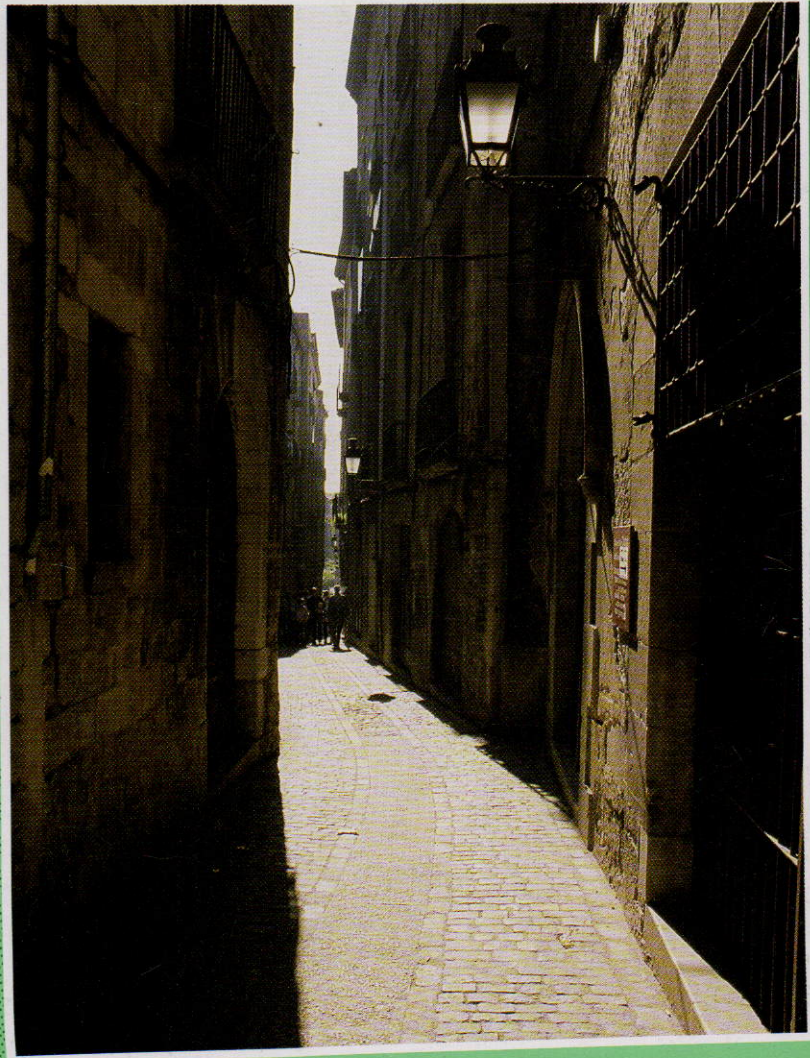

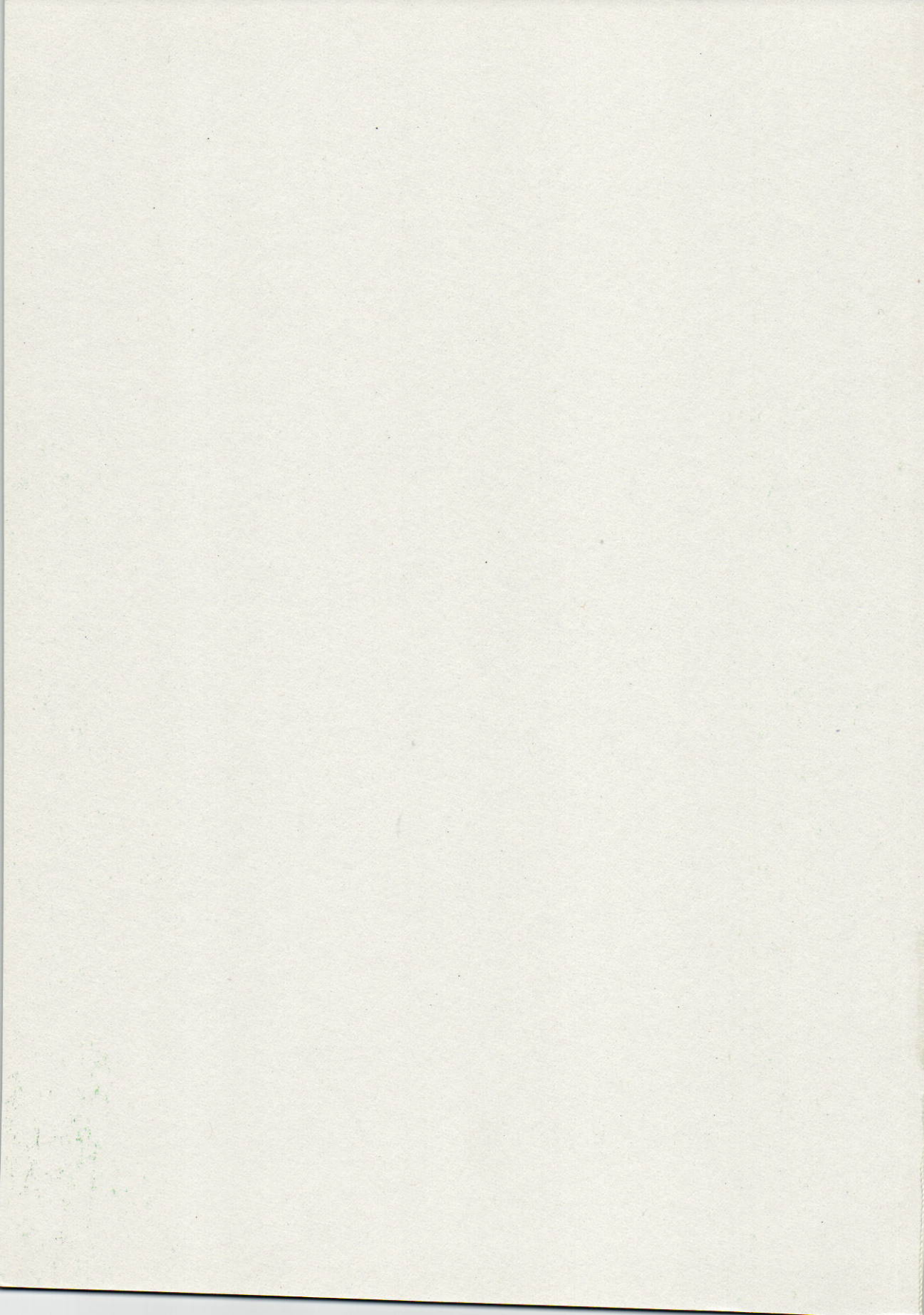
Christian Guilleré

GIRONA MEDIEVAL

Crisis i desenvolupament (1360-1460)

Quaderns d'història de Girona

Quaderns d'història de Girona

Christian Guilleré

GIRONA MEDIEVAL

**Crisis i desenvolupament
(1360-1460)**

DIPUTACIÓ DE GIRONA
AJUNTAMENT DE GIRONA

GUILLERE, Christian
Girona medieval: crisis i desenvolupament
(1360-1460)
ISBN: 84-86812-29-1
I. Girona. Ajuntament II. Girona. Diputació
Provincial.
1. Girona — Història — 1360 / 1460
946.71 Gi Girona «1360 / 1460»

Quaderns d'història de Girona

Col·lecció assessorada pels departaments d'Història de l'Estudi General de Girona, l'Associació Arqueològica de Girona, el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, el Centre de Recerques Paleo-Eco-Socials, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Gironins.

Edició:

Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona
Pujada de Sant Martí, 5. Tel. (972) 20 67 23

Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament
de Girona.
Placeta de l'Institut Vell, 1, tel. (972) 20 92 04

Consell de direcció:

Joan Boadas, Narcís Castells, Miquel Fañanàs,
Carles Páramo, Joan Pluma, Carles Sapena.

Cap de redacció i maquetació:

Josep Clara

Disseny de la col·lecció:

Enric Marquès

Assessors lingüístics:

Link

Fotocomposició:

Imatge i Llettra, S.A. Rambla de la Llibertat, 6, 3r.
Girona

Muntatge i impressió:

Arts gràfiques Palahí. Canonge Dorca, 1
Girona

Fotogravats fotocrom:

David Coll. St. Agustí, 21, baixos.
Girona

Enquadernació:

Constitució. Carrer de la Constitució, 19.
Barcelona

Primera edició en català: abril de 1992

ISBN: 84-86812-29-1

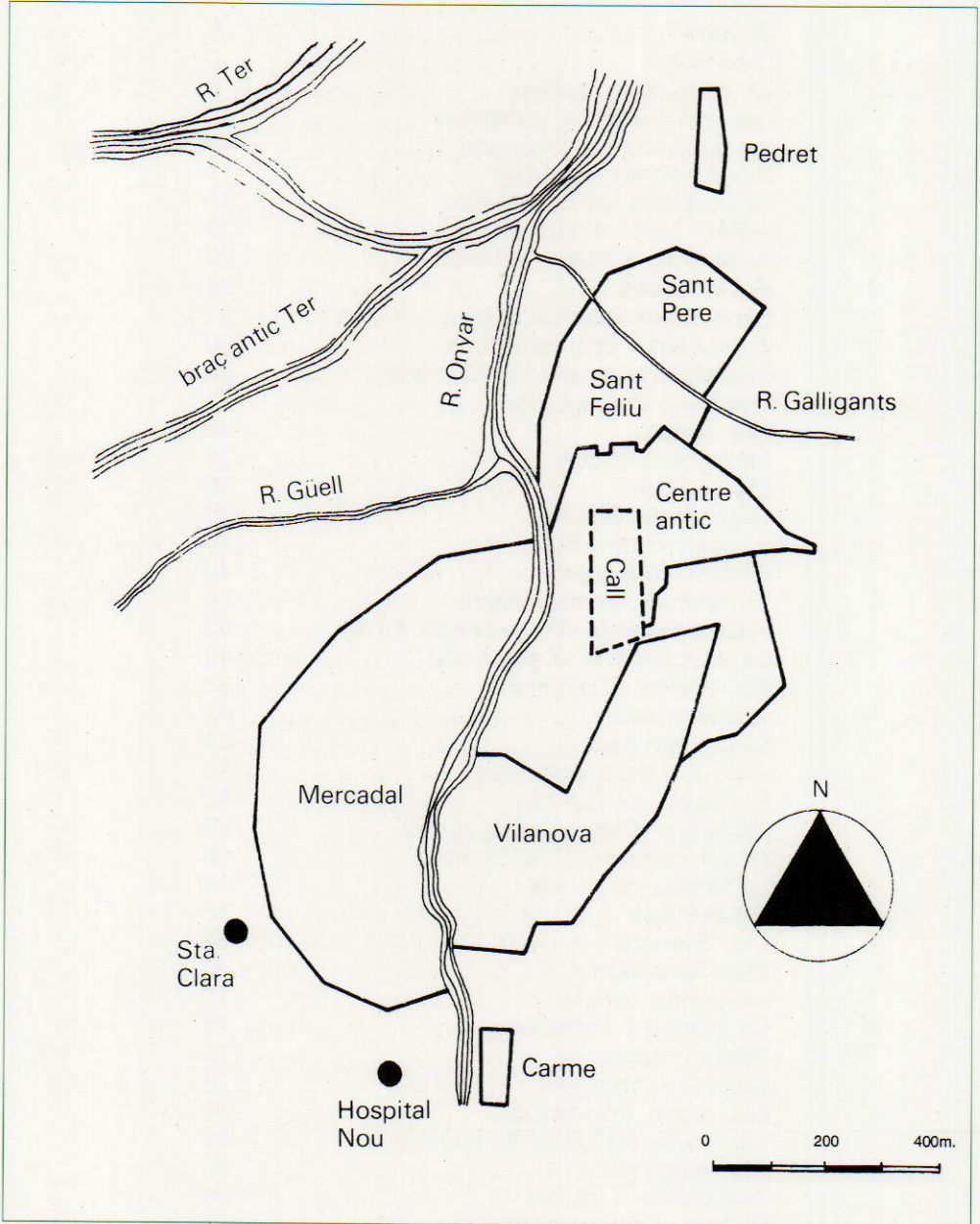
Dipòsit legal: GI-300-92

PORTADA

El carrer de la Força connectava amb el call jueu i era una de les artèries més transitades de la ciutat medieval.

ÍNDEX

Situació	5
Cronologia	6
La conjuntura política	8
Les construccions públiques	10
La conjuntura econòmica	12
Noves formes de crèdit	14
La puixança de la draperia	16
—Sant Feliu de Guíxols	18
El comerç a llarga distància	20
Els artesans	22
Els conreus especulatius	24
El problema dels remences	26
El problema de les jurisdiccions	28
L'evolució demogràfica	30
Les pestes	32
L'emigració oficial	34
Els esclaus	36
L'aljama de Girona	38
El pogrom de 1391	40
La comunitat jueva	42
El camí de la insaculació	44
—Una proposta d'insaculació (1376)	46
La vida política al segle XV	48
Els polítics (1360-1460)	50
L'administració	52
La pressió fiscal	54
—El rei i les imposicions	56
El Ducat i el Delfinat	58
Els grans llinatges del patriciat	60
El comportament del patriciat	62
La família de la Via	64
Els Bell-lloc	66
Els Sarriera	68
Els Santceloni	70
—L'impuls artístic	72
La pintura i l'orfebreria	74
Oficis i confraries	76
Bisbes i canonges	78
Els ordes mendicants	80
Les grans festivitats litúrgiques	82
Els marginats	84
Assistència i caritat	86
Cultura i pre-renaixement	88
Crisis i desenvolupament	90
—Vocabulari	92
Bibliografia	94

SITUACIÓ

L'any 1360 ja feia dos decennis que Girona havia completat la seva unitat política amb la integració del burg de Sant Pere de Galligants i del notariat, que va passar a la família Taialà, i que en altre temps havia estat possessió de l'abat. El teixit urbà s'havia desenvolupat en totes direccions, i la parcel·lació feta pel jurista Arnau Vivers permetia d'incorporar el burg de Sant Pere a la ciutat, i més concretament al burg de Sant Feliu. Llavors es pot parlar de l'apogeu medieval de la ciutat, que destacava entre les primeres de Catalunya, després de Barcelona. Podem estimar la seva població, sense gran risc d'error, en uns deu mil habitants.

Aquest creixement es realitzà en un context de pau relativa a les fronteres (la Guerra dels Cent Anys va provocar grans estralls al Regne de França més enllà del pas de Salses) i a l'interior. Això explica que el 1360 la ciutat només estigués protegida per un reducte defensiu del període precedent. Encara no hi havia muralles. Però la situació s'enterbolí: les tropes havien estat desmobilitzades (la Pau de Brétigny acabava de signar-se) i es podien sentir atretes per la riquesa d'aquesta regió en qualsevol moment. Un altre signe de fragilitat: el ressorgiment de les pandèmies, després de la gran pesta de 1348. Sembla, sens dubte, i el fogatge ho confirma, que les ferides s'havien guarit, però la situació demogràfica s'havia restablert provisionalment perquè s'havia recorregut a la immigració més que no pas per un creixement natural fort.

La gran força de la ciutat consistia en la seva capacitat productiva: les funcions artesanals es caracteritzaven per la importància del tèxtil i del treball del cuir. L'impuls comercial completava aquest quadre, en la mesura que la ciutat acabava de prendre possessió de Sant Feliu de Guíxols (carrer i membre).

CRONOLOGIA

1360

Fogatge ordenat per les Corts de Cervera.

1362 maig-agost

Pesta dels infants. Pere el Cerimoniós demana als jurats que fortifiquin la ciutat.

1365

Fogatge ordenat per les Corts de Tortosa.

1366

Fundació de la Confraria dels Deu Mil Màrtirs, dels Metges, Barbers i Especiers.

1368-1374

Construcció de la muralla de Sant Feliu i de Sant Pere.

1370

Construcció de la porta dels Apòstols.

1371 maig-agost

Mortaldat a Girona.

1374-1375

Gran penúria a la ciutat i al camp.

1374

Pragmàtica del rei Pere el Cerimoniós referent a l'elecció dels jurats a Girona.

1376 febrer

Nova reforma del sistema electoral de l'infant Joan i del seu vicecanceller Jaume Monells.

1378

Fogatge ordenat per les Corts de Barcelona.

1381

Fallida del canvista gironí Ramon Medir.

1383

Creació de l'ofici dels bossers.

1384

Epidèmia a la ciutat. Inici de la construcció de la muralla del Mercadal.

1385

El comte d'Empúries assetja Girona i la reialesa hi estableix el Consolat de Mar.

1387

Mort del rei Pere el Cerimoniós.

1387-1395

Regnat del rei Joan I.

1389-1391

Les companyies de Comenges i d'Armanyac amenacen la ciutat.

1391, agost-setembre

Avalot del Call de Girona.

1395

Nova epidèmia a la ciutat.

1395-1410

Regnat del rei Martí l'Humà.

1395

Ramon Querol funda una escola a Girona.

1399

Mort del dominicà Nicolau Eimeric. El mercader Jaume Beuda funda un col·legi d'infants.

1400-1401

Crisi econòmica a la ciutat.

1401

Creació de l'ofici dels blanquers i dels albadiners.

1409

Fundació de la Confraria de Sant Tomàs que aplegava notaris, escriptors i juristes.

1409

Predicació de Vicent Ferrer a Girona. Mort de Francesc Eiximenis.

1410-1412

Crisi política i Compromís de Casp.

1412-1416

Regnat de Ferran I.

1413-1414

Controvèrsia de Tortosa: participació del jueu de Girona Moisès Ben Nahman.

1416-1458

Regnat d'Alfons el Magnànim.

1416, agost

Nou avalot del Call gironí.

1417

Reunió d'arquitectes i decisió del bisbe i del Capítol en referència al pla de la Seu: adopció d'una nau única.

1419

Creació de la Confraria dels Pedrers, Fusters i Ballesters.

1420

Creació de la Confraria dels Ferrers, Argenters, Manescals, Espasers, Coltellers, Panyeters, Broquerers, Perolers, Banyers i Sellers.

1437

Reforma del sistema electoral de la reina Maria.

1444

Nova reforma electoral.

1445

Ordinació dels jurats referent a la prohibició per als jueus de tocar els aliments al mercat.

1446

Creació de l'Estudi General.

1453

La Inquisició jutja Benevist Samuel.

1457

Posada en pràctica definitiva de la insaculació.

1458

Inici del regnat de Joan II.

1462

Inici de la Guerra Civil catalana.

La conjuntura política

MENTRE que el període precedent s'havia caracteritzat per la pau a les fronteres i a l'interior, el període que va del 1360 al 1460 és molt més tèrbol, en determinats moments. Cal tenir en compte que les companyies es van desfogar a la Península Ibèrica, perquè el Tractat de Brétigny —signat el 1360— les abocava a la inacció, i els prínceps ibèrics, sobretot els de Castella, els demanaven que intervinguessin per assegurar el seu poder. Aquestes bandes sense fe ni llei travessaren Catalunya, i Girona s'hi va veure amenaçada. Quant a l'interior, les lluites locals menaren a diversos setges, l'últim dels quals, dins el context de la Revolució Catalana, va deixar Girona exhausta. Tanmateix, les amenaces es produïren fonamentalment durant el darrer terç del segle XIV. A més, els feudals sempre feren pesar les seves amenaces sobre la ciutat.

Amb la notícia de l'arribada de les companyies blanques al Principat, Pere el Cerimoniós dictà una sèrie d'ordenances per a la defensa de la ciutat i de la seva vegueria. De fet, aquestes companyies venien a ajudar-lo en la guerra contra Castella, però volia evitar qual-sevol contacte amb la població i demanà als jurats de l'any que acabessin el que estava en construcció i que destruïssin el que podia fer nosa en la defensa de la ciutat. Els *habitants en lo*

*Segell de Pere el Cerimoniós,
el regnat del qual
va durar del 1336 al 1387.*

barri ques ten continu ab lo monestir o casa dels frares menors s'havien de protegir darrere les muralles de l'altre costat de l'Onyar amb els seus béns més preciosos. Només els hostalers i alguns altres que havien estat designats acollirien les companyies. Els jurats s'encarregaren també de fer les provisions de menjar per als homes i els cavalls. Una carta posterior del rei als jurats evocava la insuficiència de les provisions. No sabem com es van comportar les companyies. Probablement no massa bé.

Passades aquestes amenaces, la conjuntura política esdevingué novament amenaçadora durant les dues últimes dècades del segle. Efectivament, l'any 1385 Pere el Cerimoniós es trobava en franca oposició amb el comte d'Empúries a causa de l'afer que afrontava el

comte amb un parent de la reina, el senyor de Foixà.

Els homes d'armes i les companyies provinents d'Armanyac i de Comenges donaven suport al comte, i amenaçaven Girona. La defensa costà prop de 50.000 sous a la ciutat. Els anys següents les amenaces foren esporàdiques. La ciutat va nomenar un cap militar, un capità, per afrontar-les. El 7 de novembre de 1389 es va anunciar l'entrada de les companyies al Rosselló. Tot el nord de Catalunya patí incursions periòdiques. Aquestes tropes estaven perfectament equipades: fins i tot disposaven de material d'artilleria (60 bombardes i diversos milers de combatents). Durant cinc mesos, entre novembre de 1389 i abril de 1390, els armanyaguesos dominaren pràcticament tota la vegueria i s'hi comportaren com en país conquerit.

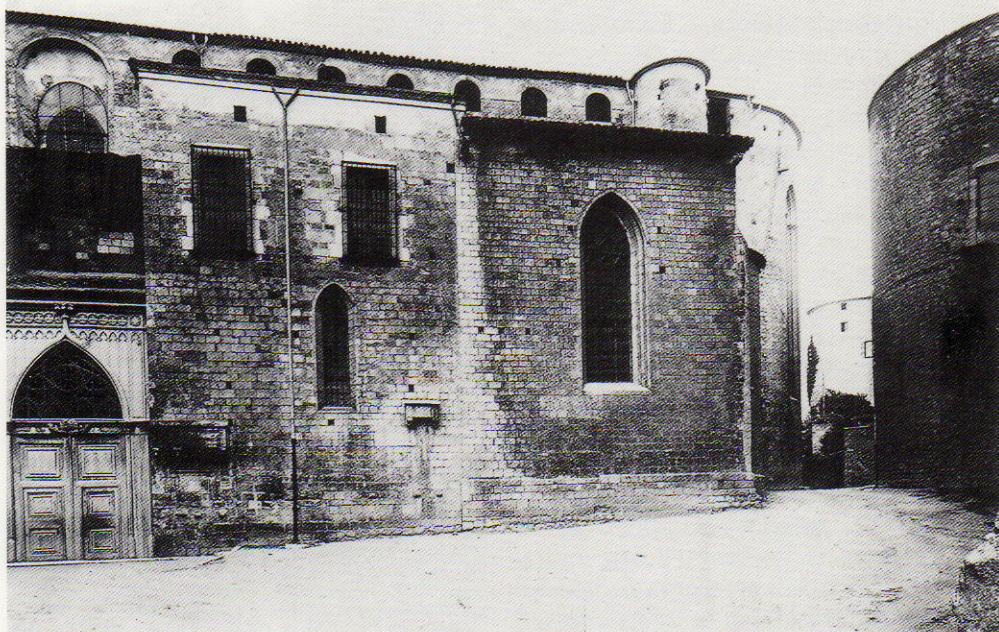
Més endavant, el rei imposà una taxa al camp per aturar el comte de Foix que s'havia internat a l'Empordà. Un

rebut recorda que els prohoms de Biert, Adri, Montcalb i Montilivi, del terme de Rocacorba, donaren 45 florins per 30 focs per a l'exèrcit contra el comte de Foix. Precisament era el camp de la vegueria el que es trobava més amenaçat: alguns eclesiàstics gironins deplo- raven l'abandonament dels masos i la disminució dels ingressos senyorials al camp.

També localment, alguns nobles o barons tenien conflictes amb la ciutat de Girona: Gastó de Montcada es volia apropiari la jurisdicció de Cassà de la Selva que havia esdevingut carrer de la ciutat, i l'atacà salvatgement el 1391: va cremar el castell.

Després, malgrat que es produïren algunes turbulències feudals i que regnà un cert clima d'inseguretat fins al bandolerisme, eren ben lluny les dificultats de final del segle.

L'església de Sant Feliu hagué de ser fortificada davant les amenaces del segle XIV.

Les construccions públiques

UNA de les conseqüències de l'augment d'aquests perills fou la construcció de muralles que envoltaven la ciutat, en els límits de l'extensió mesurada entre 1285 i 1360. És obvi que aquesta nova muralla no es va construir en un sol dia: es va fer en diverses etapes, però podem considerar que a principi del segle XV la part essencial s'havia acabat. Les conseqüències d'aquesta construcció foren múltiples. Primerament, polítiques: calia determinar l'espai que s'havia d'emmurallar, portar a terme expulsions, finançar una despesa enorme. En segon lloc, econòmiques: imaginem la ciutat com una obra immensa, perquè a la muralla s'hi afegiren altres grans obres, com la de la Catedral o la de Sant Feliu. Els oficis de la construcció i del ferro van ésser els que es van veure més afectats per aquestes obres, sense comptar una mà d'obra menys qualificada (manobres i traguers).

Una preocupació important de la reialesa era incitar els jurats perquè construïssin muralles sòlides per defensar la ciutat. La cronologia de la construcció abasta el mig segle que va del 1360 al 1410, malgrat que l'obra es completà els segles següents. La primera part dels treballs concerní la protecció de la zona sud de la ciutat (fins al camí

del Carme), anomenat també mur nou, i el burg de Sant Feliu entre 1362 i 1380: la riba dreta de l'Onyar també es va fortificar. L'encarregat de la muralla est era el mestre d'obres de la Seu, Pere Sacoma.

La segona part fou la del burg de Sant Pere. Es portà a terme entre els anys 1370 i 1385 i comportà l'expropiació d'un cert nombre de cases de l'establiment d'en Vivers. Es va basar fonamentalment en l'absis del monestir de Sant Pere de Galligants i pel costat nord defensava l'església de Santa Eulàlia Sacosta. La presència d'una església en el dispositiu defensiu aportava una força sobrenatural addicional a la defensa. En les talles de final de

*Muralles de la banda oriental.
A la pàgina del costat, l'absis
fortificat de Sant Pere de Galligants
i restes de la Torre Gironella.*

segle apareix una nova porta, la de Pedret.

La tercera part fou segurament la més llarga quant a la seva realització, perquè començà a mancar el nervi de la guerra: calia tenir en compte altres problemes lligats amb l'enjardinament i la irrigació. Aquesta part va afectar el Mercadal entre el 1380 i principi del segle XV. També calia defensar els ponts que relligaven les ribes dreta i esquerra de l'Onyar, on es troba el Mercadal: cap a final del segle XIV sembla que s'acabà una torre de defensa, la torre de Sant Francesc, sobre el pont del mateix nom. Per construir el raval calia expropiar cases, com ho demostra una acta del 7 de febrer de 1391 que fa referència a la casa de Pere Saurin al barri de Santa Clara, o el document del 18 de juny de 1399 que remarcava la destrucció d'un

jardí que limitava al nord amb el rec Figueroles i per a la qual calia l'extinció dels censos costumaris lliurats a l'Església. Durant la dècada, un contracte assenyalava un tros de terra situat a l'interior dels murs del Mercadal prop de la porta del Monar. En aquesta època, la construcció anava a bon ritme.

Tots els gironins van ser cridats a participar d'una manera o altra en la construcció de les muralles, fins i tot els habitants de les parròquies rurals de la vegueria. La ciutat va haver d'establir censals i violaris per finançar la construcció, els quals garantia amb els ingressos de les imposicions, i algunes talles que de vegades només afectaven un barri. Dins la població gironina, tothom, eclesiàstics, jueus i cristians laics hi van haver de contribuir: així, el 1391, un capellà beneficiari de la Seu, Arnau Gallart, era el responsable d'establir una talla de 8 sous als homes de l'Església de la vegueria de Girona (de fet, per foc); una mica més tard, el 1399, s'establí una talla més important (46 sous 4 diners per foc) als habitants de Bordils, també per a la construcció de la muralla.

La conjuntura econòmica

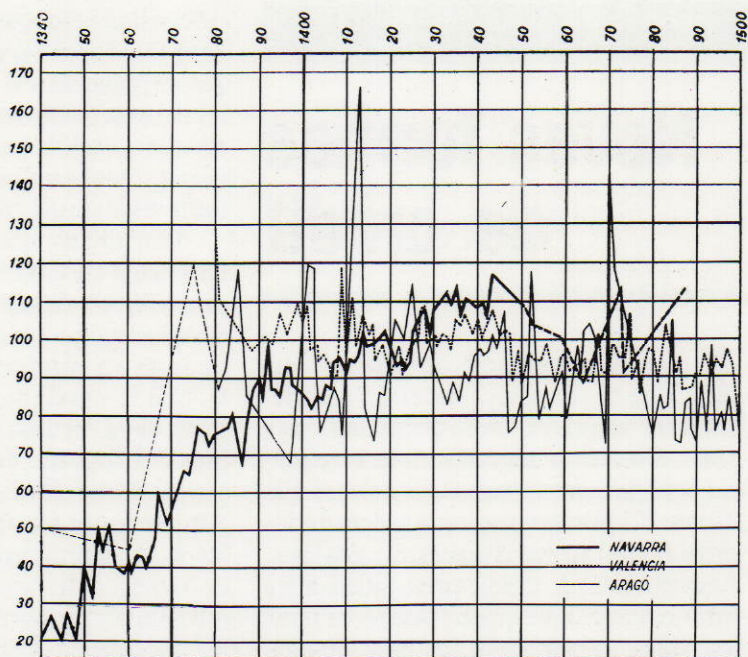
SEMBLA més contrastada que la del període precedent, en la mesura que intervingueren diversos factors exteriors, com les guerres o els setges (encara que limitats en l'espai i en el temps). Tanmateix no es pot comparar amb el mal any primer, que l'opinió d'aquell temps considerava com a la conscienciació d'un canvi de conjuntura, ni amb la gran penúria que afectà totes les regions mediterrànies entre els anys 1374-1375. Més endavant, accidents menors marcaren aquesta situació. El preu del gra era un criteri molt important per a la mestressa de casa,

però n'hi havia d'altres, com l'activitat econòmica (producció tèxtil), o el comerç a llarga distància en el qual participaven els mercaders gironins. Mostren, en qualsevol cas, que la ciutat estava no solament lligada a l'activitat agrícola, sinó que s'hi havia produït una intel·ligent divisió del treball, i que depenia de la seva activitat artesanal que representava un valor afegit molt important.

Prenem l'exemple del blat: si la dècada que precedeix el 1360, presentava una notable estabilitat del preu del blat (índex mitjà 73 —sobre 100— entre els anys 1329-1339), entre 1360-1369 aparegué una certa tensió en els preus (105). El preu més elevat de la mitgera de blat se situà a prop d'11 sous 6 diners barcelonesos. Decenni difícil marcat per la devastació de les collites per culpa de les llagostes. La crisi del blat nasqué dels desequilibris del període 1370-1375 i culminà amb les males collites dels anys 1373-1374. Els preus coneguts superaven els 40 sous la mitgera, és a dir, el quàdruple del preu mitjà. Els jurats van fer venir gra de Borgonya, que pagaven, transport inclòs, fins a 40 sous la mitgera. Els preus del gra baixaren en el decurs del període 1375-1391, però tanmateix es mantingueren a un nivell superior al que tenien abans de la crisi, i sobretot estaven marcats per variacions importants, especialment en el moment del pas dels armanyaguesos. L'última dècada del segle fou la més estable. En canvi, els primers anys del segle XV, i del decenni 1410, es caracteritzaren novament per una brusca alça del preu del blat. La situació es va restablir seguidament i es mantingué relativament estable fins al 1460 (amb una oscil·lació mitjana inferior al 15 per cent). Els índexs dels altres productes agrícoles són massa fragmentaris per re-

Gràfica de l'evolució dels preus (1340-1500) a València, Aragó i Navarra, segons Hamilton. A la pàgina del costat, una premsa de raïms.

presentar una base prou fiable: podem deduir que els preus de l'ordi es mantingueren més baixos i estables, perquè el seu consum tenia tendència a baixar, fins a esdevenir un consum menor que el del blat, en relació també al període precedent. Observem que el vi era car en el període 1370-1400, com el blat; però aquestes pujades brusques corresponien a d'altres paràmetres. Al segle XV, notem, així mateix, una relativa estabilitat dels preus industrials.

És una dada important a tenir en compte perquè implicà una certa estabilitat dels salaris que, després de les alces causades per les epidèmies, tenien una lleugera tendència a baixar: es coneix el salari de les fàbriques gràcies als diferents comptes d'obres: el jornal diari ens permet de remarcar que les pagues no variaren gairebé en tot l'any en la regió mediterrània, arribaren al màxim durant la dècada

1370-1380 i que després s'estabilitzaren, especialment al llarg de la primera meitat del segle XV. D'igual manera, els salaris nominals van augmentar més ràpidament per als manobres que per als obrers qualificats, com els picapedrers, fet que confirmen les observacions d'altres llocs.

Finalment i no es tracta d'una paradoxa insignificant, les condicions de vida dels ciutadans foren francament dolentes durant la segona meitat del segle XIV, en particular durant els anys 1374-1391: justificaren ben segur les onades de violència i els assalts als calls jueus. Les condicions de vida foren molt més fàcils durant la primera meitat del segle XV, moment del desenvolupament de la producció drapera, però finalment va ser en aquest context, lligat potser a una crisi de subsistències al camp, que va esclatar la Revolució Catalana.

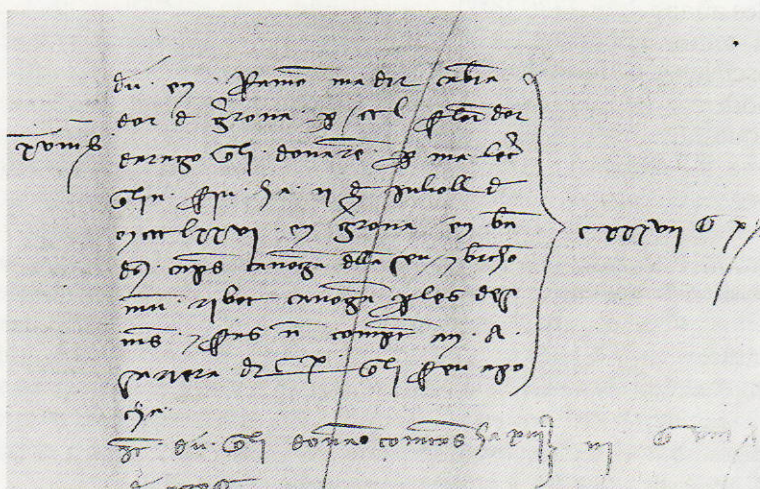
Noves formes de crèdit

LA documentació municipal pel que fa al crèdit, va tendir a especialitzar-se precisament prop dels anys 1360: el recurs a censals i violaris requeria el pagament de pensions anuals. Els llibres d'èpoques presenten detalladament el lliurament d'aquestes pensions. Aquest tipus de crèdit predominà a les finances públiques, però també va tenir un paper important a les privades, en una època en què la banca encara era embrionària. De fet, si bé la documentació notarial o les actes de crèdit practicades pels jueus representaren gairebé un 50 per cent del conjunt de la producció notarial durant la primera meitat del segle XIV, aquest fet canvià a partir de l'any 1360: les subscripcions

de censals i violaris (que són actes molt llargues) foren els comptes de pensions que representaven més de la meitat de les actes redactades pels notaris. El crèdit jueu quedà confinat a curt terme, i els diferents *mutua* (crèdits) entre cristians esdevingueren més esporàdics.

Ben abans que la ciutat instaurés una taula de canvi, ja existia a Girona una banca privada, però pràcticament desaparegué a principi dels anys 1380, quan es va produir un veritable crac a la banca catalana, lligat a l'endeutament de la reialesa i dels municipis catalans. El fogatge de 1360 cita dos canvistes: Ponç Malarç i Ramon Medir. Aquest últim féu fallida el 1381. Abans havia fet simultàniament de banquer i de tresorer de la ciutat, com ho testimonien els nombrosos llibres de comptes descoberts després de la seva mort.

A la pàgina del costat, la figura d'un jueu que és dibuixada en una pàgina del *Llibre Verd*, de l'Arxiu Municipal.

Detall d'una partida del compte que el canvista Ramon Medir tenia en el llibre Major de la Banca Descaus i Olivella de Barcelona (1376-1377).

Tanmateix, les nombroses rendes que d'aquesta manera, havia pogut invertir la ciutat, representaren una forma de crèdit molt apreciada en aquesta època. Fou així que Girona va gaudir d'una reputació de proveïdora de fons entre la majoria de les ciutats catalanes. Diverses desenes de milers de sous s'invertiren en les universitats del Comtat del Rosselló i de la Cerdanya. Les principals ciutats de la diòcesi (Figueres, Camprodon i Castelló d'Empúries) hi trobaren el sistema de consolidar els seus deutes, i també, les petites parròquies rurals, sovint aplegades en un conjunt territorial dominat per un baró, com és el cas del Comtat de Cabrera o d'Empúries, o el Vescomtat de Rocabertí.

En l'àmbit local, censals i violaris van permetre de sobreviure les finances municipals. Els patricis gironins foren els principals compradors d'aquestes emissions quasi anuals: compraren el 60 per cent dels 83.000 sous barcelonesos de rendes emeses per la ciutat l'any 1360; la mateixa producció es repetí el 1368 per les rendes emeses amb vista a la construcció de la muralla, el mur nou. La mitjana de vida d'aquestes rendes abans del rescat era de 9 a 20 anys, si tenim en compte que la inversió oscil·lava entre el 7 i el 14 per cent, podem adonar-nos de l'interès que tenia aquest tipus d'inversió. La ciutat pagava una mitjana de pensions de 250 sous per un ciutadà o un mercader, 100 sous per una vídua, 80 sous per una monja (molt estimada per les clarisses) i 60 sous pels artesans.

Aquest tipus de crèdit també s'utilitzà al camp a títol particular: permetia rebaixar l'interès del crèdit i les pensions anuals eren menys doloroses de pagar que el reemborsament, normalment a un any com a màxim, dels crè-

dits efectuats pels jueus de la ciutat. La documentació és impressionant i si es tenen en compte els rebuts de les pensions, aquest tipus d'actes substitueix la documentació concernent els jueus. L'aparició d'aquest crèdit beneficià àmpliament els cristians (la participa-

ció dels jueus com a prestadors era molt rara; és el contrari el que va succeir, l'aljama jueva s'endeutà per aquest sistema).

El crèdit jueu va continuar tenint un paper considerable fins a final del segle XIV, però sembla més aviat confinat a curt terme: d'alguns dies a uns pocs mesos. El nombre de prestadors el 1384, una època en què l'aljama encara era important, era d'uns 90, és a dir, una seixantena menys que durant els anys 1320-1330.

La puixança de la draperia

EL fogatge de 1360 atorgà una màxima importància al sector tèxtil. Evidenciava una divisió prou marcada del treball d'aquest sector, des del filat fins a la preparació final, tasca que cor-

El carrer dels Mercaders, al centre de la ciutat medieval.

respon als paraires. El que sorprèn és la relativa feblesa del nombre de teixidors en relació al de paraires, perquè una de les característiques de la draperia catalana consistia en la transformació del drap cru, sovint fabricat en d'altres indrets (València, Aragó), paral·lelament al tractament de la llana.

La primera matèria, la llana, provenia del Regne de València (Sant Mateu), de la conca de l'Ebre, especialment d'Aragó, o de Menorca, la qualitat de la qual era ben coneguda. S'utilitzaven dos tipus de llana: la de tosa i la llana d'adoberia, obtinguda de les pells de xais morts a la carnisseria. Primerament la llana s'havia de rentar i triar, cardar i pentinar. Llavors es podia començar a filar. En el tissatge es determinaven els diferents tipus de teixits, segons el nombre i la llargada dels fils de la cadena. Les ordenances sobre els oficis estaven molt desenvolupades en els aspectes de la fabricació.

Els paraires intervenien al final de la cadena, per dir-ho així, ja que finalitzaven la matèria bruta produïda pels teixidors. Les operacions de maçolatge eren realitzades en els molins drapers, nombrosos al Mercadal, pels moliners i els baxadors sota la direcció dels paraires. El treball, i és el que li donava valor, s'acabava sovint amb el tenyiment, sempre sota la direcció dels paraires: l'alum, que servia per fixar el color, venia de l'Àsia Menor en aquella època. Les matèries tenyidores es produïen, en canvi, localment, ja es tractés del pastell, o la grana extreta del garric. La roja o roga podia produir-se *in situ* o importar-se. Una sèrie de contractes de final del segle XIV presenten una altra operació després del tenyiment: l'estirament, que permetia de guanyar una mica de llargada i es feia generalment al Mercadal, en un espai tancat anome-

*La llana provenia de València,
Menorca o de l'Aragó.*

nat camp dels tiradors. Cada taller es componia d'un paraire, de vegades d'una família, pare i fill o propparents, que n'era l'amo. A partir de la segona meitat del segle XIV, l'aprenentatge a casa d'un paraire va estar molt buscat: efectivament, més d'un terç dels contractes d'aprenentatge fets davant notari fan referència a la draperia. El contracte més comú implicava, per part del mestre, el menjar i beure, rarament l'allotjament, un o diversos vestits i calçons al final del contracte, i de vegades una petita quantitat de diners. La durada era variable, de dos a cinc anys. Era el cas de Pere Ros de Torroella de Montgrí, que es comprometé per tres anys a casa del teixidor Pere Escales, o de Francesc Jordà, de Canet d'Adri, que entrà d'aprenent a casa de Narcís Ginesta per a un període de dos anys.

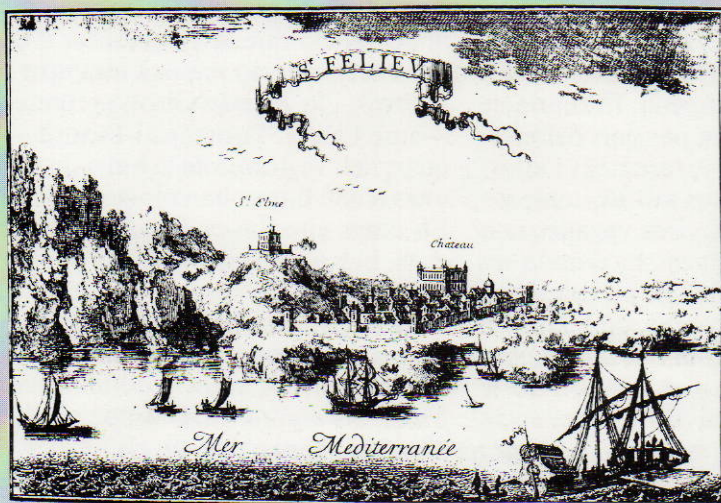
Els draps fabricats a Girona i exportats a tota la Mediterrània responien als

fenòmens de moda: el color i la qualitat que tenien responien al mercat. Girona i els seus voltants eren uns dels centres importants, al mateix nivell que Perpinyà, Mallorca, València i Barcelona. Aquesta producció va assolir tanta importància que la Generalitat d'ençà de la seva creació imposà una taxa per al tèxtil, i la part de Girona representà —amb Lleida, Tarragona i Tortosa— un quart dels ingressos de la bolla de plom, unes 6.880 lliures barceloneses el 1428. Els draps gironins eren coneguts i apreciats: hi havia els gambellini, una mena de camelin imitant la draperia flamenca; les palmelles, les beghinati i els Belvi, imitacions dels draps de Beauvais. Quant als colors, dominaven els blaus, els atzurs, però també els draps mesclats; també trobem els burells. Els paraïres podien associar-se per exportar, com feren en Joan Valdemya i en Nicolau Llogaia l'any 1400.

Sant Feliu de Guíxols

El port de Sant Feliu esdevingué carrer i membre de la ciutat a partir de mitjan segle XV. Aquesta institució del carreratge, que fou sovint utilitzada per Barcelona per assegurar el proveïment de gra, Girona la prengué com a model per a Sant Feliu amb un cert èxit. Sant Feliu es va convertir definitivament en el port obligat dels gironins quan els edils feren construir una nova carretera els anys 1320 i, un xic més tard, preferiren el port de Sant Feliu al de Palamós. Així, l'acta reial de 1355 que el fa carrer de Girona, és essencial. D'aquesta manera, la jurisdicció municipal es podia aplicar àmpliament, i els habitants de Sant Feliu, patrons de naus i d'altres comerciants, esdevingueren ciutadans de Girona totalment i gaudiren dels privilegis concedits als gironins d'origen. Aquesta situació es completà amb la concessió reial del Consolat de Mar de Girona el 1385. A més, la reforma del sistema municipal féu que Sant Feliu estigués dirigit per tres jurats, els lligams dels quals amb Girona eren molt sòlids.

La població de Sant Feliu tenia uns 230 focs laics cap al 1360. Les epidèmies afectaren el port, i el nombre de focs va baixar fins a 168 l'any 1385. Més endavant, la població augmentà una mica: efectivament, la mobilitat de la població era més important als ports.

Visió de Sant Feliu de Guíxols i el seu port, en un dibuix del segle XVIII.

Els patrons de naus contractaven mariners originaris de l'Empordà. Els oficis més representats eren els relacionats amb el mar: pesca, comerç i transport. La construcció naval també hi era representada des de feia molt de temps per les seves drassanes: una mica més del 10 per cent dels actius hi treballaven com a calafats o mestres d'aixa. A terra, els mercaders i els mulers completaven aquest dispositiu. La construcció tenia encara un 11 per cent dels actius, i també el tèxtil, però aquest últim sector no va assolir, ni de bon tros, la importància que tenia a Girona; a més a més, les exportacions a Sicília esmentaven amb més freqüència els draps de Girona que els de Sant Feliu.

La majoria dels mercaders eren parçoners, és a dir, tenien participació en les naus, o les dirigien ells mateixos, com Pere Sans. Tots, sense excepció, provenien de famílies gironines o hi estaven lligats; els Pellicer, els Bisbal, Benet i Campllong col·locaven els seus cabalers o els seus gendres en el comerç marítim local o mediterrani. Els mercaders gironins eren parçoners de grans vaixells. Les parts comprades, revenudes o bescanviades, ho eren per setzens o per la meitat de setzens. Si un lleny costava entre 150 o 200 lliures barcelonines, una nau o una coca podia arribar a 400. Però la coca Sant Nicolau, construïda el 1384, en la qual el mercader gironí Guillem Beuda participà amb un setzè, sortia a 1.184 lliures i 16 sous barcelonins.

En el terreny polític, Pere el Cerimoniós instaurà un executiu de tres jurats l'any 1354, els quals havien de prestar jurament el moment d'ocupar el càrrec, i solucionà el problema de la jurisdicció de la vila amb l'abat del monestir: des de llavors, Sant Feliu de Guíxols fou un lloc de jurisdicció reial. Les modificacions efectuades en l'elecció dels jurats es portaren a terme l'any 1458, segons el model gironí. Entre els jurats trobem personalitats que estaven lligades amb les famílies gironines, com Arnau Campllong (1354, 1383, 1391), Jaume Fornells (1375, 1377, 1380, etc.), Bernat Sitjar (1377, 1381, 1384), Narcís Ros (1383, 1386, 1388), Antoni Vives (1400, 1403), Mateu Prohençal (1403), Jaume Prohençal (1406), Bertomeu Vives (1417, 1419, 1440), Antoni Cerdà (1438), Francesc Espital (1459, 1462), etc.

La vila s'administrava gràcies al sistema d'impostos que gravava especialment el peix, la fusta i el carbó de fusta, la carn de porc i la sal: el 1406, els jurats concediren les imposicions sobre el peix per 70 lliures. A més de les activitats clàssiques dels municipis (defensa, proveïment de cereals), els jurats de Sant Feliu administraven una capellania fundada el 1397, i mantenien un metge, el qual segons mostren els contractes, era sovint un metge jueu: l'any 1399, Astruc Baron es comprometé per un any amb una paga de 30 florins d'or d'Aragó.

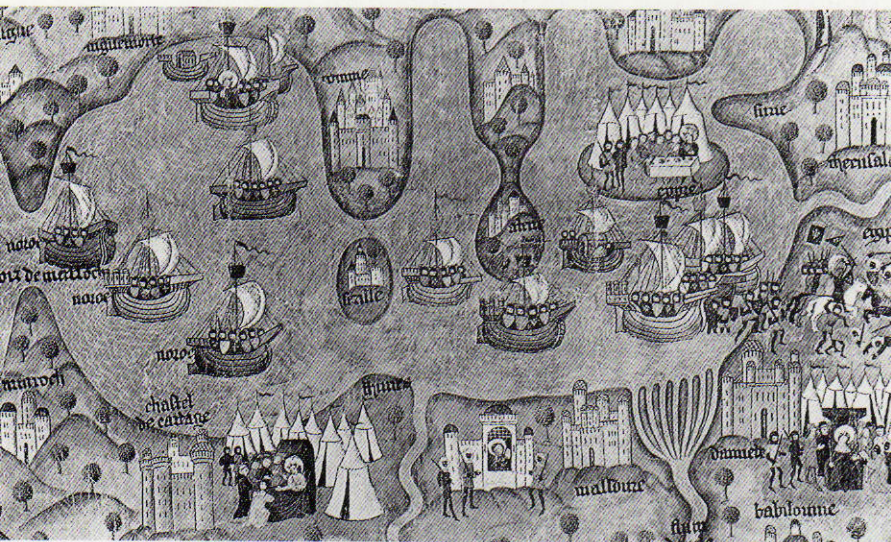
El comerç a llarga distància

FINS a mitjan segle, les direccions del comerç a llarga distància dels gironins foren molt variades: predominava València, però també hi trobem Sardenya i el nord d'Àfrica. No coneixem gaire el període 1360-1370 perquè els registres de Ramon Bruguera, notari de la ciutat, no s'han conservat. Però a partir del 1370, destacava el comerç amb Sicília. Si fins a mitjan segle els mercaders gironins exportaven productes de la terra i artesanals, d'ençà de 1375-80, els draps gironins esdevingueren pràcticament l'únic producte

d'exportació; la documentació siciliana també confirma aquesta realitat.

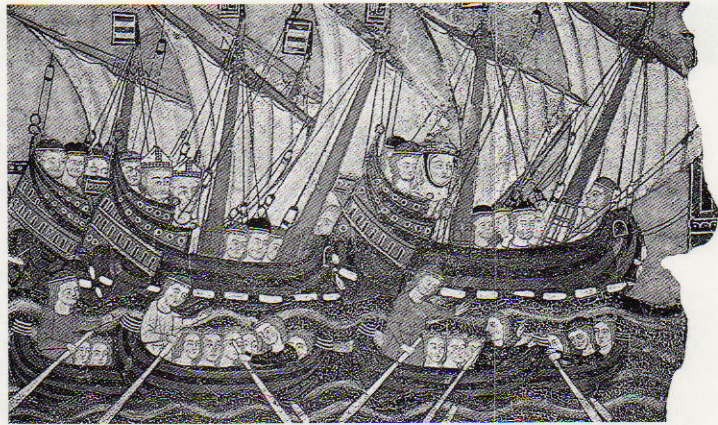
Però, abans calia procurar-se la primera matèria, sovint el drap cru o la llana: els mercaders gironins s'havien ben instal·lat a València, i també a Saragossa. La família Prohençal, els Satrilla i els Carreres es troben citats sovint en la documentació local i fins i tot en els manuals dels notaris de Saragossa. Així, el 1385, Ramon Prohençal va formar una societat amb Francesc Satrilla i dos altres mercaders de Barcelona. Reconeixia haver rebut una comanda de 30.000 sous barcelonesos de tern d'un jueu saragossà: aquesta quantitat es podia utilitzar durant tres anys, per terra, mar i aigua dolça, i suposava el quart diner per als mercaders.

Però és el mercat sicilià el que restà per als gironins un mercat essencial a partir dels anys 1370 fins pràcticament la Revolució de 1462, gràcies a la seva flota de comerç de Sant Feliu de Guíxols. Ja hem vist les característiques de la producció gironina. Cal mesurar els grans moviments i mostrar, a través

El Mediterrani, àrea natural d'expansió comercial i política de la Corona d'Aragó, en un mapa traçat per un cartògraf francès de la baixa edat mitjana.

El trajecte marítim de Santa Ursula, detall d'un retaule del segle XIV conservat a Mallorca. Les naus són representatives de les emprades pels catalans del mateix segle.

d'alguns contractes, com es portava a terme aquest lucratiu comerç per als mercaders i els paraires.

Entre 1300 i 1460, els catalans havien estat els principals intermediaris comercials del mercat sicilià. Durant el període 1350-1400, foren menys nombrosos (per raons demogràfiques evidents), però entre 1400 i 1460, representaren gairebé un terç dels mercaders coneguts a Sicília.

Entre les famílies gironines que s'hi instal·laren, trobem els Satrilla, presents també a Saragossa, els Mitjavila (dels quals hi havia també una branca barcelonina); la documentació siciliana permet així mateix de localitzar el mercader Joan Padrés del 1390 a 1433. Els gironins hi foren presents sempre, però d'una manera més important entre els anys 1420-1440. Narcís Bordils s'instal·là a Trapani; molts d'ells facilitaren l'entrada de la producció catalana al mercat sicilià. Tot plegat, prop d'una quinzena de mercaders gironins s'instal·laren a Sicília per una temporada més o menys llarga en el transcurs d'aquest període.

Els mercaders o paraires gironins venien sobretot draps al mercat sicilià.

Coneixem 58 contractes de comandes comercials entre el 1371 i el 1400. Un contracte avantatjós de l'any 1400 il·lustra aquesta pràctica: el pareire Francesc Ginesta va rebre 74 lliures barceloneses del mercader Ferrer Comelles en forma de draps que havia de transportar a Sicília en la nau d'un ciutadà de Barcelona, que dirigia Celleles, patró de vaixell de Sant Feliu de Guíxols. Rebé també les comandes del seu pare, del seu germà i fins i tot d'un barber: en total, 335 lliures i 15 sous barcelonesos. I com a noli de tornada, el contracte estipulava que el pareire tornés amb productes d'esparteria, o una esclava, o plata o or de Trípoli, o cotó de Malta. A canvi del seu treball, havia de rebre un quart dels beneficis o quart diner.

El document no menciona un producte que formava part, també, del noli de tornada: es tracta dels cereals, per a l'exportació dels quals calia una autorització especial anomenada tracte, que representava una taxa variable segons els períodes, ja que aquest comerç era organitzat per l'estat.

Els artesans

En aquesta pàgina, un aspecte del carrer de les Ferreries Velles. A la pàgina del costat, el carrer dels Perolers, actualment dels Calderers, una altra de les vies urbanes poblades pels artesans.

EL fogatge de l'any 1360 és un punt de partida fiable: destaca l'existència d'un grup molt important d'artesans, la contribució fiscal dels quals es pot considerar mitjana. És difícil, per manca d'inventaris prou nombrosos, entrar en detall en les fortunes del medi artesanal, però les mutacions immobiliàries, els capítols matrimonials i els testaments, permeten de deduir algunes fortunes prou sòlides i algunes ascensions socials fulgurants. Malgrat això, és evident que un grup numèricament dominant presentava una situació social menys favorable.

Un cert ritme de vida permetia la presència d'una dida o d'una criada entre els estadants de casa d'un artesà: no és pas privilegi únic del patriciat. És així que, cap al 1400, el ballester Jaume Prat va contractar una criada per un any (durada habitual), anomenada Guillemona, filla de Pere Barcelona, oriünda de Sant Miquel de Cruïlles; el contracte estipulava que ella havia de rebre 6 florins d'or d'Aragó i dues canes de drap, a 13 sous la cana. El mestre d'obres de la Seu, Pere Sacoma, contractà per un any Constància, filla de Pere Senglada de Serinyà, a canvi del menjar, el beure i 100 sous de paga. Podem veure com els artesans més acomodats disposaven dels mitjans per contractar un cert servei. El mateix passava amb els esclaus. El baster Pere Julià comprà un esclau tàrtar anomenat Bertomeu, per 55 lliures barceloneses al jurista Pere Cantó, que era tintorer. En aquest últim cas, es tractava probablement d'una mà d'obra que es feia treballar al taller. Existeixen molts altres exemples.

Un altre criteri que demostra el relatiu benestar d'aquest medi social el trobem en el terreny immobiliari. El tintorer Narcís Pujol va vendre una casa

situada a la plaça de Sant Feliu, la senyoria de la qual pertanyia al Paborde de Juny de la mateixa església, al barber Guillem Montanya. El seu preu, 3300 sous barcelonesos, demostra que es tractava d'un barri reservat. És evident que no totes les transaccions arribaven a aquesta suma; en els contractes de lloguer, en usdefruit com diuen les clàusules, trobem artesans, i especialment paraires, que llogaven cases, com la filla de Bernat Salort, que va rebre 22 sous anuals per cada una de les cases que tenia al carrer Fontanilles, al Mercadal.

El pareire Jaume Ferrer disposava dels mitjans per llogar una casa al ciutadà Arnau Campllong, al començament de la plaça de les Albergueries, a raó de 200 sous anuals durant 5 anys.

Els contractes de casament són un indicador absolutament fiable de l'augment del nivell de vida dels artesans. Així, pel conjunt de la població giro-nina, deixant de banda el patriciat, el nivell de dot passà d'una mitjana de 729 sous, entre l'any 1350 i el 1360 (47 exemples), a 1.240 sous entre 1390 i 1400 (82 exemples). Aquesta gairebé duplicació confirma el benestar constatat anteriorment a la vida quotidiana. El 1395, el teixidor Guillem Esteve atorga un dot de 40 lliures barceloneses a la seva filla Margarida, dona d'un altre teixidor, Francesc Vessian. El dot de la filla d'un sastre superava generalment els 1.000 sous; el de la filla d'un pareire se situava a prop de 1.500 sous; el de la filla d'un pellisser s'acostava als 2.000 sous; blanquers i assaonadors superaven sovint els 2.500-3.000 sous.

Tanmateix, el període està marcat per l'ascensió fulgurant d'una família d'artesans que aconseguiren hissar-se al nivell del patriciat en el transcurs d'una sola generació: es tracta de la família Beuda. El pare de Guillem Bernat i de Francesc era bossier. Els seus fills foren actius cuireters, i van treballar en la mercaderia entre el 1360 i el 1395-96, data de la seva mort: ambdós foren jurats en el curs d'aquest període i acumularen la seva fortuna invertint en rendes. Un contracte assenyala que Francesc va llegar 100.000 sous en censals i violaris al seu fill. Les tres filles de Guillem Bernat van fer, el que podem dir, un bon casament: una es casà amb Joan Albert; l'altra, amb un dot de 20.000 sous barcelonesos, amb el donzell Dalmau Roset, i la tercera amb un escrivà del rei.

Els conreus especulatius

FINS ara, ens hem ocupat poc del camp. L'estatut jurídic d'una part important de la població rural ens és ben conegut, almenys pel que fa a la Catalunya Vella. Però és un fet que ens trobem davant d'una pagesia molt activa i que es beneficiava de les inversions dels ciutadans que tenien terres al camp i del creixement urbà. Tres exemples ho demostren. La demanda alimentària de la ciutat va evolucionar: a partir dels anys 1360-1370 i més encara a final de segle, la Pia Almoïna distribuïa cada vegada més pa de blat als pobres. La demanda general de la població local anava necessàriament en aquest sentit. El consum de carn i de vi era molt més important a final del segle XIV-principi del XV, que als primers anys del segle XIV. Finalment, la puixança del tèxtil afavorí la producció de pastell al camp a partir dels anys 1360, aproximadament.

El desenvolupament de la ramaderia es confirma gràcies a la documentació notarial i municipal. La primera ens ofereix, com a la majoria de les ciutats mediterrànies, el tipus de contracte que permetia a la ciutat de criar i fer prosperar un ramat: és la comanda agrària, en d'altres llocs anomenada de gasalla. Aquest contracte tenia el mateix principi que la comanda clàssica, al qual s'afegien clàusules pròpies de la transacció. El van utilitzar molt els carnisers. Un altre paràmetre és el de la imposició que gravava la carn, i que representava una part important dels ingressos fiscals de la ciutat, després dels del vi.

Podríem afegir a aquests canvis, l'aparició del conreu del pastell que es pot datar de mitjan segle XIV. Fins llavors, la draperia gironina comprava pastell de Lauraguès, o de la Toscana. Aquí també el paper del patriciat urbà

Exemple de contracte de venda

*5 d'agost de 1400.
Joan Dalmau, de Sords, ven a Ferrer Comelles, mercader de Girona, tot el pastell que ha de collir d'una vessana i mitja (una mica més d'un terç d'hectàrea), en cinc collites a raó de 40 sous barcelonesos de tern la càrrega (carrica) i rep per endavant 50 sous barcelonesos. La collita del pastell s'efectua en diverses vegades.*

Masia i bosc al sector de Sant Daniel, en un dels contraforts de les Gavarres.

en el desenvolupament d'aquesta planta tintorial fou important. A partir de la compra de les llavors, els Renall van començar a conrear aquesta planta a les seves terres, i més endavant la documentació notarial assenyala la importància d'aquest conreu que es produïa a nivell local. Encara que d'una banda, exigia molta feina, de l'altra, es podia conrear en superfícies petites. Es convertí en una aportació gens menyspreable per als pagesos que s'hi dedicaven, fins a tal punt que l'Església va pretendre imposar un delme.

Sembla que aquests conreus que es desenvoluparen al llarg d'aquest període haurien hagut de rivalitzar amb la producció de base, els cereals. Però aquest sector presenta dos aspectes: d'una ban-

La producció vinícola

Precisament podem parlar del desenvolupament de la producció vinícola durant aquest període. Naturalment, abans del 1360 ja existia una vinya al voltant de la ciutat, que els documents presenten com a bancals in montagna Gerunde; els camps veïns també produïen vi, com ho testimonia la importància de les vinyes dels Bell-lloc a les terrasses del Ter a Constantins. Però la documentació deixa entreveure un augment de les superfícies i de la producció: els contractes de complantació permeten l'extensió de la vinya. Aquesta situació es justifica per l'augment de la demanda urbana: el nombre de tavernes augmentà entre els anys 1360 i 1440; se'n comptaven llavors més d'una quarantena. El ràpid creixement de les imposicions sobre el vi confirma aquesta situació: alguns anys de la primera meitat del segle XV aquestes imposicions reportaven més de 2.000 lliures barceloneses de tern.

da, com que hi havia menys boques a alimentar, conseqüència dels estralls demogràfics lligats a les epidèmies, l'espai que s'hi havia de dedicar era també més petit (veiem com el camp gironí va exportar quantitats importants de cereals entre els anys 1350-1365), però d'una altra banda, i pel fet d'un enriquitment de la ciutat, el consum va afectar el cereal noble, el blat, fet confirmat per l'acció de la Pia Almoina que distribuïa cada vegada més blat a principi del segle XV.

El problema dels remences

FOU a la diòcesi de Girona que aquest problema es presentà d'una manera més aguda. La remença, recompra de l'adscripció a la gleba, associada als *mals usos* (firma d'espoli, *arsina*, *cugucia*), representava per a la pagesia catalana, i des de feia molt de temps, una situació jurídica sovint insuportable. Quan després de la Pesta Negra s'afegí el *jus maletractandi* a totes aquestes obligacions, la situació ja estava a punt perquè la pagesia s'oposés a l'arbitrarietat senyorial (nobiliària, eclesiàstica o fins i tot burgesa).

Qui eren els remences? L'estudi dels capbreus de la vegueria de Girona assenyala que a Santa Cristina d'Aro, Sant Sadurní o a Cassà de la Selva, els remences representaven entre el 25 i el 40 per cent de la població pagesa, i que els grans terratgers prenent l'exemple de Santa Cristina d'Aro, també es trobaven en situació de remença. Ens trobem davant un hàbitat dispers en masies. Així doncs, la revolta d'una franja benestant de la pagesia caracteritza aquest conflicte.

L'anàlisi dels ingressos de la Pia Almoina, deixant de banda els censos, mostra un canvi de tractament del món pagès a partir dels anys 1370-80. Anteriorment, la recompra (la remença pròpiament dita) era consuetudinària i al preu fet de 2 sous 8 diners per a les noies solteres, més car per als nois que aban-

Una de les feines típiques del camp: fer el paller.

donaven un mas servil: però durant la primera meitat del segle XIV, no superà mai els 50 sous barcelonesos. D'altra banda, passada la pesta, i per raons demogràfiques evidents, augmentà de manera substancial per superar àmpliament els 100-120 sous barcelonesos, que representava una quantitat molt elevada.

La documentació permet de reconèixer, sobretot a les zones de muntanya, hàbitats abandonats després de les epidèmies, els anomenats masos rònecs. Algunes constitucions, com la del 1432, *Commorantes*, intentaren mantenir la població rural al seu medi. L'apropiació de la terra era, precisament, un objectiu essencial. I fou en els anys 1380 i en aquest context epidèmic que s'exacerbà l'acció de la primera generació remença.

Es va produir llavors en el camp gironí una presa de consciència evident, la qual, a final del decenni, va conduir a aldarulls que es traduïren en la devastació del Call gironí, en la qual participaren pagesos de tota la comarca i especialment de Celrà. Paral·lelament,

durant el regnat de Martí l'Humà, es va establir l'obligació de la recompra de les jurisdiccions, i les prèdiques de Vicent Ferrer encengueren els auditoris. A principi del segle XV, aparegueren les formes tradicionals de la indignació pagesa: davant de les masies excavaren fosses, s'aixecaren creus. Durant els anys 1413 i 1432, els aldarulls continuaren.

La reialesa es va veure obligada a intervenir en aquest conflicte. I es va decantar més aviat cap a la supressió de l'estatut de remença des de l'època del rei Martí. El 1458, Alfons el Magnànim demanà la suspensió de les quantitats de recompra. Però la burgesia estava a l'aguait a les Corts. I era també

la principal proveïdora de diners de la Corona. Finalment, el 1462, i l'afer fou molt clar al Gironès, la revolta general de la pagesia remença, dirigida per Verntallat, fou paral·lela a la de Barcelona. Hem d'esperar fins a final de segle per veure desaparèixer, si més no jurídicament, la remença. Mentrestant, una part de la pagesia remença ja havia comprat la seva llibertat, conseqüència d'una doble lluita: contra els lligams jurídics senyorials, i per mantenir-se en una explotació que s'havia lògicament engrandit durant un període on les epidèmies havien estat molt dures.

Cal tenir en compte que, malgrat que el camp gironí es pot considerar el punt central de focalització del problema remença, també havia gaudit de progressos econòmics indiscutibles marcats pel desenvolupament de la ramaderia, la viticultura i el conreu del pastell.

Masia de Sant Daniel, on predominava l'hàbitat dispers i no hi mancaven els remences.

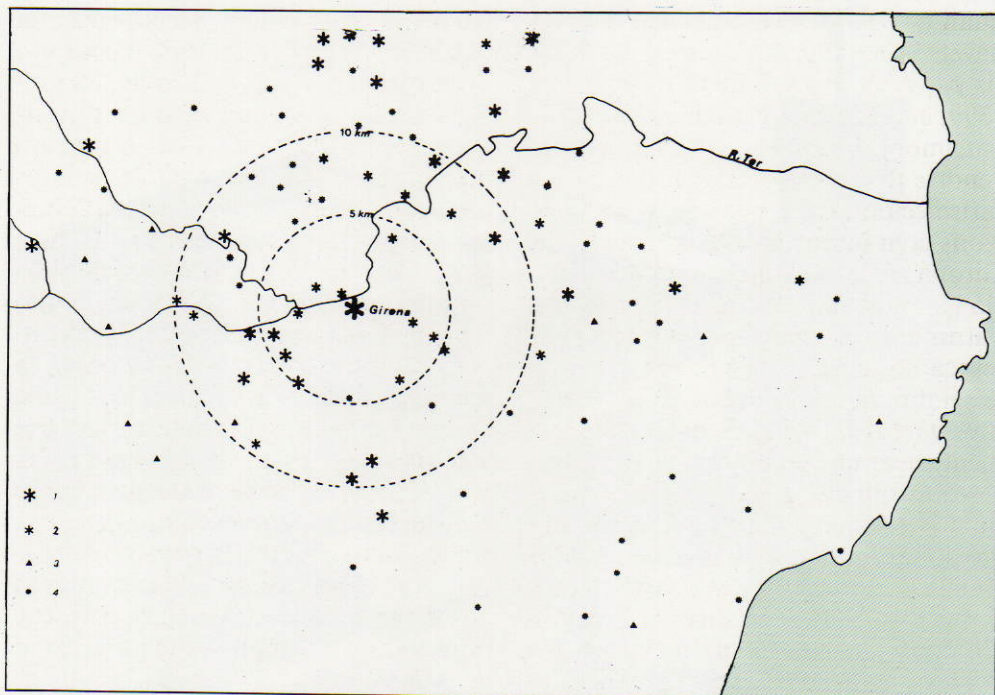
El problema de les jurisdiccions

ELS historiadors antics van confondre el problema remença amb el de les jurisdiccions durant el regnat de Martí l'Humà. De fet, la documentació és prou explícita per adonar-se que es tractava de la recompra de les jurisdiccions reials a final del XIV-principi del XV. És evident que aquestes recompres tingueren conseqüències econòmiques i socials per a les poblacions rurals.

Què va passar perquè la reialesa arribés a això? La seva política mediterrània, a partir de Pere el Cerimoniós, havia costat molt cara. El final del

Les jurisdiccions i llurs senyors, al començament del segle XV, a la vegueria de Girona.

1. Girona. 2. Ciutadà gironí. 3. Institucions religioses. 4. Nobles.

regnat d'aquest rei va estar marcat per un recurs als expedients, que Joan I, el seu successor, continuà utilitzant. Però després del seu curt regnat, el seu germà Martí decidí reaccionar. Després d'haver alienat les rendes de tot tipus (peatges, lleudes, censos, etc.) la reialesa va començar a alienar les jurisdiccions d'alta i de baixa justícia fins a un punt llavors gairebé desconegut, afavorint d'aquesta manera la puixança de les institucions eclesiàstiques o nobiliàries: el 1381, la Pia Almoïna de la Seu de Girona esdevingué senyor del terme de Brunyola. Això representà una amenaça per a les jurisdiccions reials que es trobaven cada vegada més aïllades, i en particular per a la ciutat de Girona, que es podia veure amenaçada en qualsevol moment pels barons catalans, ja que havien teixit una xarxa cada cop més estreta al seu voltant.

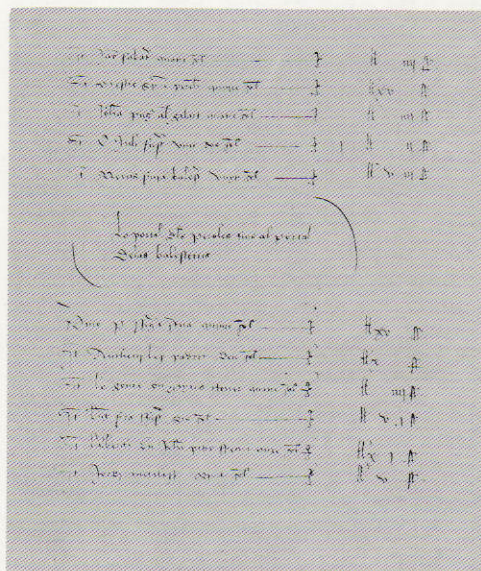
Què va decidir Martí l'Humà en el moment d'arribar al poder, l'any 1396, quan el comprador del palau reial va haver de manllevar els diners necessaris per a un viatge? El 15 de gener de 1399, el rei declarà la inalienabilitat del patrimoni, i jurà a més a més, que no vendria ni empenyoraria ciutats, viles i jurisdiccions. Com que aquestes alienacions eren importants a la vegueria de Girona, és prou simbòlic que la decisió i les modalitats de la recuperació del patrimoni s'efectuessin en el moment de les capitulacions de Girona, el 6 de desembre de 1400. Primer calia fer un inventari dels béns alienats. Seguidament, crear una administració complexa i extraordinària, alguns quadres de la qual ja existien a Girona. El rei Joan I va donar poder al batlle general de Catalunya per reunir personalitats en els municipis on les jurisdiccions haguessin estat particularment alienades. Un dels objectius reconeguts de la manio-

bra era d'afeblir la noblesa. El canonge Nicolau Morató nomenà comissaris a cada capital de vegueria, normalment juristes, ciutadans o membres de la petita noblesa. També se sol·licità la participació de l'administració local tradicional. Es tractava de reunir homes dels llocs que s'havien de recomprar, organitzar-los en sindicats. A més, les recompres de les jurisdiccions a Girona presentaren característiques molt diferents: és en aquest sentit que la ciutat va tenir un paper essencial en la recompra de les jurisdiccions. El comitè convocat pel governador general i pel jurista gironí Pere Santmartí es va compondre de vuit membres: dos representants del rei, dos de l'Església, dos jurats i dos de la pagesia.

Seguidament, calia finançar les recompres: com que les localitats sovint eren massa petites, s'hi feia intervenir la capital de la vegueria, en aquest cas Girona, per finançar-les. Però la mediació de les grans ciutats no impedia a la població de pagar la seva recompra. N'existien tres sistemes: la talla, les rendes i les imposicions. Però els censals a perpetuïtat eren cars, fins i tot encara que alleugerissin momentàniament les càrregues locals. Els gironins participaren en nombrosos censals. D'altra banda, calia organitzar assemblees populars, una mena de sindicats vilatans, fet que donà la paraula als remences. Així, la violència per imposar la recompra va crear tensions que foren la causa d'una de les primeres revoltes armades dels remences. Finalment, les conseqüències demogràfiques foren considerables perquè comportaren la fugida dels vilatans. Comptat i debatut, la reialesa necessitava la noblesa i acabà per abandonar una part dels seus objectius de recompra a final del regnat de Martí.

L'evolució demogràfica

Foli de la talla imposada al 1417 per raó de la campana de les hores, l'argent del rei i pel plet de la ciutat contra la vila de Sant Feliu de Guíxols. A l'altra pàgina, una visió aèria del barri del Mercadal.

EL període que va del 1360 al 1460 es considera una època de disminució demogràfica de l'Occident medieval. Es coneix millor gràcies a una documentació cada vegada més abundant. Als fogatges reials, com el de l'any 1360, establert per les Corts de Cervera, s'hi afegiren les talles que els edils van imposar amb força regularitat. Els primers documents — nombrosos sota el regnat de Pere el Cerimoniós — s'establiren a partir d'una avalució general de la ciutat taxada a tants de sous o de diners per foc. La talla partia d'un document previ, preparat per l'administració municipal, l'estima, que presentava una avalució del patrimoni de cada família, i l'impost que s'havia de pagar representava un percentatge d'aquest patrimoni. Tanmateix, els fragments conservats a Girona són menys precisos que els coneguts a la Provença, al Llenguadoc o a Itàlia. Paral·lelament als fogatges reials, trobem els registres de maridatge o de coronatge, que a partir del primer quart del segle XV implicaren una participació financera per part de la població a les despeses ocasionades pel coronament o el casament del nou rei. Aquest impost es pagava per foc.

Però aquesta documentació té les seves limitacions: quan confrontem dos documents dels mateixos anys, les diferències són prou sensibles. Així, podem comparar el fogatge de l'any 1378 amb una talla establerta pel municipi el 1379-80. El fogatge presenta un enregistrament de 505 focs menys que la talla, és a dir, gairebé un 53 per cent. Aquesta constatació es pot aplicar també a Sant Feliu de Guíxols. Pel que fa a la talla, si bé és més precisa que el fogatge, no registra encara tots els caps de família. Cal tenir en compte la conjuntura en la qual es van realitzar

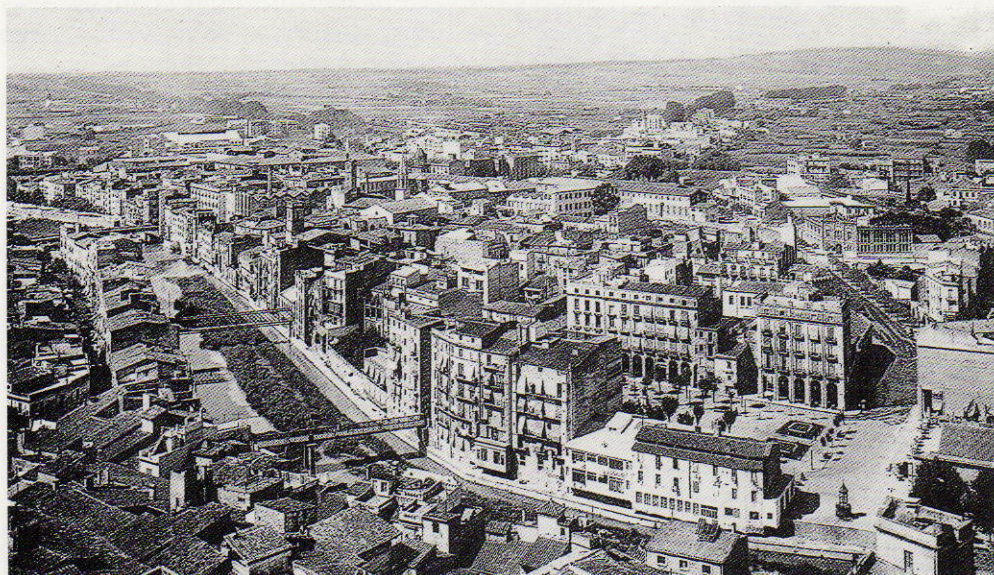
aquests documents: per això, no podem creure al peu de la lletra el document del 1462, redactat en plena Guerra Civil, que comportà naturalment un èxode important de la població, quan fins i tot els contemporanis eren conscients que *la terra és molt depopulada e destroyada* després d'aquest trist episodi.

En aquestes condicions es pot entreveure una evolució possible de la població gironina, que compta d'una banda amb l'èxode rural i de l'altra amb una política oficial d'immigració.

Podem concloure que el període que va del 1360 al 1400 és un període de baixa regular, amb algun moment de petita recuperació: tanmateix, 1360 marcà l'apogeu demogràfic de la ciutat, que tenia uns 1.850 focs com a mínim. La disminució d'aquest període es va produir cap al 1388: amb 1.347 focs registrats a la talla de 1388, la població gironina hauria reduït un 30 per cent. A final del segle XIV es va produir una recuperació evident, ja que la talla del 1399 comptava una pobla-

ció de gairebé 1.600 famílies. Malgrat les pestes, a partir del 1371, la mitjana de fills per parella havia augmentat lleugerament ja que se situava una mica per damunt del coeficient de substitució de les generacions (2'32), circumstància que podria explicar la recuperació de l'últim decenni del segle XIV.

En el segle XV, l'evolució està més contrastada: el document de 1462 publicat per Santiago Sobrequés dona 873 focs; si acceptem aquesta xifra, això significa que la població s'havia reduït a la meitat en relació a principi del segle. I sembla difícilment admissible en la mesura que els altres indicadors (com les imposicions) no presenten una pèrdua tan marcada. Efectivament, el decenni que va precedir la revolució va conèixer diverses epidèmies, com la de l'any 1457: podem estimar que —com a Barcelona— implicà la mort d'un 10 per cent de la població urbana; però el coeficient de prop del 50 per cent és massa elevat. Llavors cal tenir en compte l'èxode de la població.

Les pestes

EN el transcurs d'aquest període, la població gironina va conèixer una evolució irregular. L'explicació és relativament simple: als factors ocasionals, com la guerra que justifica la feblesa de la població de la ciutat el 1462, s'afegiren dos altres factors. El primer està lligat a la baixa natalitat urbana, l'altre a la repetició d'un flagell reaparegut el 1348 i que marcà tot el període. La ciutat va sofrir almenys quatre pandèmies

Representació de la dansa de la mort en un dibuix del segle XV.

al segle XIV, i gairebé una desena fins al 1462. Quines foren, doncs, les principals característiques i les conseqüències demogràfiques i socials?

A la segona meitat del segle XIV, la ciutat conegué quatre epidèmies de pesta: 1362, 1371, 1384 i 1395. Les dues primeres foren les més mortíferes. La pesta de 1362 es va anomenar la mortaldat dels infants. Estudiant els testaments conservats d'aquell any, en treiem la impressió que l'epidèmia es va estendre més que la de l'any 1348: un quart dels testaments es reparteixen de gener a abril, el 60 per cent de maig a agost, el 15 per cent la resta de l'any. Per analogia amb Vic, podem pensar que durant l'epidèmia moriren dues criatures per cada adult.

La del 1371 afectà més els adults i es va concentrar al final de la primavera i al principi de l'estiu, fins a arribar al paroxisme entre el 10 i el 20 de juliol amb 31 testaments registrats. L'epidèmia, el desenvolupament de la qual recorda el de la de l'any 1348, sembla aturar-se a partir del 20 d'agost. Estem menys informats sobre les dues altres epidèmies, la de 1384 i 1395, que afectaren també Barcelona i Vic.

Els seixanta primers anys del segle XV conegueren de set a vuit pandèmies, però van estar especialment concentrades en el decenni 1450-1460. Tenint en compte les circumstàncies, aquest període està més protegit que la fi del segle, que patí gairebé una dotzena de manifestacions de pesta. Igual que a Barcelona, els dos últims decennis foren els més terribles. Els manuals d'acords van permetre a Manuel de Chia datar les de 1410, 1421-22, 1429, 1434, 1441, 1452, 1456-57. En relació a Barcelona, les més dures semblen les de 1429, 1451, 1456-57: alguns autors consideren la mortaldat ocasionada per la pesta en un

Visita mèdica d'un malalt afectat per la pesta, segons una il·lustració del segle XV.

10 per cent. La documentació, però, no és pas sempre abundant, i algunes vegades no es pot concloure que es tracti efectivament de la pesta, sinó simplement de danys més benígnos.

Aquestes epidèmies comportaven una sobremortalitat important: podem estimar que la població baixava un 10 per cent amb les grans pestes, i entre un 2 i un 5 per cent amb les altres. Les conseqüències sociològiques són diferents: així, si la pesta de 1348 va delmar totes les capes socials, i en particular les més riques —els sis jurats elegits el gener d'aquell any moriren víctimes de la pesta—, les altres foren més selectives: afectaren, per exemple, els infants i en aquest cas les conseqüències demogràfiques foren molt greus, ja que eren les generacions que pujaven. En canvi, quan es tracta d'una diferenciació

social, veiem com les famílies més benestants abandonaren la ciutat de pressa, tan bon punt el rumor d'una epidèmia començava a estendre's. Era l'únic sistema d'escapar-se'n! El baix poble dels artesans era la principal víctima del flagell.

La durada de l'epidèmia era variable: de dos a tres mesos en general (1371, 1410, 1434), més extensa (1362, 1421-22, 1456-57). Com a València, la majoria duraren dos mesos. Els mesos en què es va produir la pesta també són característics del medi mediterrani. Juny i juliol són els més comuns: segons els anys, els primers estralls van tenir lloc els mesos d'abril o maig i l'epidèmia es desencadenà durant juny-juliol, de vegades fins a l'agost. La recurrència d'aquest flagell va tenir un paper important en la demografia urbana.

L'emigració oficial

PER afrontar tant la pèrdua de la massa fiscal en nombre de contribuents com les necessitats de mà d'obra qualificada d'una economia que s'havia obert àmpliament cap a la Mediterrània en el transcurs del segle XIV, els edils gironins s'inclinaren per afavorir la instal·lació de població estrangera a la ciutat i fins i tot a la diòcesi. No hem de pensar, tanmateix, que les altres fonts d'immigració s'aturaren llavors: els aprenents van continuar constituint un contingent apreciable de mà d'obra; cal afegir una població flotant difícil de calcular, que de vegades apareix a la documentació, com és el cas d'un donzell bretó mort a Girona o els nombrosos testimonis de les actes notariales que no trobem en els registres contemporanis de les talles municipals. Sigui com sigui, és gràcies als registres oficials que es pot estudiar aquest fenomen. Fins gairebé la revolució de 1462, i la situació es repeteix més endavant, els jurats van acordar ràpidament, a partir de l'any 1375, una franquesa de talla que anava de 5 a més de 10 anys, a qualsevol persona que s'instal·lés amb la seva família a la ciutat després del 1400. El nou ciutadà es beneficiava, d'altra banda, de les franqueses comercials que gaudien els gironins d'origen. Ben aviat, també els ganxons es van beneficiar d'aquests privilegis. És evident que aquesta política demogràfica atreia les

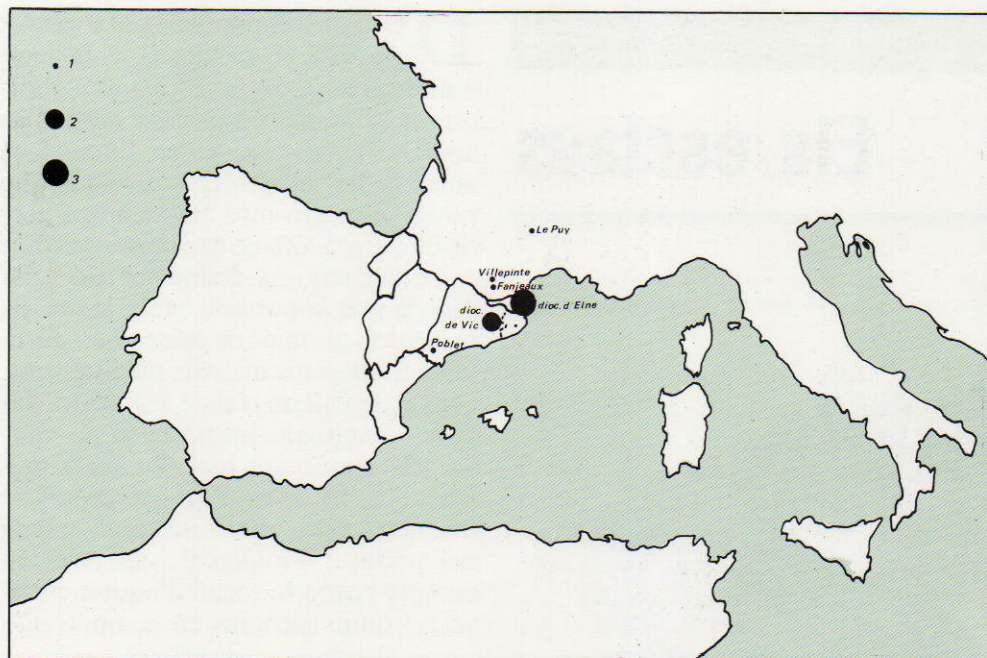
*Origen geogràfic dels estrangers
installats a la ciutat de Girona
entre els anys 1361 i 1380
(segons dades de l'Arxiu Històric Municipal
de Girona). Les rodones representen:*

- 1. Un immigrant.*
- 2. De dos a cinc immigrants.*
- 3. Més de cinc immigrants.*

poblacions llunyanes, fins al punt que prop dels anys 1400 els representants del rei de França al Languedoc s'inquietaren a causa d'aquesta situació.

Durant la segona meitat del segle XIV, el perfil econòmic dels que es beneficiaren de les franqueses havia variat una mica. Podem dir que els mercaders havien estat substituïts parcialment pels paraires, que tendien a exportar ells mateixos la seva producció.

De fet, els nous immigrants que es van instal·lar a Girona entre 1300 i 1400 presentaven una qualificació professional innegable: és cert que la documentació no dona sempre l'ofici o la professió, però quan s'esmenta, comprovem que predominava el sector del tèxtil. Es tractava sobretot d'activitats de base: cardadors, teixidors, però també paraires que venien de lluny, especialment del sud del Regne de França, o del proper Rosselló, on la indústria tèxtil s'havia desenvolupat abans. Els altres sectors també hi eren representats: la construcció, els oficis

L'origen de la immigració

D'on venien? La majoria del món català, però també del sud del Regne de França: un argenter del Puy en Velay, que gaudia de relacions culturals privilegiades amb Girona des de feia temps, dos paraires de Fanjeaux i de Villepinte, viles de reconeguda draperia. El 10 per cent eren originaris de les diòcesis catalanes, una majoria dels quals provenien de la diòcesi veïna d'Elna. Entre els arxidiaconats de la diòcesi de Girona, el 44 per cent provenia de Girona, el 21 per cent de la Selva, 12 per cent de Besalú, 9 per cent d'Empúries. La immigració provinent de les altres ciutats representava el 23 per cent: Camprodon, Peralada, Besalú, Olot, Castelló, Ceret, Perpinyà, Mallorca, etc.

del ferro, el comerç i el notariat, però també els oficis d'art: trobem un daurador, una mena d'il·luminador, i un argenter.

Com més ens endinsem en el segle XV, més s'allunya l'origen dels migrants: així, trobem un cert Jacme Cap, àlies Jacomart, paraire de draps, originari de Flandes, que va obtenir una exempció de talla per vuit anys. Més o menys, cada any s'instal·laren a Girona entre 10 i 15 famílies, anticipant d'aquesta manera, particularment pels que venien del Regne de França, un moviment que aniria augmentant a partir de final de segle. Cal remarcar que la majoria dels migrants provenien de la diòcesi o diòcesis veïnes, fet que sembla confirmar que el camp pròxim encara podia proporcionar a la vila la població que, a causa d'una natalitat insuficient i pel pes de les pestes, no arribava a créixer.

Els esclaus

DURANT la primera meitat del segle XIV, els esclaus no eren gaire nombrosos a Girona. Però amb l'obertura a la Mediterrània i en particular amb la intensificació dels intercanvis amb Sicília, el nombre d'esclaus que posseïen els gironins augmentà: a partir de l'any 1360, els registres notariais ens ofereixen una documentació cada vegada més important. Malgrat que els mercaders gironins en compraven directament als grans mercats mediterranis, com el de Palerm o el de Palma de Mallorca, habitualment ho feien per mitjà dels mercaders barcelonins o mallorquins. A més, l'origen geogràfic d'aquests esclaus va evolucionar al llarg del període. Finalment, cal tenir en compte l'aspecte social d'aquest esclavatge: quins gironins en compraven?

Macip o bastaix de capçana transportant una mercaderia. Detall de la porta de Santa Maria del Mar, a Barcelona, obrat el segle XIV.

De 25 a 55 lliures

El preu dels esclaus, relativament estable fins al 1360, tingué tendència a disparar-se els anys 1360-80: gairebé es duplicà, baixà durant el decenni 1380-90, per tornar a pujar abans de final de segle i mantenir-se estable fins al 1460. Els anys 1360, una esclava grega podia costar prop de 25 lliures barceloneses, a final del segle un esclau sarraí negre costava unes 50 lliures, i el 1450 una circassiana 55 lliures. El preu de les esclaves era molt més elevat que el dels esclaus.

Fins a mitjan segle, l'origen geogràfic dels esclaus, considerats una mercaderia de luxe, tal i com podria semblar a Girona, estava dominat pel cicle de l'esclavatge grec: sabem que les grans companyies catalanes s'havien instal·lat al Ducat d'Atenes i proveïen el mercat occidental. La segona meitat del segle XIV està marcat pels esclaus d'origen tàrtar. I eren els genovesos els que administraven aquest fructuós comerç. A Girona hi havia esclaus txerkessos, abkhazos... Fins a tal punt que, en el procés de diferenciació social que considerava l'esclau un objecte de luxe, trobem al principi del segle XV una esclava abkhaza, d'onze anys, objecte d'una transacció en la terra interior de Palamós, per 55 lliures barceloneses de tern.

Al segle XV, el mercat estava menys marcat geogràficament, però els esclaus negres tendiren a augmentar. La majoria dels esclaus blancs, sobretot els grecs, eren batejats, mentre que entre els negres, el nombre de batejats fou menor.

En conjunt, dominaven els homes, però es tractava d'un mercat amb una clientela més aviat urbana que no pas rural. Sobre una base d'uns 130 esclaus, menys d'un 10 per cent es venien a vilatans. Amb tot, alguns ciutadans que compraven esclaus els feien treballar en els seus dominis, com els Bell-lloc, per exemple.

En conjunt, el mercat es trobava en mans dels mercaders, gironins o estrangers, però tots els grups socials van poder vendre o revendre un o diversos esclaus, en un moment donat. Entre els compradors dominaven els mercaders, els drapers i els ciutadans o les seves vídues, però també hi trobem els clergues. La família d'un canonge podia constar d'un o de diversos esclaus. Així

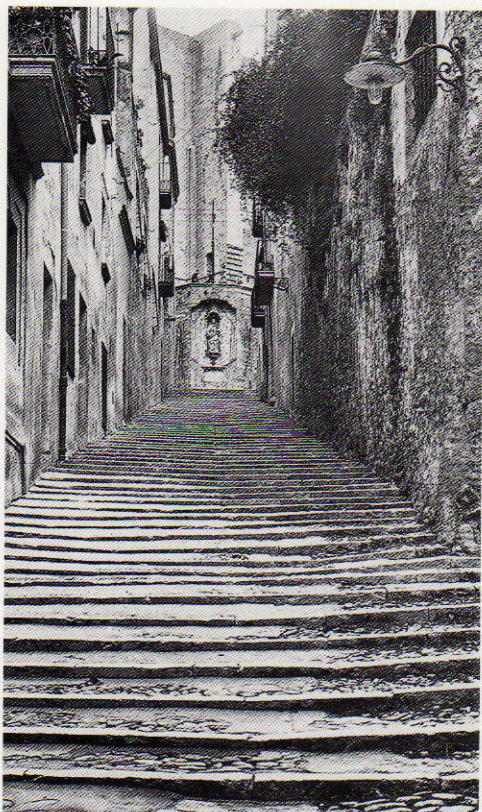
mateix, els nobles també intervingueren en aquest mercat.

La disciplina a la qual estaven sotmesos era estricta. Es desconfiava d'ells fins a tal punt que a partir de final de segle es van començar a subscriure assegurances contra la seva fugida. Els diners cotitzats d'aquesta manera servien per pagar els guàrdies encarregats de perseguir-los: un document del 1431, assenyala que, després de Barcelona, era a la vila i al bisbat de Girona on hi havia més esclaus assegurats (n'eren 186, una mica més del 13 per cent del conjunt català).

Però la condició servil sovint era temporal: els esclaus es podien rescatar (això era tan vàlid per als musulmans com per als cristians), però el més habitual era que fossin alliberats per l'amo: fou el cas, el 1430, de Francina, filla d'Antònia, alliberada per Bernat Sarriera, a qui es prometé un dot, a més a més, de 50 lliures barceloneses. El nombre d'esclaus podria superar el centenar i contribuïa a donar una nota exòtica i bigarrada a la societat gironina.

L'aljama de Girona

La comunitat jueva vivia molt a prop del primer temple de la ciutat.

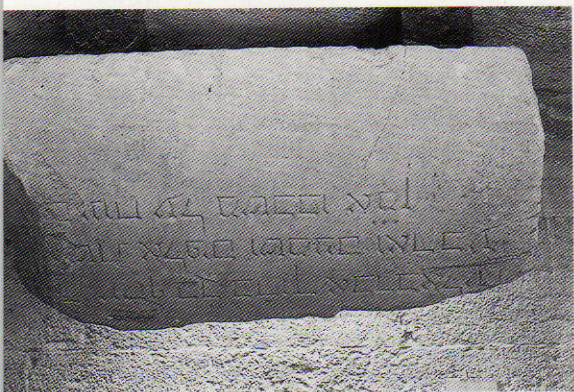
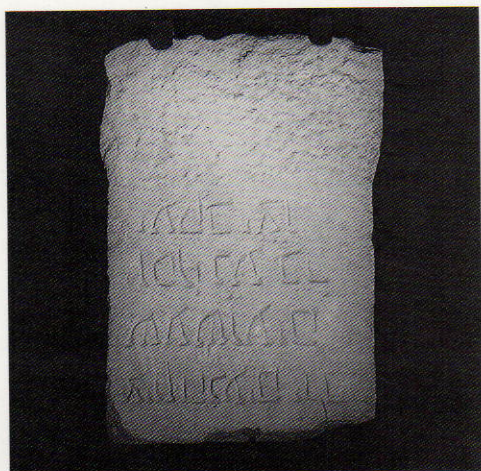

SI durant el període precedent la història de l'aljama jueva es pot qualificar de període d'apogeu, el mateix que passava a la comunitat cristiana, això no es va repetir en el període que va del 1360 al 1460. El pes demogràfic i el paper econòmic de l'aljama s'havien reduït considerablement, especialment després del pogrom de 1418, que va anticipar l'expulsió definitiva de l'any 1492, que mostrà llavors una comunitat reduïda a la indigència.

Però durant aquest segle, la comunitat, malgrat les dificultats lligades a les pestes, continuà la seva existència marcada pel ritme de les reformes imposades per la reialesa i presentant sovint similituds amb l'evolució social i política de la comunitat cristiana.

Com s'organitzava l'aljama gironina? Al capdamunt trobem els secretaris, que eren tres, però, de fet, la comunitat jueva estava dirigida per un nombre reduït de famílies. D'altra banda, la reialesa va imposar la celebració d'eleccions periòdiques a les aljames jueves que depenien de la Corona, la celebració d'eleccions periòdiques. Els consellers designaven els secretaris, els jutges, els recaptadors de comptes, el o els clavaris i els administradors de les obres caritatives: observem les mateixes funcions que a la comunitat cristiana —a excepció de la justícia, que no està entre les seves mans.

Més tard, amb els intents de reforma de 1376, la reina Violant va aprovar una constitució a favor de l'aljama que permetia l'elecció per un sistema mixt de cooptació i de sorteig. La comunitat gironina havia estat separada de la de Besalú, però tenia dos representants de les petites comunitats dels voltants (Peratallada, la Bisbal o Figueres, especialment pels problemes fiscals). Així, el Consell estava format per 23 mem-

*Làpides funeràries jueves,
en pedra calcària de Montjuïc,
conservades al Museu Arqueològic de Girona.*

bres, 21 dels quals eren gironins: 16 membres ocupaven el càrrec sense limitació de durada com a representants d'una casa; els altres cinc formaven part de l'assemblea cada tres anys, és a dir, un torn de quinze persones. El procediment per a l'elecció dels secretaris era el següent: s'escrivia la paraula elector en només dos dels pergamins introduïts en uns rodolins de cera, els altres es deixaven en blanc.

Els cilindres flotaven en un bací amb aigua i un infant prenia els trossos de pergami i els distribuïa entre els consellers. Els dos que tenien la papereta d'elector podien llavors designar els tres secretaris. Aquest sistema a dos graus se semblava al que es va introduir per a l'elecció dels jurats de la ciutat els anys 1374-1376.

Com entre els cristians, una forta oligarquia acaparava el poder a l'interior de l'aljama, cosa que explica aquestes pràctiques complicades i destinades a ensarronar en matèria d'elecció. El 1387, els secretaris de l'aljama eren Bellshom Benet, Bonet Saltell i Isaac Bonjuha. El 25 d'octubre de 1391, després de l'avalot, trobem quatre rectors de l'aljama: Nassanel Cerç, Bonastruc de Mestre, Astruc Benet i Nacim Ferrer. Una mica més tard, el 1395, tornem a trobar com a secretaris Bonastruc de Mestre, Falcó Mosse i Vidal Lobell, i el càrrec de clavari de l'aljama estava ocupat per Astruc Benet. Es tractava de les famílies que més contribuïen fiscalment i els antropònims de les quals eren els més coneguts a Girona: molts es retroben com a secretaris els anys 1320-1330. Els Falcó, ben estudiats per Santiago Sobrequés, eren coneguts des del principi del segle XIV. Durant aquest segle, tingueren un paper polític cada vegada més important i durant el segle XV, l'any 1415, encara els veiem com a dirigents de l'aljama. L'ambient intel·lectual d'aquesta família havia de ser força elevat, perquè podem veure un Mosse Falcó, segurament fill del secretari del 1395, i un Falcó Bellshom fer l'inventari de diverses desenes de llibres. Els oficials reials que efectuaven l'inventari dels béns jueus en registraven molts a cada casa. Finalment, el que sorprèn en aquestes minories, és l'oposició clàssica entre solidaritat i ajuda mútua.

El pogrom de 1391

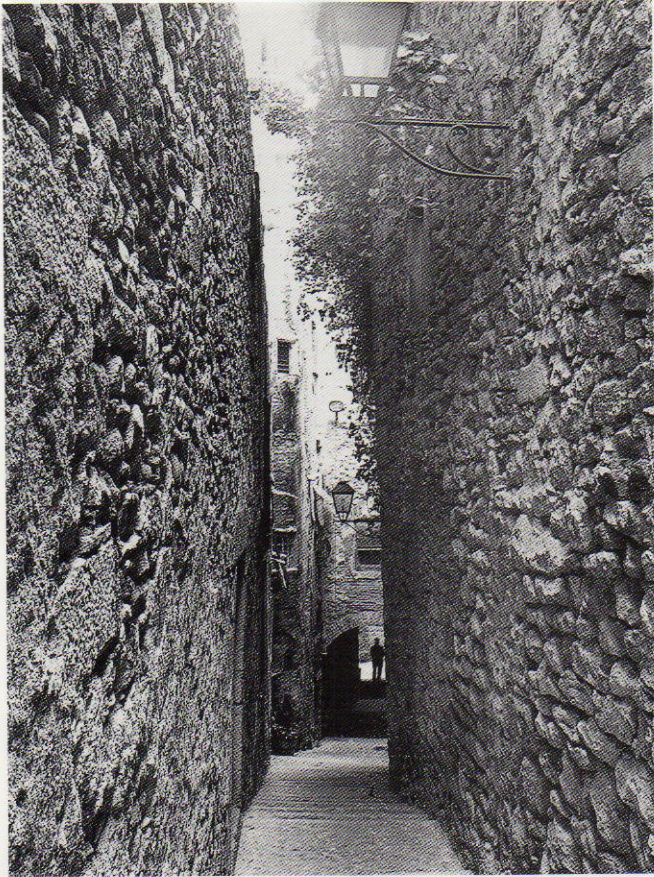
DURANT tot el segle XIV, les relacions entre cristians i jueus foren relativament bones, si s'ometen les tradicionals pràctiques imposades a la comunitat, com el mata jueu de la Setmana Santa, àmpliament documentat el 1278, 1285 o fins i tot el 1331. Tanmateix, i a causa d'una sèrie de factors, aquestes relacions començaren a entorbolir-se cap a final de segle, i esclataren de manera brutal el 1391. Certament, aquests disturbis contra les comunitats jueves foren generals a tota la Península Ibèrica, des de Còrdova fins a Girona, però aquí va prendre un caire especialment brutal i violent, en comparació amb el que passà a Perpinyà a la mateixa època, per exemple. Qui hi havia darrere el pogrom? Es poden trobar elements d'explicació en

les relacions de la ciutat i amb el camp proper? Quines foren les conseqüències d'aquest pogrom?

D'entrada cal situar aquest pogrom de l'any 1391 en el context general de crisis socials que afectaren l'Occident medieval d'ençà el 1378, tant a Florència amb els Ciompi, com a França amb els Tuchins, o als Països Baixos i a Anglaterra. De fet, a la Península arribaren deu anys més tard. Cal fer una distinció entre el lloc que ocuparen els jueus a la Corona d'Aragó i a Castella: van gaudir d'un paper molt més important políticament i econòmicament a Castella que a Catalunya. D'altra banda, fou a Andalusia, i particularment a Sevilla, on foren blanc de les intrigues dels conversos, com de l'arxidaca d'Écija, Ferran Martínez, a qui el rei Joan I aconsellà moderació. Fou precisament a Sevilla on el 6 de juny de 1391 va començar aquesta flamarada de violència que va agitar bona part de la Península. La violència va arribar a Toledo el 18 de juny, a mitjan juliol a València. La tarda del 5 d'agost a Barcelona: foren els mariners, entre els quals hi havia castellans, els qui estaven a l'origen del pogrom.

A Girona l'assalt va tenir lloc el dia de Sant Llorenç (10 d'agost), que també era dia de fira. Almenys 40 jueus foren víctimes de l'avalot. D'altres es refugiaren a la torre Gironella i hi romangueren en unes condicions prou difícils fins al desembre, o bé s'amagaren a l'interior de les seves cases, al Call.

Qui participà en aquest pogrom? És evident que els clergues van tenir un paper important, segurament indirecte, en la degradació del clima social. El rei, que protegia l'aljama, ho escrivia clarament el 1387: *la nostra aljama e los singulars d'aquella són maltractats per los capellans de Gerona o per aquells*

Els assalts als calls jueus foren generals a tota la Península Ibèrica. Els capellans van tenir un paper important en la degradació de les relacions socials.

qui en los alberchs viuen o habiten. Els que participaren directament a l'avalot volien batejar per força els jueus, infants i adults, i això sembla gairebé programat, perquè els baptisteris estaven oberts. De fet, es tractava de suprimir el Call com a entitat física urbana, com ho escriu J. Riera i Sans. Intervingueren en els aldarulls pagesos de pobles propers, com Celrà, un gran nombre d'artesans, que estaven en oposició amb la política que portava a terme el patriciat en matèria fiscal, i fins i tot alguns consellers o antics jurats de la mà menor.

Les conseqüències foren dobles: per a la comunitat jueva, representà el primer pas d'una decadència econòmica i social: en els anys posteriors, al pogrom, els jueus vengueren moltes cases i jardins, encara que l'aljama en recu-

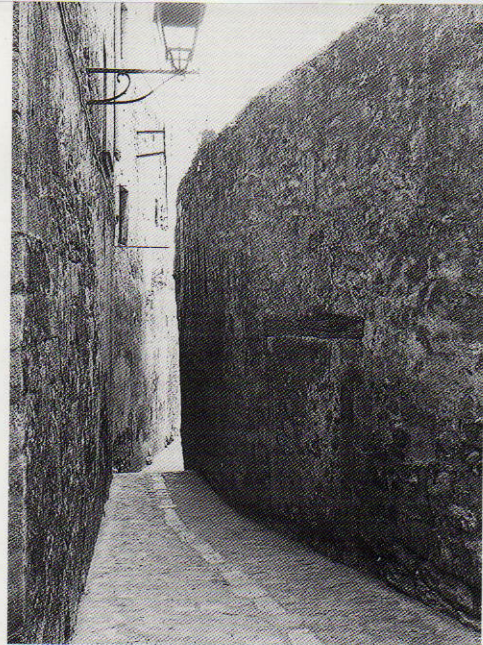
perà un cert nombre. Decadència religiosa, així mateix (ja en parlarem més endavant), amb una onada de conversions important.

Una vegada restablert l'ordre, la reialesa va emprendre una enquesta que culminà, com a les altres ciutats catalanes, amb una repressió immediata, sovint aparellada d'una composició financera impressionant. Els condemnats foren artesans, entre els quals hi havia un teixidor, un sastre i un sabater: foren condemnats a alguns mesos de presó en ferm, i per sortir van haver de pagar algunes desenes de florins cada un. Pel que fa als pagesos, podem veure una forma de resistència a la remença i el principi d'una oposició més radical que es va iniciar l'any anterior amb l'atac del castell de Cassà de la Selva.

La comunitat jueva

PASSAT el pogrom de 1391, la situació de l'aljama continuà essent difícil: és cert que hi havia encara la protecció reial, i per mitjà d'ella, la dels jurats. Però a la realitat les coses canviaren prou. Molts jueus havien estat víctimes del pogrom; altres, havien estat temptats d'emigrar cap a comunitats més protegides, com la de Perpinyà, a l'altre vessant dels Pirineus. Un altre fenomen que s'ha de tenir en compte a partir d'aquesta època és la dels conversos. Si les conversions al catolicisme eren esporàdiques abans de l'any 1391, després d'aquesta data i sobretot del 1418, es multiplicaren, amb el consegüent afebliment de la comunitat jueva. La disminució de l'import dels impostos pagats a la reialesa mostren també que l'activitat dels jueus minvà.

Per força, la composició de l'aljama es va trasbalsar amb la important crisi de l'any 1391: entre els jueus notables de l'aljama, trobem almenys tres metges, Saltell Gracià, qui prengué el nom d'Anglesola (el del bisbe), Marc d'Avinyó, del qual no coneixem el nom jueu, i Rafel de Fontclara. Entre els més rics, Pere-Bernet de Reixac, abans Benet Bellshom. Així, entre els bateigs i els assassinats, podem considerar, com diuen els documents, que l'aljama va quedar en bona part destruïda. D'altra banda, el 1392, la reina permeté que un Consell més reduït pogués prendre deci-

Els jueus habitaven al barri antic, caracteritzat pels carrers estrets i ombrívols.

sions i nomenar dos secretaris. Es va tornar a tres, més endavant. D'altra banda, i davant les dificultats financeres, l'aljama rebé permís per alienar els seus béns (cases i cens) per ocupar-se de les despeses comunes.

Fins i tot, encara que podem considerar que durant un quart de segle la vida de la comunitat va reprendre un ritme normal, l'aljama gironina havia perdut una bona part dels seus membres eminents i, en les seves relacions amb els cristians, es fa referència a la seva insigne pobresa. És així que en un memorial del 1414 dirigit als síndics que els representaven a les Corts, els jurats indicaven que la disminució i la despoblació de l'aljama provocaria les mateixes conseqüències a tota la ciutat. Encara que hi havia una certa exageració, no era pas del tot fals.

Si bé en general els jurats protegiren l'aljama, per exemple el 1409, amb la visita del predicador Vicent Ferrer, o l'any 1416 contra centenars de persones armades, no estaven exempts de sos-

Els jueus van instal·lar-se a gairebé a totes les comarques de Catalunya. El mapa ens presenta les comunitats existents durant el segle XIV.

pita de l'avalot del 16 d'abril de 1418. Amb motiu de la visita del papa Martí V, la processó degenerà i clergues i laics van atacar d'una manera ferotge la sinagoga i la població jueva. Era la continuació dels aldarulls de vint anys abans. En tot cas, durant el període comprès entre 1409 i 1418, caracteritzat per la famosa disputa de Tortosa, les comunitats patiren terribles estralls. En aquest moment, la comunitat havia perdut els seus elements més rics, i es componia simplement de modestos artesans fidels a la seva religió ancestral. La reialesa, al seu torn, va intentar aplegar els jueus que no s'havien convertit a Cervera.

I malgrat la voluntat explícita del rei Ferran I de protegir els jueus de l'aljama, aquesta es trobava a les acaba-

lles. A més, el 1445 el municipi va prendre ordinations que consideraven els jueus com intocables pel que feia a les relacions sexuals, o més generalment per a qualsevol altre tipus de contacte: així, els jurats obligaven als jueus a comprar les fruites, o qualsevol altre aliment, que haguessin tocat o palpat al mercat (interdicció aplicada a d'altres ciutats catalanes, de vegades alguns decennis abans). Cap esclava cristiana no podia entrar a la casa d'un jueu per anar a buscar aigua, perquè podria donar-se als desigs impúdics dels jueus. Quan faltaven pocs mesos per a l'expulsió, ja no gosaven sortir a la ciutat, ni als seus burgs, si no anaven vestits a la seva manera, o sia, amb capa, abric llarg amb caputxa i la marca en forma de roda que havien de portar a la roba.

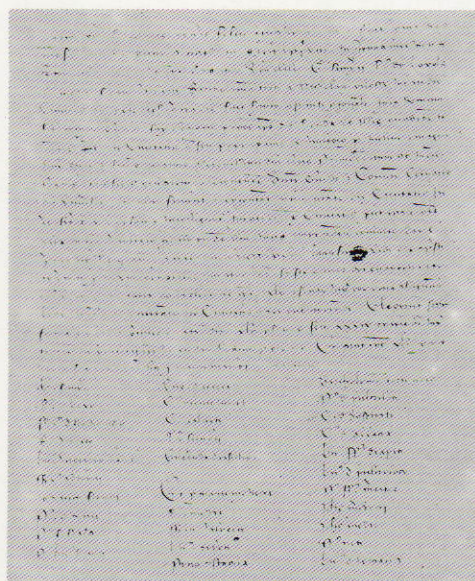
El camí de la insaculació

ELS estaments generals de la vida política es van fixar a Girona a final del segle XIII amb el sistema de mans i a mitjan segle XIV amb l'elecció dels 80 consellers. El bon funcionament del sistema implicava que els diferents grups socials estiguessin equitativament representats a les mans, tant entre els consellers com entre els sis jurats elegits anualment. L'evolució demogràfica i econòmica de Catalunya va afavorir entre el 1330 i el 1367 els mercaders i els drapers, que esdevingueren els més nombrosos a representar la població, mentre que els artesans foren allunyats del poder de mica en mica.

Fins al 1374, i gràcies a la intervenció de la reialesa, no trobem les dues places de jurats de la mà menor ocupades per artesans. A Barcelona, com a Girona, el rei volia obrir el joc polític a la ciutat i, per tant, precisà que l'elecció dels jurats fos indirecta: el primer de gener, el Consell elegia sis electors, que elegien els sis jurats i altres oficials. Definia així els tres estaments: la mà major representava els ciutadans, els honrats; la mà mitjana, els mercaders; i la mà menor, els artesans.

Aquesta reforma del sistema d'elecció preveia a més la disminució del nombre de consellers, que passava de 80 a 45. Es redactava també una llista dels ciutadans dels tres estaments, pràctica que recorda una mica els llibres de matrícules del segle XV. Els 45 noms (15 per estament), reunits d'aquesta manera en la cèdula reial, es tornaven a copiar llavors sobre trossets de pergamins i es col·locaven a l'interior d'uns rodolins de cera, posats en tres bosses. Per elegir els nous jurats es treien dos cilindres per sarró. Per substituir les per-

Una pàgina del manual d'acords del 1378, on es reflecteix la constitució del govern municipal del primer dia de l'any.

sones mortes, s'utilitzava un sistema indirecte (tria i sorteig). Per lluitar contra les acumulacions de poder, el termini entre dues eleccions era de tres anys.

Però aquesta reforma no va aconseguir la unanimitat dels patricis, que trobaren el suport del primogènit Joan. Sota la direcció del vice-canceller de l'infant, Jaume Monells, s'elaborà una nova reforma a la tardor de 1375, que es va promulgar al febrer de 1376.

Al patriciat li agradava el sistema que prevalia abans de la reforma reial, i que permetia als mercaders i drapers ocupar els càrrecs de jurats de la mà menor: *sien enteses eser de man menor los menestrals, ans aquelles persones o semblants que antigament són reputades ésser de man menor a bon àrbitre dels jurats....* El sentit de la reforma era clar: es tractava, tot mantenint un cert atzar en l'elecció, de controlar-la mitjançant una forma de cooptació intermèdia. Així, en un primer temps, els sis jurats sortints (i no el rei) designaven tretze consellers de cada mà: aquests formaven part de dret del nou Consell. Els 45 consellers representaven llavors

la universalitat. Segona etapa: es tractava de la designació dels sis electors, que eren elegits per sorteig d'entre els 45 consellers. Tercera etapa: l'elecció dels jurats. S'aïllava els sis electors per evitar pressions, i no es podien separar sense haver escollit els nous jurats. Si no ho aconseguien, era el rei o el primogènit qui escollia els jurats, si es trobaven a Girona, o si no hi eren, el batlle.

Mentre que el 1377, només un artesà apareixia en el nou equip de jurats, d'ençà el 1378, els artesans estaven reduïts al terç de la mà menor i trobem entre els jurats un notari i un apotecari, però que estaven emparentats amb famílies del patriciat. El 1379, els dos jurats eren drapers. Les solidaritats familiars i professionals compensaven, doncs, la intervenció de l'atzar en l'elecció i la temptativa reial de 1374 estava finalment més propera al sistema de la insaculació que el sistema de l'infant Joan. Després d'un període neguitós, l'any 1393 el rei Joan va restablir el privilegi de 1345 en la seva integritat. Però els aldarulls provocats per les eleccions no es van moderar.

Pati de la casa de la ciutat i porta d'entrada a la sala de deliberacions del consell municipal.

Una proposta d'insaculació (1376)

Els sistemes electorals van ésser durant molt de temps el principal escull de la vida política. Entre d'altres remeis a la discòrdia que provocaven les eleccions anuals, fou molt aviat proposada l'elecció a sort, dita també d'atzar. L'interès del text rau en el fet que és un dels primers a presentar aquest sistema, abans que fos instaurat el que a partir del 1457 va ser específic de la vida política catalana, la insaculació. Aquí es presenta tres quarts de segle abans, doncs, aquest fet decisiu (però no ho és, ja que la matrícula encara no hi és especificada) en la marxa cap a la insaculació. El fragment transcrit aquí és escrit en català en el privilegi del primogènit Joan, datat a Girona el dia 1 de febrer de 1376.

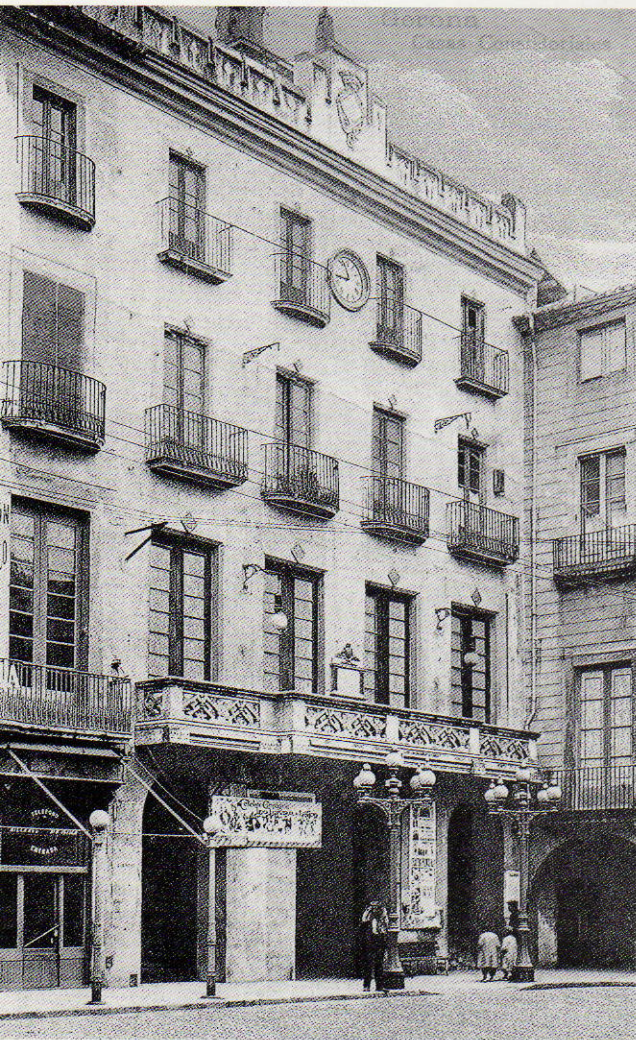
«(...) Primerament, que los jurats presents e qui per temps seran, en la fi de lur regiment, ço és lo dia de ninou, puxen e hajen elegir quaranta-cinch persones de les pus discretas e pus sufficients que trobaran en la ciutat, ço és XV de mà major e XV de mà miyana e XV de mà menor, declarant que no solament sien enteses ésser de mà menor los menestrals, ans aquelles persones o semblants qui antigament són reputades ésser de mà menor a bon àrbitre dels jurats; en lo qual nombre de quaranta-cinch sien enteses e encloses los jurats qui aquells elegiran e sien haüts per elegits; les quals persones axí eletes facen e representen en totes coses la universitat e de aquí avant per negun acte no càlega la dita universitat ne major nombre de persones convocar ne ajustar ans les dits quaranta-cinch persones o la major partida de aquelles qui basten a trenta-una persones, compreses en lo dit nombre de trenta-una los jurats qui aquí presents seran, los quals volem que facen veu en totes coses axí com negun altre del consell, puxen totes coses e sengles fer e tractar que poria fer tota la universitat si era justada. E los dits jurats, ans que les dites quaranta-cinch persones elesquen, sien tenguts de fer sagrament sobre los IIII Evangelis corporalment per ells tocats, que ells bé e lealment se hauran segons lur bona consiència en la elecció de les dites quaranta-cinch persones a utilitat de la ciutat e de la cosa pública de aquella. E tots

los quaranta-cinch, axí com damunt és dit, eletes, sien tenguts de fer semblant sacrament segons lur bona consiència, los hauran axí en dar consells com en procurar e tractar los negocis de la dita ciutat e a utilitat de la universitat d'aquella e que lo contrari aytant con en ells sia esquivaran. E que les dites quaranta-cinch persones, tots o la major partida, axí con dit és, se hagen a ajustar lo dit dia de ninou la on los jurats ordonaran e aquí puxen elegir jurats per l'any esdevenidor en la forma següent: ço és que per los jurats ensemps ab un notari, ab lo batle o son lochtinent, sien fayts aytants redolins de cera de una forma com haurà persones presents en lo consell e en quiscun redolin sia mes scrit lo nom de un del dit consell e aquests redolins sien meses en tres bossots, ço és aquelles qui seran de la mà major en la un, e aquells qui seran de la mà miyana en altra, e aquells qui seran de mà menor en altra; e quant seran en lo bossot sien ben remenats, après facen traure.n un infant dos redolins de cascun bossot e aquells, los noms dels quals trobaran ésser scrits en los dits redolins, sien elegidors dels jurats del any esdevenidor; los quals elegidors lo dit batle o son lochtinent facen encloure e metre en una casa que sera ordenada sens divertir en altres actes e no.ls leix parlar ab negunes altres persones e axí encloses e tanchats, los faça estar tro hagen elegits VI persones en jurats, ço és dos de cascuna ma, los quals puxen e hagen elegir del nombre de quaranta-cinch e no puxen elegir alcun de si eleys, ne negun que no haja ho haya haüda muller e sia domiciliat en la ciutat. E si los dits elegidors eren discordants en la elecció, que sien jurats aquells en què la major partida d'ells se concordarie; si emperò eren los elegidors discordants en equal nombre que aquells que.s concordarien en tal forma, fossent jurats aquells que lo senyor rey, si present serà en la dita ciutat, volria o, si lo senyor rey era absent, lo senyor duch, si present serà, e si no, aquells qui lo batle o lo jutge ordinari o lurs lochtinents ab lo veguer o sotsveguer o los dos d'ells conexerien ésser pus profitoses a la cosa pública (...)).

A.C.A., Canc., reg. 1792, fol. 101r-103v.

La vida política al segle XV

Façana de la casa de la ciutat de Girona.

DURANT la segona meitat del segle XIV, la societat havia patit moltes crisis polítiques i reformes de tot tipus, però que no havien aconseguit solucionar res, ans al contrari, les bandositats es desencadenaren a Girona a principi del segle XV, amb motiu de les eleccions anuals. Cal tenir present que el patriciat no formava, ni de bon tros, un front comú: existien bàndols que s'enfrontaven a causa de les eleccions, i de vegades de manera violenta. A més, els artesans tenien un paper econòmic important a la ciutat i volien estar millor representats en l'executiu urbà. El desenvolupament dels oficis i de confraries d'oficis a final del segle XIV havia ajudat a l'aparició d'aquesta consciència.

La instauració definitiva de la insulcació s'efectuà, doncs, en un context polític complex, on la reialesa també tenia alguna cosa a dir: havia de fer regnar, dins un punt de vista cristià la concòrdia i l'Església, per exemple per mitjà d'alguns dels seus pensadors, com Eiximenis, qui preconitzava l'aplicació de l'atzar en les eleccions des de final del segle XIV. Però cal constatar que els primers assaigs efectuats durant l'últim quart del segle XIV, no havien pas estat concloents.

Els manuals d'acords de la primera meitat del segle XV parlen sovint de les dificultats que es presentaven en el moment de les eleccions: cada vegada eren més complexes, perquè calia elegir, a més dels jurats, els sobreposats de les obres, els oïdors de comptes, el mostassaf i el clavari de les imposicions.

Després de les temptatives de reforma de final del segle XIV, la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, el 29 de desembre de 1437 va promulgar un privilegi que es pot considerar un sistema mixt entre la cooptació i la

*Verge dels consellers,
obra de Lluís Dalmau
realitzada el 1445.
Una bona il·lustració
per aproximar-nos a
la manera de vestir de
les autoritats municipals
de l'època.*

sort. Però eren sempre els jurats sortints, en aquest cas els de 1437, els encarregats de confeccionar tres llistes de 54 persones per a cada una de les mans major i mitjana, i de 52 persones per a la mà menor. El dia de les eleccions, els trossos de pergami amb un nom cada un, s'introduïen en uns rodolins, i en tres bacins amb aigua, una per a cada mà: una mà innocent treia 26 noms per a la mà major, i 27 per a les dues altres: el nou Consell es componia de 80 membres. A continuació, cada mà elegia 5 persones, entre les quals per sort s'escollien sis electors, que al seu torn designaven cinc persones cada un i entre els trenta noms, es sortejaven els sis nous jurats. Hi havia en aquesta reforma, i en relació a les anteriors, una voluntat de garantir unes bones eleccions. Però el principal obstacle consistia en el fet que eren els jurats sortints els que confeccionaven les llistes que es podien limitar en nombre. Així, el 1442, els jurats inscriviren només 30 i 40 persones a les mans major i mitjana. El 1443 els jurats no es van posar d'acord sobre la composició de les futures llistes.

La reina es va veure obligada a nomenar un tercer executiu a final de febrer. Les mateixes dificultats que el 1444, que suscitaren per part de la reina una nova reglamentació. De fet, un odi terrible oposava els partits com la Biga i la Busca a Barcelona. D'una banda, hi havia el gran patriciat, com els Sampsó, els Cavalleria, els Sarriera i els Margarit; de l'altra, les famílies de menor importància, com els Desvern, Pere i Miquel, per exemple.

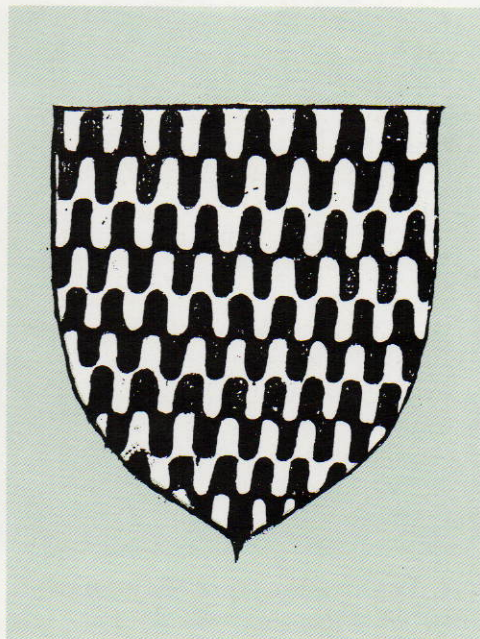
En aquest context, el lloctinent del rei Joan de Navarra promulgà el 18 de març de 1457 el privilegi de la insaculació, després del vot del Consell de la ciutat, que presentava la característica de substituir l'elecció per l'atzar. No hi havia cap comissió que confeccionés les llistes, sinó que es cridaven els ciutadans caps de família perquè s'hi inscrivessin, i sobretot es reforçava la representació de la mà menor perquè en el sarró de l'estament menor hi hagués cent noms o més.

Aquest sistema va funcionar gairebé tres segles, i no es pot considerar que acabés amb les llibertats municipals, com escriu J. de Chia.

Els polítics (1360-1460)

ES coneixen força bé els dirigents polítics que encapçalaren l'executiu urbà durant aquest segle. És evident que, fins al privilegi de la insaculació, la política no va variar gaire. Al contrari, a partir de l'any 1458, l'atzar va tenir un paper primordial en la tria dels edils, especialment a partir del registre matrícula sobre el qual s'inscrivien els gironins elegibles, d'acord amb criteris precisos. Hem de creure que aquest sistema va rebre el vist i plau d'una bona part de la població perquè s'utilitzà fins al Decret de Nova Planta (1716). Qui participava, doncs, en el govern de la ciutat?

Hem vist que, fins al 1365, els jurats pertanyien tots al grup de ciutadans honorats, dels juristes i dels mercaders o mercaders-drapers. No hi havia artesans entre els jurats de la mà menor. El 1366, un blanquer era jurat de la mà menor, i fins al 1377, i si fa no fa cada any, hi havia almenys un jurat de la mà menor que representava els artesans: també el 1371 o el 1373 trobem un bossier o un sabater, i el 1367 o el 1374 (després de la reforma reial) respectivament un flassader i un cuireter (Guillem Bernat Beuda, que havia d'unir-se al patriat per casament) i un jubater i basster. Els anys 1377-1380 no foren favorables per als artesans. L'oligarquia precedentment definida va acaparar l'essencial del poder. Hi trobem les prin-

Escut de Girona que figura a la portada del llibre del clavari de l'any 1461.

cipals famílies de la ciutat: els Santdionís, els Sarriera, els Bordils, els Sunyer, els Estruç, etc.

De l'any 1381 al principi del segle XV, sobre una mostra de 92 jurats, veiem que només 18 eren artesans, l'activitat dels quals estava fonamentalment lligada als sectors tèxtil (paraires, tintorers) i del cuir (albadiners, blanquers i bossers). Els apotecaris (tres en total) formaven part d'aquesta mà. Podem dir que, malgrat les reformes, el grup dels ciutadans, juristes i mercaders va mantenir àmpliament el poder. Trobem encara, però més esporàdicament que durant el període 1335-1365, mercaders ocupant el càrrec de jurats de la mà menor. Encara eren els més nombrosos en l'executiu urbà, seguits pels

juristes, que posseïen una formació universitària més sòlida (molts llicenciats en dret, alguns doctors); els notaris formaven definitivament part de la mà mitjana; a continuació venien els ciutadans i finalment els drapers. En total, els artesans estaven una mica més ben representats, però només representaven un xic menys del 20 % del conjunt dels jurats.

El període que va de l'any 1401 al 1437, data de la instauració de la reforma de la reina Maria, amb una mostra més gran de 173 càrrecs de jurats, els artesans apareixen més ben representats (més del 25 per cent), però hem de tenir en compte que alguns oficis relacionats amb la salut, com els barbers i els apotecaris estaven excessivament representats, en relació al seu pes demogràfic. Entre els oficis representats, sembla que el tèxtil (que tenia un paper essencial a la ciutat) era el més nombrós: sobretot els paraires, però

també els tintorers, els mercers, etc. Trobem encara els oficis del cuir, i la presència d'un pintor, Francesc Borrassà que representava la mà menor el 1411. Els ciutadans eren més nombrosos en les dues primeres mans, però els mercaders, els juristes i els drapers formaven encara més d'un 40 per cent de l'efectiu dels jurats.

L'últim període —de l'any 1438 al 1462— es caracteritza per l'oposició dels grups del patriciat. Remarquem que el clan Sampsó-Cavalleria-Margarit estava menys representat entre els jurats de la mà major (4 vegades, l'última el 1452), que el clan Segurioles-Desvern-Miquel (8 vegades, l'última el 1459). L'únic any on coincidiren els dos clans fou el 1452, data a partir de la qual la situació no parà d'agreujar-se, fins a la reforma definitiva del sistema d'elecció. D'altra banda, fou més popular al principi entre els artesans que entre el patriciat.

Els jurats de 1360 i 1460

1360

Mà major

Mà mitjana

Mà menor

Bernat VIC

Bonanat TORNAVELLS

Bernat FERRER

Francesc SANTCELONI

Jaume MARCÓ

Bartomeu BENET

1460

Mà major

Mà mitjana

Mà menor

Francesc SERRA

Pere Joan CALVO

Nicolau VEDRUNA

càrrec vacant

Joan TEIXIDOR

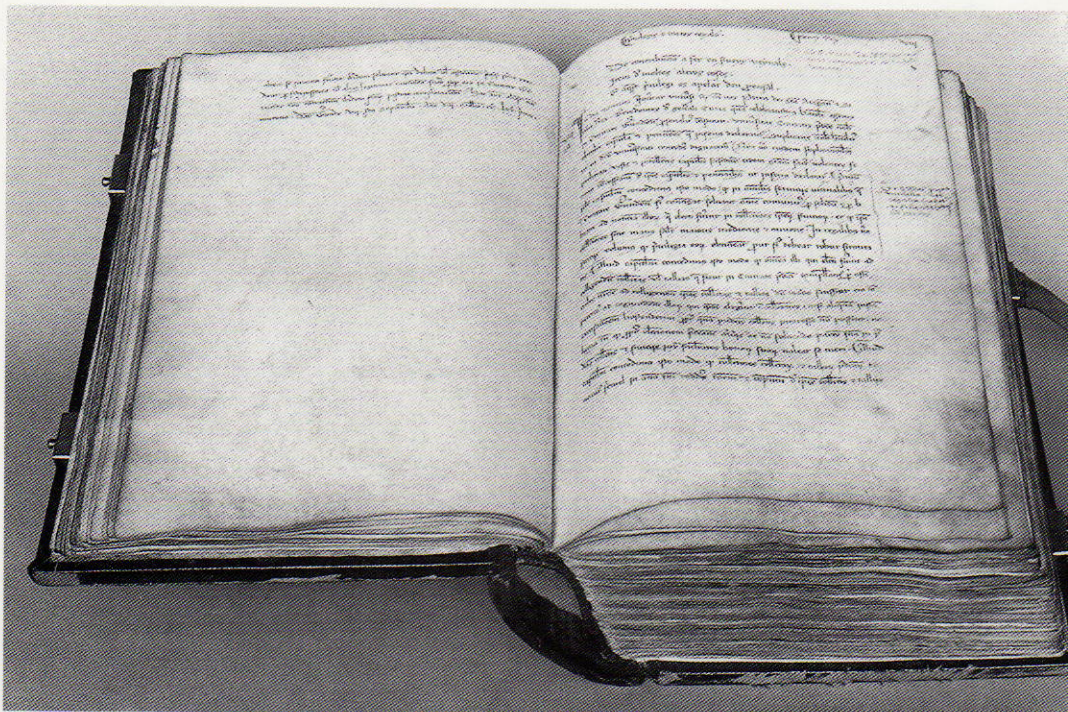
Pere RASPART

(AHMG, I.1.1., reg. 4, fol. 28r. i reg. 70, fol. 1v).

L'administració

CAL distingir entre el personal de l'administració reial i el de l'administració municipal. Podem considerar que la primera estava ben instaurada el 1360. Observem pocs canvis en els principals càrrecs, només en les persones escollides per ocupar-los. Els principals oficials reials presents a Girona foren el veguer, el sots-veguer, el batlle, el sots-batlle i els jutges. S'aplegaven a la cúria, construïda els anys 1430 a la cantonada de la plaça dels Quatre Cantons. Pel que fa al veguer, després de la pesta s'observa una tendència a escollir-lo d'entre petits nobles, especialment donzells que no havent pogut pagar-se l'adobament a novell cavaller, es posaven al servei del rei. Entre ells veiem, emperò, dos militars (Dalmau de Darnius i Bernat de Vilarig, nobles de la diòcesi) i diversos ciutadans, com Pere

El Llibre Verd aplega els privilegis concedits a la ciutat i als gironins pels monarques de la Corona d'Aragó.

Sunyer i Francesc Adrover. La reialesa continuava escollint els sots-veguers entre el planter dels ciutadans gironins. Hi trobem Joan Estruç entre els anys 1387 i 1391, o Francesc de la Via, entre el 1405 i el 1408. Finalment els batlles també eren escollits exclusivament entre els ciutadans gironins de les famílies ja conegudes, com els Medir, els Estruç, els Desvern, els Beuda, però trobem durant el període dos donzells, com Guillem Arnau de Palol, que formava part de la noblesa local. Quant als juristes, eren més nombrosos, havien estat més ben formats a les universitats properes i participaven sempre, en un moment donat de la seva carrera, en el servei del rei, generalment com a jutges ordinaris o jutges d'apel·lació (per exemple, Eimeric de la Via, llicenciat en lleis, fou jutge reial el 1401).

Quant a l'administració municipal, es va continuar ampliant i es trobava sotmesa als diferents sistemes d'elecció que experimentà la ciutat abans de la utilització de l'atzar en les eleccions. La documentació conservada en els arxius històrics de la ciutat sobre aquest període, mostra que l'organització dels documents s'havia instaurat prop dels anys 1360. Podem dir que el notari de la ciutat, Ramon Bruguera, que conservava una clientela privada, en va ser l'autor. Gràcies a ell, les deliberacions municipals es transcriviren en els manuals d'acords. Els seus successors, Bartomeu Tord, Guillem Banyils, Narcís Simon, seguiren el seu exemple. El mateix Ramon Bruguera completà el Llibre Verd dels privilegis de la ciutat, fins als anys 1360.

La documentació fiscal es va tornar gradualment més complexa, com hem vist abans: als llibres de rendes, s'hi afegiren els llibres d'estimes i els llibres de talles. El clavari de les imposicions ha-

Moneda d'Alfons IV.

via de portar el llibre de subhasta de les imposicions i els de les diferents taules quan la ciutat administrava directament alguns impostos com la farina, el vi o la carn, és a dir, els que comportaven més ingressos. Finalment apareix una altra sèrie, els llibres d'èpoques, rebuts que es lliuraven als creditors de la ciutat. I no hem d'oblidar els seus propis comptes anuals. Podem dir que durant els anys 1360-1460 es va posar en marxa una veritable burocràcia municipal, l'organització de la qual, amb alguna modificació, duraria fins a la Nova Planta. Entre els clavaris trobem fills de famílies que van fer llavors el seu aprenentatge de la vida pública: Berenguer Ferrer Sasala el 1444, Pere Sitjar el 1450 o Francesc Beuda el 1458.

Aquests comptes generalment havien de ser visats pels oïdors de comptes, que eren tres, un per mà; agafem l'exemple de l'any 1455, amb Pere Guillem Sunyer, Ramon Raset i Pere Ardero. Si durant molt de temps els sobreposats d'obres foren tres, al segle XV només eren dos. Per acabar, si durant la segona meitat del segle XIV el mostassaf que s'ocupava de la policia dels mercats era escollit pel rei o el primogènit, al segle XV era elegit pel Consell.

La pressió fiscal

FINS als anys 1360, s'experimentaren molts sistemes per finançar les despeses de la ciutat. Els contemporanis no s'equivocaven quan consideraven que les dificultats financeres que patien els municipis catalans als anys 1380-90 eren degudes més a la guerra contra Castella que a la pesta del 1348. Així, per afrontar-les, es va generalitzar el sistema de censals i violaris, és a dir, les rendes de l'ajuntament. D'altra banda, s'havien de poder pagar aquestes rendes dues vegades l'any (el que s'anomenava pensions). Els dirigents havien utilitzat durant el període precedent de manera irregular el recurs a les imposicions que eren una mena d'impost indi-

recte. Segons ells, presentava uns avantatges evidents: en primer lloc, com diríem avui dia, era indolent, perquè es tractava d'una taxa recaptada en el consum, però també en algunes transaccions, com les rendes, per exemple; com que es referia fonamentalment als productes de la terra, eren bàsicament els pagesos els que la pagaven; finalment, el recurs a les talles, en un període de disminució de la massa fiscal a causa de les pestes, podia afavorir la fugida de la població. El mateix argument encara es feia servir els anys 1450. Els edils, que representaven el patriciat, preferien —per raons evidents— el recurs a les imposicions que a les talles, que els afectaven més directament.

L'organització de les finances municipals es va completar finalment els anys 1390 amb l'elecció del clavari de les imposicions. Durant aquest període es posaren les bases d'una administració fiscal que duraria molt de temps. Així, els principals finançaments es portaren a terme gràcies a préstecs en forma de censals, censals morts o violaris. Aquests documents, molt extensos,

*Segell del rei Alfons.
La reialesa imposà contribucions
a la ciutat, que eren pagades a través de les talles.*

representen un o diversos registres segons els anys i les despeses efectuades. El 1368, la ciutat va emetre prop de 9500 lliures de rendes que subscriïren ciutadans, mercaders i fins i tot artesans, com el cuireter Bartomeu Fuyà per 46 lliures barceloneses de tern o l'esposa del pedrer Bernat Safont per 40 lliures. Sobre 42 rendes (és a dir, una mitjana de 226 lliures), només tres no van ser subscriïtes per gironins.

Aquesta forma de consolidació del deute implicava per part de la ciutat un reemborsament anual (la pensió), que era una mena de penyora sobre les imposicions. Les imposicions es venien, ja sigui a subhasta, quan la ciutat no trobava arrendatari, o les administrava directament: sistema anomenat la taula. Per exemple, els anys 1380-90, la majoria de les imposicions es van arrendar: hi havia imposicions sobre la farina, el vi, la carn, el gra, les mercaderies, el peix, els pesos i mesures, la barra, els violaris. Cal tenir en compte que el preu de l'arrendament no era sempre el que rebia el clavari per pagar les pensions. Però globalment, si comptem uns ingressos d'imposicions propers a les 4.000 lliures els anys 1340, quaranta anys més tard rendien fins un 50 per cent més (6.000 lliures) per absorbir els deutes de la ciutat. El vi era el que produïa més beneficis, amb 2.000-2.500 lliures anuals, juntament amb la farina i la carn (prop de 1.200 lliures), finalment el peix i les mercaderies (prop de 400 lliures). En comparació, si els primers anys del segle XV foren difícils (aprox. 4.500-4.800 lliures), d'ençà el 1425 les imposicions van reportar prop de 6.500 lliures, i van representar una mitjana de 5.000 lliures entre els anys 1450 i 1460.

Finalment, per amortitzar aquestes rendes, la ciutat va recórrer a les talles. Per reprendre l'exemple del 1368, es pot

El carrer de l'Arc comunica el dels Ciutadans i el de les Ferreries.

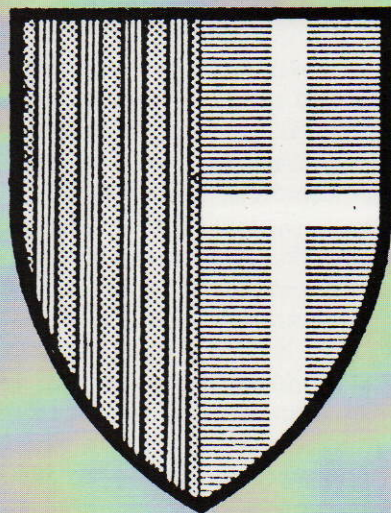
estimar que el conjunt de rendes emeses llavors no s'amortitzaren fins al cap de deu anys. Les talles servien també per pagar les contribucions que la reialesa demanava a la ciutat, i també els fogatges reials emesos amb aquesta intenció, com els de Cervera, Tortosa o Barcelona. Comprenem llavors la importància de les eleccions dels jurats.

El rei i les imposicions

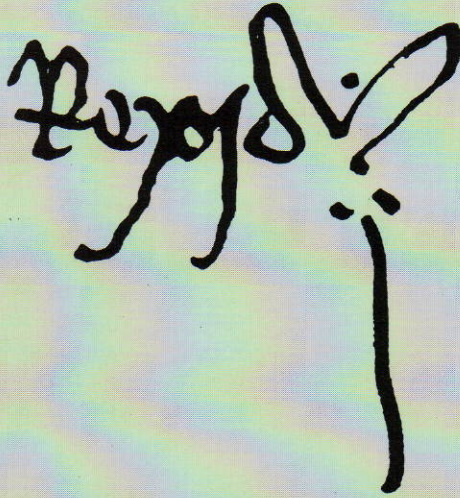
El rei Joan I en una lletra als membres del Consell de la ciutat, especialment dirigida als de la mà menor, examina amb un cert cinisme les conseqüències que comportarien les eventuals reformes a la fiscalitat local. Defensa el sistema existent, fonamentat essencialment en les imposicions que han permès la consolidació del deute urbà, en perjudici de la talla que els artesans del braç menor reclamen perquè consideren més justa. Els demana que ajornin qualsevol decisió fins que no arribi a la ciutat.

Aquest document, datat a Saragossa el 21 de setembre de 1391, aclareix els problemes socials de les ciutats catalanes en el context dels pogroms que van marcar l'estiu de 1391.

«Lo Rey, Prohòmens. Entès havem que vosaltres o alguns de vosaltres del braç manor d'aquexa ciutat vos esforsats per via de concitació e insult fer remoure del tot les imposicions de la dita ciutat e que.s faça talla per sou e per lliura en aquella, e de fet per la dita rahó havets requests ab carta pública los jurats de la dita ciutat que convoquen consell general, de la qual cosa si axí és, som molts

Escut que va emprar Joan I quan era príncep i duc de Girona.

*Signatura del
rei Joan I.*

meravellats com se pertanga a nos e no a altre, si serà vist expedient e necessari a nos, remoura aquelles, e que.s faça sens exprés manament o provision nostra, de què sots dignes de gran reprensió, majorment com no puxats ignorar que de las dites imposicions se han a pagar e.s paguen les pensions e.ls interessés a diverses e singulars persones dels censals e violaris qui en temps passats per vosaltres o per vostres predecessors són estats venuts per supportar los càrrechs de la guerra de Castella e de la obra dels murs d'aquexa ciutat e per diverses altres coses necessàries a aquella, e duptam molt que per pagar los dits anuals per via de tallas no fos e sia per avant rahó e ocasió de despoblar aquella, majorment com en les dites imposicions paguen e contribuexen moltes e diverses persones estranyes declinants en la dita ciutat e no domiciliades en aquella, les quals hi ajuden en gran partida si per vosaltres és considerat. Emperò com nos dins breus dies entenem, Déus volent, a partir d'ací per anar en Cathalunya e sia propòsit nostre de anar aquí per posar la dita ciutat en bon estament, e appellats vosaltres e oÿts triar lo pus profitós de las cosas dessús dites a la dita ciutat e a vosaltres, per ço.us manam que de aquellas cosas vos abtingats tro nos hi siam, car nos hi provehirem en tal manera que voslatres ne serets contents. E açò per res no mudets. Certifficants-vos que del contrari a nos desplaurie e dar-vos-ho hiem a conàxer. Dada en Caragoça sots nostre segell secret a XXI dies de setembre del any de la nativitat de Nostre Senyor M.CCC. noranta un. Rex Johannes».

A.H.C.G., I.1.2.2., Lligall 7, reg. 24, fol. 32r.

El Ducat i el Delfinat

El rei Joan I, el Caçador, segons un retrat coetani.

EL 27 de desembre de 1350, Elinor, tercera esposa de Pere el Cerimoniós, donava a llum el primogènit Joan, al qual la cancelleria consagrà un registre especial. Seguint el costum d'Anglaterra, el rei li donà en principats les terres recentment integrades a la Corona; seguint l'exemple del príncep de Gal·les, el va fer duc de Girona pel privilegi del 21 de gener de 1351. Per què va honorar així Girona? A Pere, quan era una criatura, li hauria agradat un títol d'una ciutat de prestigi i per la qual s'interessà els últims anys del regnat del seu pare Alfons. Es tractava només d'un títol, o bé el Ducat tenia una realitat política més forta?

Instaurant un feu d'honor per al primogènit, el rei deixava a l'infant les ciutats, els ingressos i tota la jurisdicció, però es reservava fins que el fill tingués 15 anys l'administració i la percepció de les rendes, la convocatòria de les Corts a tot Catalunya, comprès el Ducat, i el servei d'host i cavalcada.

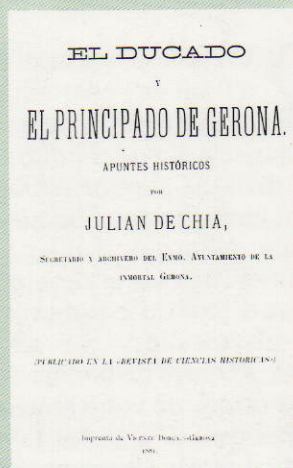
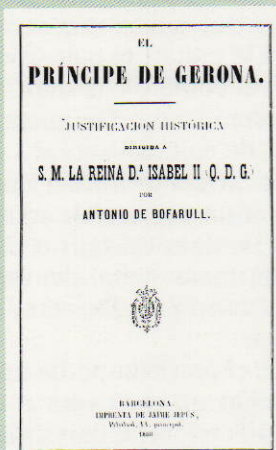
Enlloc no es parlava dels furs i privilegis de la ciutat que era, d'altra banda, el principal tema de discussió del Consell gironí durant aquest període. Era la primera vegada que la ciutat estava sota la dominació d'un senyor que no era el rei mateix. Havia de prestar jurament a Bernat de Cabrera, procurador de l'infant. La ciutat protestà enèrgicament, i el rei, que era a Perpinyà, va prometre de no separar Girona de la Corona i de conservar la integritat del territori comtal de Catalunya. Tanmateix, van haver d'enviar el notari de la ciutat, Ramon Bruguera, a Perpinyà per recuperar la còpia del privilegi que no havia estat tramesa. El privilegi estipulava que la creació del Ducat no implicava cap perjudici als privilegis, franqueses, llibertats, usatges i costums de la ciutat.

A la majoria d'edat, l'infant es dotà d'una administració i nomenà els seus oficials. Però aquesta administració sembla que va anar més aviat lligada al seu càrrec de governador que al de duc de Girona.

L'infant no va sojornar gaire a Girona, però va saber envoltar-se de consellers oriünds de la ciutat que el van servir amb fidelitat. Bernat Margarit fou batlle reial i procurador del comte de Bas abans que el rei el nomenés dispenser de l'infant, a qui va servir fins a la mort (1366). Una altra personalitat important del cercle del jove príncep fou el jurista Jaume Monells. Fill de l'antic vice-canceller del rei Jaume II, va ser jutge ordinari i després jurat de Girona abans de servir l'infant com a conseller. Cap al 1370, fou vice-canceller fins que es va morir.

Els dos únics titulars del Ducat de Girona foren Joan i el seu primogènit Pere (només durant alguns mesos de l'any 1394). Entre ells, Joan, esdevingut rei, instituí el Delfinat de Girona el 1387. L'única personalitat reial que va portar aquest títol fou l'infant Jaume, fill de Joan, des de gener de 1387 a l'agost de 1388. El 19 de febrer de 1416, el rei Ferran va crear el Principat de Girona amb el mateix territori que el Ducat, al qual afegí la ciutat de Cervera. Els jurats i el Consell de Girona, recordant les dificultats que s'havien produït amb la creació del Ducat, van portar a terme aferrissades negociacions amb el rei i els seus representants. Alfons, primogènit de Ferran, fou el primer que va portar aquest títol, utilitzat per la reialesa fins al principi del segle XVIII.

El tema del Ducat i el Principat de Girona va ser objecte d'atenció dels historiadors del segle passat. Bofarull, Girbal i Chia hi dedicaren sengles monografies.

Els grans llinatges del patriciat

QUALSEVOL estudi de les ciutats a final de l'edat mitjana posa en relleu que una petita franja de la població posseïa el poder polític i econòmic. Els diversos paràmetres de què disposem, contribucions fiscals i llistes consolars, permeten d'aïllar aproximadament el 10 per cent de la població, una mena d'índex d'estrat prou interessant per als sociòlegs; i és així que, l'any 1360, 209 caps de família van pagar 100 sous o més de contribució, i prop del 75 per cent d'aquestes famílies havien participat en l'executiu urbà, com a jurats, en un moment donat; més enllà

dels 150 fins als 250 sous barcelonesos trobem 77 famílies; i amb una contribució superior als 250 sous barcelonesos, 20 famílies. Aquest grup comprèn només sis activitats, relacionades amb el comerç (mercaders, drapers), el moviment de diners (canvistes), el dret (juristes i notaris), o l'honorabilitat (ciutadans).

Però no hem d'oblidar que entre aquestes famílies n'hi havia que tenien un paper veritablement dominant; generalment les més antigues. A partir de les llistes consolars, i particularment a partir dels jurats de la mà major, podem veure com ràpidament els dos jurats d'aquest estament foren qualificats de ciutadans, d'honrats. Formaven part dels llinatges més antics de la ciutat, que sovint tenien possessions al camp: era el cas dels Medir, amb possessions a Mollet de Ter, dels Sunyer a Vilablareix, dels Margarit a Sant Gregori. Aquestes famílies remuntaven de final del segle XII o generalment del segle XIII. La família de la qual disposem de documentació més antiga és els Renall: el testament de Bernat data del 1256, i es pot considerar el fundador del llinatge.

Però entre aquests notables, també trobem famílies que tenien una activitat de serveis a la ciutat, el més sovint en relació amb el comerç o el dret. En un llinatge, podem trobar fàcilment el pare qualificat de ciutadà honrat i els fills que han fet carrera jurídica o s'han introduït en el món comercial; aquest és el cas de les famílies Castells o Calvet, durant la primera meitat del segle XIV, o els Santmartí i els Desvern, en la segona meitat.

Així mateix, el patriciat podia integrar per casament un mercader o un jurista que hagués triomfat particularment; és el cas dels Beuda. Les fronteres del patriciat eren relativament flexi-

bles. Aquestes aliances matrimonials permetien també de conservar una certa cohesió, per substituir els llinatges que desapareixien durant el segle, tot i que a Girona això era força estrany.

No hem de pensar tampoc, que aquest patriciat formava un conjunt perfectament homogeni. Entre els anys 1360 i 1460, els llinatges que tenien un paper polític important eren els Bellloc, de la Via, Sunyer, Santceloni, Estruç, Sarriera, Desvern, Gornall, Escala, Sampsó, Segurioles, Terrades, Rexac, Miquel, Beuda, Calvet, Santmartí i els Despuig. Algunes famílies, des de l'inici de la institució, pràcticament monopolitzaren les places de ju-

rat en cap o segon, però també s'interessaren per altres oficis. Formaven clans, particularment actius, i s'enfrontaven en el moment de les eleccions anuals. La correspondència de la ciutat i les respostes reials tractaven sovint els incidents que omplien la vida de la ciutat.

L'activitat d'aquests patricis no es limitava a la seva participació política o a les intrigues polítiques. Regularment, servien el rei a nivell local o a l'exterior, ocupant els càrrecs de batlle, sots-veguer, procurador fiscal o fins i tot jutge, sense comptar els metges reials que la Cort atreia, que de vegades també afavorien la ciutat.

Els ciutadans per antonomàsia tenien la seva residència al carrer que encara en conserva el nom, però solien passar moltes temporades a les finques rústegues dels encontorns.

El comportament del patriciat

PODEM considerar, efectivament, el període de 1360-1460 com el període d'esplendor del patriciat català en general i del gironí en particular. Però la majoria dels grans llinatges s'havien establert durant el període precedent, malgrat que la fortuna i la glòria d'aquest patriciat van prendre un nou caire a partir de mitjan segle XIV. L'enriquiment del patriciat fou molt més ràpid, com ho testimonia, per exemple, el nivell de dots que es pot observar a partir de llavors.

Les aliances entre els llinatges es maduraven llargament i presentaven algunes característiques que val la pena analitzar. Un exemple permetrà d'explicar-les. Quan el 1388 es negocià el casament de Margarida Sarriera i de Jaume Llobet —fill del notari Guillem—, la família Sarriera prengué un bon nombre de precaucions. De fet, els Sarriera gaudien d'un esplendor incomparable, en relació amb nousvinguts com els Llobet. Guillem era oriünd de la Selva, però va saber atreure's l'afecte de la família Sarriera per a la qual havia negociat nombrosos contractes, com els capítols matrimonials de Guillem amb l'hereva de Palol de Sant Sadurní.

Durant les negociacions, era el llinatge el que intervenia; si bé Margarida

Casal del carrer de Sant Martí, ara seu de la Diputació. Hi sobresurten els finestrals gòtics.

era filla de Berenguer, era Guillem, cap del llinatge, el que prometia 14.000 sous de dot, a condició que hi hagués hereus. *Si moria sens linyade ledegine e natural*, 4000 sous tornarien al pare, 4000 més a l'oncle Guillem i 6000 quedarien a la seva disposició per al seu testament, dels quals 3000 es deduïen en concepte de *mellorament* o *escrex nupcial*. La *donatio propter nupcias* de Jaume, jove batxiller en dret, es constituïa de dues cases contigües, una de les quals seria la residència de la jove parella, a la plaça dels Cavallers, de dos molins al Monar, de la torre Lauron a Palau, de l'honor de Llambilles que comprenia les masies situades a les parròquies de Llambilles, Santa Pellaia i Cassà de la Selva, més els béns mobles d'un censal

de 1000 sous anuals posats sota domini del vescomte de Cabrera i de les universitats del vescomtat del mateix nom, i un violari de 500 sous posat sota domini dels síndics del castell de Cadaqués.

El patrimoni que Guillem Llobet havia aconseguit durant una trentena d'anys d'activitat, havia convertit el seu fill en un partit interessant per al patriciat urbà, però el preu de l'aliança pagat pels Llobet era necessàriament més elevat que el dot aportat pels Sarriera. Només el capital sol de les rendes constituïdes per Guillem Llobet, equivalia al dot.

La integració dels nouvinguts, per no dir els nous rics, al patriciat era una condició *sine qua non* per a la supervivència d'aquest mateix patriciat. Però una altra font permet de mostrar que la finalitat de l'aliança en aquest medi social, era la reconstitució del patrimoni al cap d'un cert nombre de generacions. És el que els sociòlegs anomenen cercle consanguini tancat, que es pot estudiar gràcies a les dispenses matrimonials acordades pel bisbe o pel papa Benet XIII. És així com els descendents d'un avantpassat comú es lligaven a la tercera o quarta generació. Això es pot considerar com una victòria de l'estratègia dels llinatges.

Un altre component del comportament del patriciat: la tria de la sepultura. Els testaments de les principals famílies patrícies assenyalen que gairebé dos terços triaven el convent dels frares menors, als qui dotaven amb abundor. Un petit nombre de famílies preferien els dominicans (prop del 15 per cent), la resta es repartia entre les diferents esglésies de la ciutat. L'ideal religiós del patriciat s'orientava clarament cap als ordes mendicants i particularment cap als frares menors. Fou el cas dels Renall i els seus descendents, dels

Sitjar i els de la Via. Però l'aliança no obligava forçosament que la dona fos enterrada a la sepultura del marit. De vegades, ella tornava a cal pare, com ho mostren entre d'altres, el testament de Margarida de la Via, filla del jurista Pere Cantó, que retrobà el seu pare en la tomba del venerable Pere Cantó, difunt.

Restes dels claustres del monestir de Sant Francesc d'Assís conservats en una sala d'exposicions del carrer Nou.

La família de la Via

Portada de la primera edició del «Llibre de fra Bernat» de Francesc de la Via. A l'altra pàgina, l'escut d'armes de la família i el carrer dels Ciutadans, on tenien la residència.

Libre de fra Bernat
compost p Francesch
de la via p pédre solac

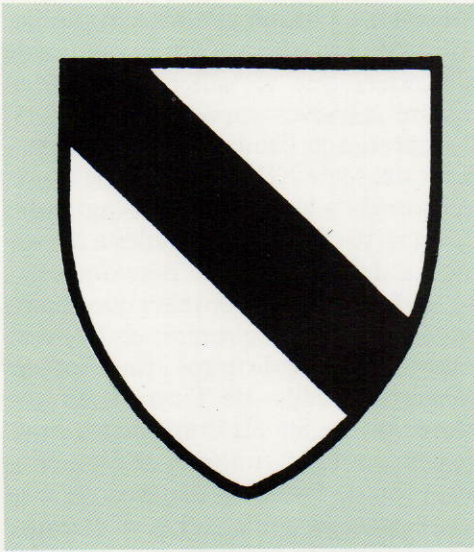
Bay e nãr los gata vñ enamoz
Lndant e facit gran ranoz
Per los taulats.
Que par sien endiablats
Tant son calç
Affrayt ab es e cents
Los lurs en...
Per lo se... brau e firsats.
Eus ho
Aco fonto... de l'ner.
Quies mal brau.
Dar me que ab ell no han pan
Los mal vestits.
Ans los fa guerra e despus
De son poder.
Aqst es lo mes quanom p ver
Danamozats.
ladõcha sã tapats molts forats
E descusits.
E veu hom sobre bancha e lita
E inollser balts.

3.1.

NO coneixem massa bé l'origen d'aquesta família, tot i que alguns creuen que era valenciana. Els primers documents —de principi del segle XIV— parlen d'Eimeric, personatge que ja formava part del patriciat gràcies a la seva aliança amb la molt antiga família Renall. Eimeric estava casat amb Brunissenda, filla del jurista Berenguer Renall, que va governar la ciutat el primer terç del segle XIV.

Però és sobretot a partir de mitjan segle que els de la Via van tenir un paper important. Efectivament, exerciren un paper polític durant tot el període. Eimeric fou jurat de la mà mitjana abans de ser-ho de la mà major. El seu fill Francesc també en fou el 1363 i el 1371, any en què va morir víctima de la pesta. Ramon, llicenciat en lleis, ocupà aquest càrrec en diverses ocasions (1379, 1383, 1393, 1399 i 1406). Més tard Gabriel, doctor en lleis, i Gaspar, cosins de segon grau, foren jurats en cap o segon els anys que precediren i seguiren la instauració de la insaculació (de l'any 1448 al 1464).

Els de la Via representen un bon exemple de llinatge gironí per la constitució del seu patrimoni, pel seu comportament i per les seves aliances. Efectivament, els de la Via eren propietaris d'una casa situada al carrer dels Ciutadans, el carrer patrici de Girona per excel·lència, i posseïen la jurisdicció de la parròquia de Bescanó, censos i delmes en aquesta mateixa parròquia, i a Sant Gregori. La família va comprar cap a final de segle la jurisdicció de Constantins per 8.850 sous barcelonesos de tern. Eimeric havia rebut la llicència del rei per treure aigua del Ter. A Sant Gregori disposava de tres remences, altres nou a Sant Martí de Llémena, Estanyol, Mollet i Romanya de la Selva.

Si l'agricultura aportava a la família ingressos gens menyspreables, l'activitat essencial era el servei al rei i l'exercici del dret. Els de la Via van servir el rei com a batlles, procuradors i jutges. Eimeric fou nomenat batlle de Perpinyà després de la pesta. Narcís ocupà el càrrec de sotsveguer el 1395, i Francesc l'ocupà entre els anys 1405 i 1408. Eimeric, llicenciat en lleis, i Ramon, foren jutges reials.

Aquest llinatge de múltiples branques es va saber aliar amb les més notables famílies patrícies: Francesc es va casar en primeres núpcies amb Sibilla de Reixac, el seu germà Ramon amb la filla del jurista Pere Cantó. Brunissenda, la seva germana, amb Ramon de Prat. El segle XV, els de la Via establiren lligams amb les famílies Satrilla, Pabia, Estruç, des Pont, Vinyoles i Benet, entre d'altres. El nivell dels dots va arribar en aquests moments a voltar els 20.000 sous barcelonesos.

Al començament del segle XV, el poeta Francesc de la Via va aconseguir una gran fama per a la família amb la publicació d'obres importants, com

Procés de la Senyora de Valor contra en Bertran Tudela, Llibre de fra Bernat i A bella Venus, escrit en vers i que presenta alguns personatges lligats al llinatge. Alguns pensen que és un precursor del gran poeta català del segle XV, Ausiàs Marc.

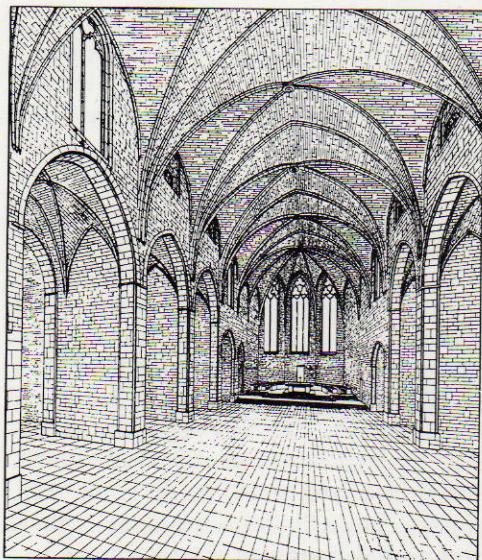
La tradició funerària dels de la Via està marcada pels franciscans. Els Renall havien estat dels primers a fer-se sepultar entre ells. És interessant de comparar, amb una generació de diferència, els testaments dels dos Francescs: el primer, mort el 1371, va triar el carner del seu pare i va gastar 1.000 sous barcelonesos. per a les seves últimes voluntats en llegats piadosos; Francesc, el poeta, fonamentà el seu testament el 1427 en unes condicions ben diferents, ja que no va morir fins molt més tard. També trià els frares menors, en el carner on estava enterrat el seu pare, Ramon. D'altra banda, hi va fundar un aniversari de 10 sous anuals. Llegà diverses centenes de sous per a misses, i especialment una trentena de misses del benaventurat Amador.

Els Bell-lloc

HI ha abundant documentació que es refereix a aquesta família: es va iniciar a principi del segle XIV, va prosseguir durant tot el període, i continuà fins a l'època moderna. L'interès que presenta la família Bell-lloc és la seva ascensió entre l'élite urbana: de grans mercaders van esdevenir rendistes de la terra, per fer referència al títol d'un estudi recent, mentre continuaven tenint un paper polític en l'executiu urbà.

El fundador del llinatge, Pere, va tenir dos fills, Pere II i Jaume, mort entre els anys 1342 i 1348, un dels quals

Els Bell-lloc van elegir sepultura al convent dels frares dominicans.

s'instal·là a Girona i l'altre a Mallorca. Al principi es tractava d'una família de mercaders que va saber aprofitar al màxim les seves capacitats familiars. Compraren la lleuda reial a començament del segle XIV. Els Bell-lloc donaren sortida a les produccions agrícoles de les terres familiars situades a la paròquia de Constantins. Els contractes de venda a crèdit assenyalen que venien pastell als paraires gironins; els interessà també el comerç de draps i fins i tot van convertir el celler de Tinyoses en una botiga on venien els draps de tot tipus de tèxtil, com les túniques de Sant Dionís, prop de París, als pagesos. Però la seva estratègia comercial es va estendre també cap a la Mediterrània, com ho demostra la instal·lació de Jaume a Mallorca. En un contracte de noli, Jaume Bell-lloc i el draper Pere Puig estableixen un acord amb un patró de vaixell de Sant Feliu de Guíxols per transportar la seva càrrega a Sardenya.

Tanmateix, a la tercera generació, la família es replegà a la terra i s'adaptà com va poder a la situació, i va vendre terres quan ho considerà convenient per invertir en altres sectors, mentre continuaven controlant la producció agrícola i l'orientaven cap al mercat urbà.

En el terreny polític, malgrat una ascensió econòmica i social important, van restar a la mà mitjana. Guillem, Jaume i Pere ocuparen el càrrec de jurats de la mà mitjana de l'any 1330 a final del segle XIV, cosa absolutament normal per a una família de mercaders. Guillem fou jurat per última vegada el 1371, data del seu testament i de la seva mort. Pere III ho era encara el 1376 i el 1382. A principi del segle XV, els germans Pere i Narcís Bell-lloc van formar part del clan Sunyer i els trobem els anys 1440-1450 en els mateixos clans que s'enfrontaren per aconseguir el poder.

Després d'un període en el qual estigueren allunyats del poder (no ocuparen el càrrec de jurat entre els anys 1382 i 1449), Bernat, doctor en lleis, va esdevenir jurat segon el 1449 (en conseqüència dins la mà major), el 1455, i també el 1462, arribà a jurat en cap.

En un primer temps, els Bell-lloc van casar les seves nombroses filles amb mercaders com els Bertil, Bas, Puig, Castell. Però com a nouvinguts ambiciosos que eren, es van saber aliar amb les famílies patrícies de sempre, els Sunyer, els Net i els Sampsó. A la tercera generació, van establir lligams amb les famílies de juristes: la filla de Guillema, filla de Pere i dona de Bernat Sampsó, es casà amb el jurista Ramon Calvet sènior, i Constància, filla de Guillem, amb el llicenciat en lleis Bernat Desbac. Cal destacar també els estrets lligams amb els Sunyer, perquè Jaume, el mallorquí, s'havia casat amb Berengària, filla de Guillem Sunyer, i Blanca, filla de Guillem Bell-lloc, es

Els Bell-lloc posseïen terres a l'actual terme de Sant Gregori.

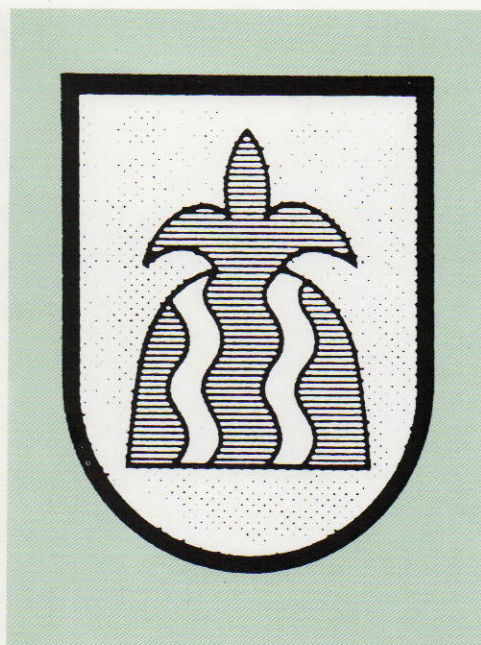
casà amb Guillem Sunyer el 1363. El dot fou de 10.000 sous barcelonesos de tern. Una mica més tard, el 1377, el dot de Constància, filla de Guillem, va ser de 13.000 sous de la mateixa moneda, com el de les famílies que pertanyien a les mans mitjana o major.

Els Bell-lloc van elegir sepultura entre els mendicants. A la primera generació, entre els dominicans: fou el cas de Pere, si moria a Girona. Però el 21 d'abril de 1371, Guillem va elegir sepultura entre els frares menors, a la sala capitular de casa seva. Demanà als hereus que donguessin als frares, cada any, una mitgera de forment a la mesura de Girona que un pagès de Bordils li havia d'aportar tots els anys com a cens d'un tros de terra, situat en un indret anomenat Tretes. Com era costum, aquest cens s'havia d'efectuar coincidint amb la festa dels sants Pere i Fèlix.

Els Sarriera

ES tracta d'un llinatge cridat a formar part de la noblesa, potser la família més important de Girona, al final de l'edat mitjana. El seu origen és difícil de situar. En qualsevol cas, els germans Sarriera es van guanyar la seva reputació com a metges al servei del rei, i van establir lligams amb les famílies gironines més antigues des de final del segle XIII. La medicina tingué encara un paper important fins al 1375 aproximadament. És un llinatge que va saber federar al voltant seu les famílies de metges, a través d'una forta endogàmia professional, abans d'esdevenir una família de ciutadans, patrícia completament a la segona meitat del segle XIV i durant el segle XV. Però una branca de la família, a final del segle XIV, i per les seves aliances, fou conduïda cap a la noblesa; el seu paper polític fou, així mateix, reforçat.

Sense buscar sistemàticament els fasts consolars, van desenvolupar unes aliances que els situaren al centre d'un llinatge excepcional. Els fills de Guillem I, tots morts cap al 1310, establiren lligams amb les famílies Escala, Vicenç i Ferrer: és a dir, ciutadans, cirurgians i drapers. La generació posterior va concernir la mercaderia o la draperia. En aquest moment, Berenguer fou el primer que va preferir el dret a la medicina. A la quarta generació, es lligaren amb mercaders, ciutadans i juristes. Les famílies no foren pas menys notables: els Satrilla, Vic, Castell,

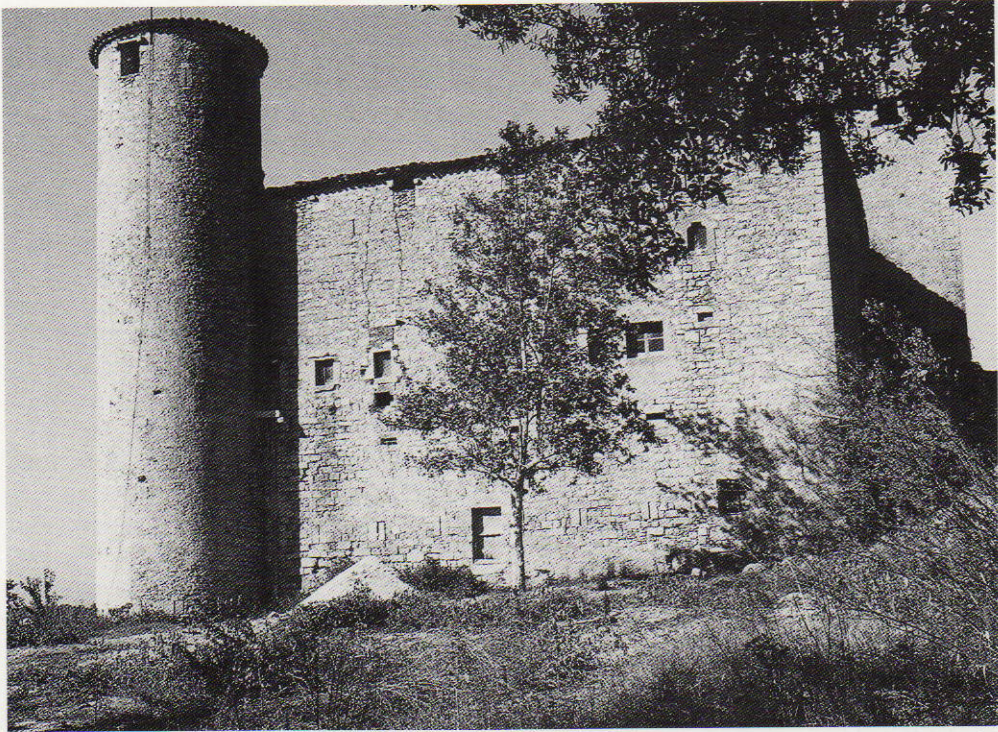

Escut d'armes de la família Sarriera.

Miquel, Terrades, Desvern, Renall i Estruç. Guillem es casà amb la pubilla del castell de Palol de Sant Sadurn cap al 1358 i li donà un augment de dot de 63.000 sous barcelonesos de tern, que va endeutar el llinatge.

Calia que el llinatge tingués encara més solidesa? Els Sarriera van acumular una part de la seva riquesa amb la pràctica de la medicina al més alt nivell, en un primer temps. Així, Berenguer Sarriera disposava d'una paga de 500 sous anuals, sense comptar les gratificacions reials i els censos obtinguts a Quart i a Palau. Aquestes rendes reials quedaren a títol vitalici a la família durant tota la vida de Bernat.

La família va tenir diversos metges durant, almenys, tres generacions: Jaume i Berenguer, en la primera; Jaume i Guillem, en la segona per una branca, i Jaume, Arnau i Bernat, per

*A Palau-sacosta, els Sarriera
construïren un castell conegut
també com a Torres de Palau.*

l'altra. Sense comptar les aliances en l'ambient mèdic, com amb els Vicenç, dels quals coneixem un Guillem, cirurgià, durant tres generacions en el segle XIV. Els Sarriera, i particularment Bernat, van estar a l'origen de la Confraria dels Metges, Apotecaris i Cirurgians, fundada per privilegi ducal el 1369. Més endavant, el dret havia de seduir aquesta família, almenys en certes branques.

En el terreny polític, Guillem fou jurat de la mà mitjana com cirurgià el 1328, i a la mà major, Berenguer, jurista, el 1337, 1343, 1351, 1355, 1367, i Joan, el 1389. El trobem més tard, el 1411 i 1416, primer com a jurat segon, després com a jurat en cap. Més endavant, sembla que els Sarriera no s'interessaren més pels afers de la ciutat, potser perquè formaven part de la noble-

sa, però la seva presència marcà la vida política gironina per les aliances que van saber teixir.

Pel que fa referència al comportament religiós, estem davant un llinatge patrici molt fidel als frares menors durant els segles XIV i XV, ja que tots triaren sepultura entre aquests frares.

Jaume i Berenguer van elegir l'església dels menors per ser-hi enterrats; el 1371, Bernat demanà de ser enterrat a la capella de Sant Cosme i Sant Damià, sants patrons dels cirurgians. En el testament que redactà el 1418, Guillem va demanar al seu nebot Bernat que fes una donació de 200 sous a l'altar d'aquests dos mateixos sants per al repòs de la seva ànima.

Els Santceloni

ELS Santceloni foren una família instal·lada a Girona des de final del segle XIII, i pel seu origen, entre Barcelona i Girona, va presentar diverses branques, tot i que sembla que la de Girona fou la que va tenir més esplendor. Un dels primers actes que es refereixen a la família és un reconeixement de participació en una societat mercantil, la primera coneguda en la documentació gironina, que aplegà Guillem Calvet i els germans Pere i Berenguer Santceloni: de 2.780 sous barcelonesos, el primer tenia dues parts i el segon una. Aquesta quantitat és relativament important i situa aquesta família entre les més benestants de la ciutat. Una mica més tard, el testament de Pere Santceloni, amb data del 8 de maig de 1292, no aclareix gaire els inicis de la genealogia de la família, però ens confirma que era relativament important com per atorgar un llegat a la Pia Almoina, i per posar els noms de Berenguer i Pere a l'hereu i al caballer fins a mitjan segle XIV.

Aquí ens interessa fonamentalment la branca dels hereus Santceloni (Berenguer), perquè van rebre una herència d'un oncle Felip, ciutadà de Barcelona i administrador de drassanes. Aquesta generació va saber teixir els lligams

matrimonials que la integraren al patriciat urbà. Les germanes de Berenguer, Agnès i Margarida, es van casar respectivament amb Bernat Escala i Ramon Sitjar. Berenguer mateix es casà amb Sància, filla del jurista Berenguer Vilar.

A la següent generació, i almenys durant tres generacions, es donà el nom de Francesc a l'hereu. Francesc es va casar llavors amb la filla del mercader draper Guillem Santmartí, Margarida. El seu fill es va casar amb Francesca, filla del jurista Narcís Santdionís, àlies Bordils, amb un dot de 23.000 sous barcelonesos de tern, un dels dots més importants del patriciat. Més tard, el 1446, Francesca, filla de Francesc, es casà amb Pere, nét del metge del rei, Bernat Sarriera. Com podem veure, es tracta d'una família que, a partir de mitjan segle XIV, es va saber aliar amb els llinatges més prestigiosos de la ciutat.

Consellers i jurats

Totes les generacions dels Santceloni participaren en el govern de la ciutat com a consellers, primer amb càrrecs subalterns, després com a jurats. Berenguer fou jurat el 1326, 1333 i 1340. El seu fill Francesc, el 1357, 1362, 1368, 1380. El seu nét, el 1386, 1396, 1397. El seu besnét, 1417, 1421. Finalment, els fills d'aquest últim, Felip i Jaume, ho foren diverses vegades en els difícils anys en què es va instaurar la insaculació. També van participar com a obrers el 1392, com a oïdors de comptes el 1389, 1442, 1446, 1461 i 1463.

Entre les possessions de la família Santceloni hi havia tres masos de Bordils.

L'activitat de la família era, al principi —ja ho hem vist— el comerç. Però ràpidament el dret va esdevenir l'activitat essencial i els Santceloni van servir tant el rei com la ciutat. El seu origen va fer que, durant dues generacions, s'integrés a la mà mitjana, però a partir de la segona meitat del segle XIV, i gràcies a les seves aliances, formà part de la mà major, és a dir, del patriciat.

Era una família molt ben considerada per la reialesa; si Berenguer havia servit el rei com a batlle de Girona durant el decenni 1340, els seus descendents foren apreciats per la seva moderació i habilitat. Així, el jurista Francesc va participar en la comissió de reforma del sistema d'elecció preparat el 1375 per Jaume Monells. Més tard, en el moment de l'avalot de 1391, el rei Joan el trià, juntament amb tres altres

membres de la mà major, per formar la comissió per a la salvaguarda dels jueus. Sota el regnat de Martí, Francesc va ser triat com a jurat en el moment de la recompra de les jurisdiccions i fou el dipositari dels diners de la recompra del patrimoni reial alienat. En la insaculació, els Santceloni prengueren partit per la reforma.

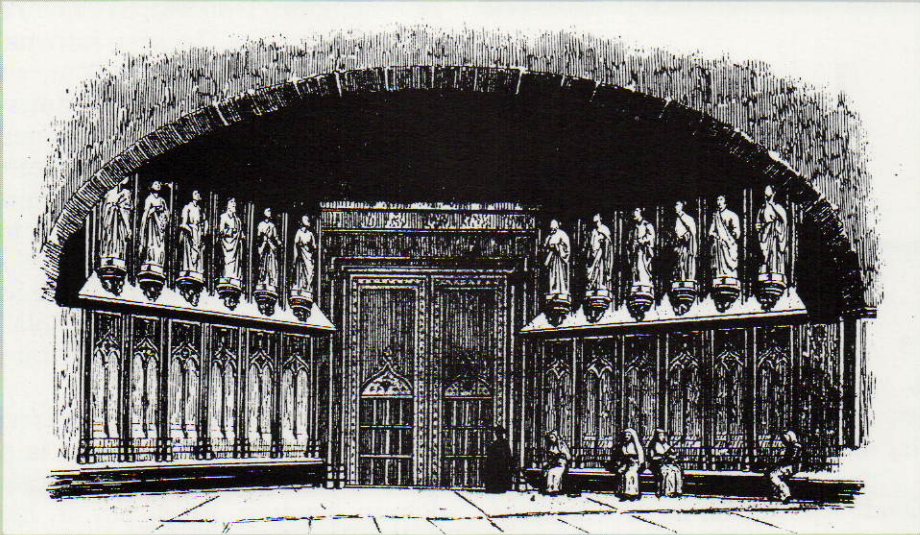
El patrimoni de la família es fonamentava en la terra i en el dret, activitat professional dominant a partir del segle XIV. Els Santceloni disposaven de tres masos servils a Bordils, i també de la meitat dels grans delmes, que reportaven una mitjana de 40 lliures anuals. Els veiem també subscriure rendes a partir de la segona meitat del segle XIV.

L'impuls artístic

L'any 1360, encara faltava molt per acabar la Seu. És veritat que l'obra nova havia estat inaugurada, però el context general va frenar la construcció i es va haver d'esperar fins a principi del segle XV perquè els canonges donessin un impuls decisiu a l'obra, no sense una baralla tècnica que tingué un gran ressò a l'època. La documentació dels canonges constructors, dels comptes de l'obra, en aquest cas, permeten de seguir, des del 1365, les grans etapes de la construcció, el cost i el finançament d'aquesta obra que va durar molt de temps.

A mitjan segle XIV, només s'havia finalitzat l'absis amb deambulatori que s'havia de perllongar amb tres naus. Tanmateix, la nau romànica i la torre en la qual recolzava l'absis foren conservades fins a començament del segle XV. Calgué llavors trobar una solució entre el respecte al projecte inicial (tres naus), o una única nau. El 1416, el bisbe Dalmau de Mur i els seus canonges van convocar dotze arquitectes d'anomenada per demanar-los consell: hi havia els arquitectes de les catedrals de Tortosa, Tarragona, Barcelona, Manresa, Perpinyà, de l'església de Santa Maria del Pi, de Castelló d'Empúries, de Narbona i el mestre d'obres de la Seu de Girona. Els van fer tres preguntes sobre el tipus de nau que s'havia d'escollir. Set dels dotze arquitectes van preferir l'antiga solució, o sia, el perllongament de l'absis per tres naus. Els que van votar en contra eren els que treballaven en obres catalanes, on en aquells moments s'experimentava la nau única. En la votació, els canonges es van inclinar per la nau única, pensant que seria més solemne, compartint així el criteri del bisbe, i que irradiaria més llum: efectivament, cada obertura estava buidada a la paret, i el pla adoptat tenia una rara simplicitat: una nau gegantina de 34 m d'alçada i 26 m d'amplada caracteritzava un rectangle sense creuer, amplificat per capelles condicionades entre els contraforts. Poder i rigor d'una obra que es pensava acabar ràpidament, però l'última volta de la qual fou col·locada el segle XVII, cosa que justifica l'estil barroc de la façana aixecada entre 1569 i 1793.

La tria de la nau única es va deure en bona part a un picapedrer, del qual coneixem l'activitat des de l'any 1369. Esdevingut mestre d'obres d'ençà el 1401, Guillem Bofill va estar lligat a la construcció de la Seu durant més de mig segle. Al final de la seva vida va treballar conjuntament amb l'escultor Antoni Canet. Però els arquitectes i

La Porta dels Apòstols, segons una
il·lustració del segle XIX.

mestres de l'obra venien de vegades de molt lluny, com Dionís de Lovaina, oriünd de Savoia, que fou molt actiu en l'obra en els anys 1360, i l'escultor Francesc Bornat, també de Savoia.

En aquesta època de gran activitat (cap al 1370), aparegueren les primeres mencions a la porta dels Apòstols, i un cert nombre de capelles, com la de Sant Iu. L'obra donà feina a nombrosos professionals de la construcció: els comptes setmanals de les despeses de l'obra de la Seu assenyalen una quinzena de picapedrers, entre els quals figuraven escultors com Guillem Morey, manobres en un nombre més elevat, fusters (d'un a tres, segons els anys), i esporàdicament segons les necessitats puntuals, es recorria a la mà d'obra local per a feines particulars. Els picapedrers treballaven a la llotja i segellaven les pedres amb marques que encara avui dia podem veure en els murs de la Catedral.

Es tractava d'una mà d'obra assalariada, pagada cada setmana sobre les bases d'un treball a jornal. Així, el mestre d'obres guanyava 3 sous i 6 diners barcelonesos més algunes gratificacions anuals assignades pel Capítol (el 1377 Pere Sacoma va rebre 100 sous). Els altres picapedrers guanyaven entre 2 i 3 sous 6 diners. En conjunt, aquestes pagues no canviaren gaire en el curs de l'any i el nombre de dies de feina (sis com a màxim per setmana) voltava els 260 cada any per als més assidus.

La pintura i l'orfebreria

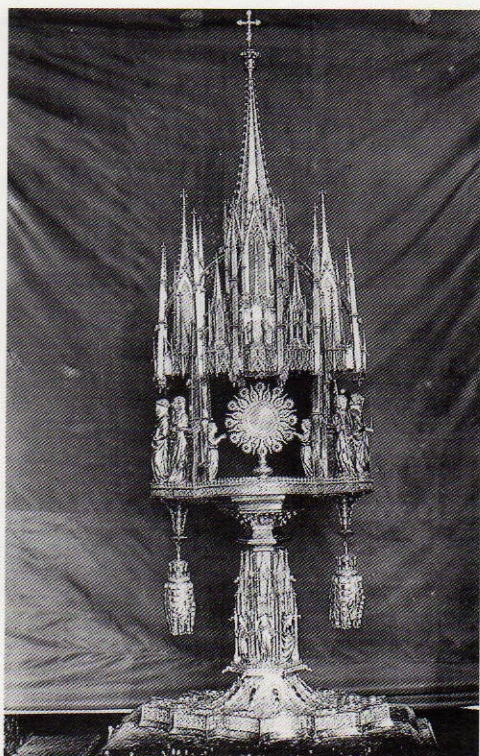
L'ORFEBRERIA ja havia produït, abans de l'any 1360, obres importants, com per exemple el frontal de l'altar de la Seu. Però la pintura encara no s'havia mostrat amb tot el seu esplendor. Se seguia un estil italianitzant, com per tot Catalunya, i podem considerar Guillem Borrassà —qui treballà entre els anys 1360 i 1399— com el seu introductor a Girona. Els Borrassà en el camp pictòric, i els Artau en l'orfebreria van marcar el període 1360-1460 amb el seu talent.

Guillem Borrassà va desenvolupar la seva activitat a Girona i a les parròquies de la diòcesi a partir de mitjan segle. El 1355 va firmar un contracte amb Sant Feliu de Guíxols per realitzar un retaule de Santa Margarida. Des del 1360, va viure a la pujada de Sant Feliu i pagà una quota-part de 50 sous. Llavors va pintar el retaule de Sant Jaume per a l'església de Sant Feliu i, el 1375, el retaule de la Verge per a Santa Susanna del Mercadal. A Castelló d'Empúries va pintar el retaule de Sant Blai, segurament patró dels teixidors, o el retaule de la Verge per a la capella del castell de Cartellà. Malauradament no s'ha conservat cap d'aquestes obres. Guillem Borrassà estava considerat com un artesà i els preus fets eren relativament modestos: entre 7 i 30 lliures. El seu fill, Lluís, es va dedicar a la pintura.

La descendència del seu nebot Guillem, amb Francesc, Honorat, Jaume i Pere, fou més prolífica. La seva activitat es va repartir, com la de Guillem, entre Barcelona, Girona i les parròquies de la diòcesi. Però la pintura gòtica a Girona i rodalia no es limita a citar els Borrassà, tot i que formaven un llinatge de pintors molt important. No hem d'oblidar Joan Antigó, conegut pel seu retaule de la Verge al monestir de Sant Esteve de Banyoles, i la família Solà, de gran fama durant la segona meitat del segle XV.

Ja hem vist que els argenters realitzaren importants obres durant la primera meitat del segle XIV: però el domini d'aquest art encara no havia arribat al seu apogeu. D'altra banda, en la toponímia local encara no es feia esment del carrer de l'Argenteria. Les seves obres mestres, sobre les quals estem informats gràcies a la documen-

Custòdia de la Catedral, obra de l'argenter Francesc Artau fill.

Retaule de l'Anunciació, de la Seu gironina, atribuït a Ramon Solà fill.

tació notarial, foren obres realitzades per comanda de l'església: custòdies, baldaquins de plata, retaules d'argent, creus, reliquiaris. El preu d'aquestes obres era relativament elevat, a causa de la matèria primera. Francesc Artau va realitzar un frontal d'argent per a la capella de Sant Narcís de Sant Feliu que costà 100 florins als obrers de l'església. El mateix orfebre va realitzar cap al 1414 un reliquiari de Sant Martíria de Banyoles que està considerat l'obra major de l'orfebreria gironina. Francesc Artau va treballar durant més de mig segle (1370-1428).

El seu fill, com els Borrassà, obrí un taller a Barcelona. La seva clientela era sobretot eclesiàstica. El taller era lloc de pas d'orfebres catalans, però també del Rosselló i del Regne de França. Sabem que almenys 35 argenters van treballar a Girona abans de la

guerra de l'any 1462. Les obres majors —algunes de les quals s'han conservat i d'altres han estat malauradament robades, com el reliquiari de Sant Martíria—, foren les de Francesc, fill de Francesc Artau, i les de Pere Àngel. El primer va continuar l'obra del seu pare després del 1426 fins al 1461: la custòdia de la Seu va ser la seva obra religiosa més important, però disposà també d'una clientela laica, ja que realitzà, per comanda dels jurats, la vaixel·la d'argent que la ciutat va oferir a Alfons el Magnànim. Pere Àngel va treballar del 1438 al 1505: el poc que sabem d'ell mostra que la seva clientela provenia de tota la diòcesi i particularment de l'Empordà: Peralada, Vilabertran, Roses, Cervià de Ter...

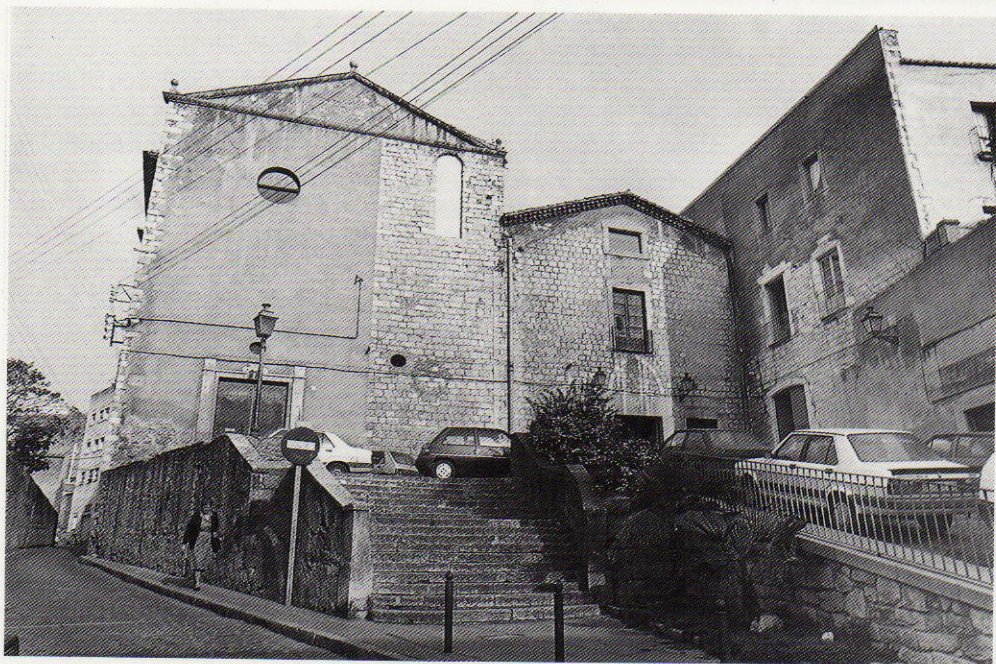
Oficis i confraries

L'ORGANITZACIÓ dels oficis i de les confraries, que es trobava en els seus inicis en el període anterior a l'any 1360, també va conèixer el seu apogeu. L'expansió mediterrània de l'artesanat tèxtil, però també dels altres oficis i una voluntat reial o ducal més ferma, expliquen que es creessin nombrosos oficis i confraries d'oficis durant la segona meitat del segle XIV en l'artesanat, i fins al principi del segle XV en les professions intel·lectuals. Abans del 1360, els oficis pròpiament dits ja gaudien d'una certa organització, però encara no podem parlar de confraries. Però la reialesa volia intervenir en la redacció dels estatuts, o si més no, supervisar-los.

Els anys 1370, els privilegis reials s'atorgaren especialment als oficis del cuir: bossers —productors, segons el rei, d'una de les majors riqueses locals—, assaonadors, blanquers i albadiners.

Aquestes ordinations reials, tret de la dels assaonadors, foren curtes: fan

El convent de la Mercè, ara centre cultural municipal, era la seu de la confraria dels sabaters i modistes.

referència a l'elecció dels sobreposats o cònsols que havien de desenvolupar posteriorment els textos inicials en forma d'ordinacions. Perseguien evitar els fraus i també la *conservació i endreçament*; els dos cònsols triaren 28 membres el 28 de desembre, festa dels Sants Innocents, prestaren jurament al batlle o al mostassaf. També havien de denunciar les irregularitats observades en la producció, repartir les multes amb el mostassaf i regular l'aprenentatge. Finalment, aquests textos eren curts, i poc reveladors: es centraven en les qüestions d'elecció i en les funcions de policia, deixaven en mans del personatge clau (el mostassaf) la presa de les mesures en matèria de producció. És el que ens indica un document del principi del segle XV que es pot considerar com l'avantpassat del llibre de mostassaf: es prenen mesures pel que feia als mercats, els oficis de l'alimentació, del tèxtil, del metall i del cuir, que eren els més importants de la ciutat. Aquesta organització dels oficis, i la que la documentació presenta com a arts mecàniques, va permetre que els artesans s'adonessin del seu poder per oposar-se al patriciat, precisament en l'últim terç del segle XIV.

El vessant religiós dels oficis eren les confraries. A l'origen, es mantenia la separació entre aquestes i els oficis. El paper dels ordes mendicants també s'ha de tenir present per comprendre el desenvolupament de les confraries. L'objectiu principal era d'assegurar una sepultura decent als confreres. El període comprès del 1366 al 1420 es va caracteritzar per un extraordinari desenvolupament gràcies a l'impuls reial. Durant aquest període, s'acordaren com a mínim catorze privilegis a les confraries de la ciutat. També veiem certs reagrupaments: el 1409, la confraria dels

Dos àngels, en una vidriera recuperada de la Catedral que probablement era de la part de la girola.

escrivans, sota la invocació de sant Tomàs, s'aplegà amb la dels notaris i els juristes. Els *pintaners* s'aplegaren amb els paraires. Des del 1366, metges, apotecaris i barbers van obtenir de l'infant Joan les ordinacions de la Confraria dels Deu Mil Màrtirs i de Sant Cosme i Sant Damià, patrons dels metges.

L'adequació entre la tria d'una església o altra com a seu de la confraria i la situació de l'ofici en qüestió a la ciutat, era quasi perfecte: els blanquers, que treballaven a banda i banda del Galligants, es reuniren a Sant Nicolau; els assaonadors, nombrosos al Mercadal, a l'església parroquial de Santa Susanna; els paraires estaven sota la protecció de sant Francesc a l'església dels Framenors; sastres i pellissers, a Sant Martí Sacosta; sabaters i modistes tenien la seva seu a la Mercè i el monestir del Carme aplegà quatre confraries: albadiners, bossers i mercers, teixidors i metges. El nombre de llegats a la família confraternal va augmentar de manera considerable durant el període.

Bisbes i canonges

En aquesta pàgina, un detall de la sepultura del cardenal Anglesola. A l'altra, el sepulcre del bisbe Bertran de Montrodon. Ambdues obres són a la Catedral.

GIRONA va aconseguir mantenir-se seu episcopal única del seu context geogràfic, malgrat que Castelló va intentar diverses vegades obtenir-ne una: primer durant els anys 1330 i després a final del segle XIV. Encapçalant les temporalitats que les pestes permerteren d'engrandir, com per exemple la Pia Almoina, el bisbe i el seu Capítol continuaren tenint un paper multiforme, a nivell espiritual, econòmic o social. Les conseqüències de la presència del Papat a Avinyó es van fer sentir llavors, i també entre els anys 1378 i 1418 i més endavant, per la qüestió del Gran Cisma, en la qual la Corona d'Aragó va haver de prendre partit. Però el període també va estar caracteritzat per una sèrie de controvèrsies entre eclesiàstics i laics.

La personalitat dels bisbes tingué un paper preponderant. Malgrat que la majoria provenien de la diòcesi, n'hi havia alguns d'estrangers. Un dels pocs bisbes estrangers a Catalunya i a la diòcesi fou Ènnec de Vallterra, valencià, que va haver d'afrontar uns avallots al principi d'ocupar el càrrec. Andreu Beltran, convers valencià, va exercir l'episcopat entre 1420 i 1431. D'altres foren escollits entre els canonges de la Seu, com és el cas de Jaume Satrilla, que provenia d'una família noble de la diòcesi, entre els anys 1369 i 1374, o Bertran de Montrodon, Francesc de Blanes, el càrrec del qual no depassà l'any. Dalmau de Mur o Bernat de Pau, d'una il·lustre família nobiliària, o Jaume de Cardona, o Berenguer d'Anglesola. D'altres provenien dels ordes regulars, com el dominicà Joan Casanova, o el benedictí Ramon de Castellar. Finalment l'any 1462 Joan de Margarit, que va tenir un paper important durant la Guerra Civil, inaugurà el seu episcopat.

En un context tan difícil, cal subratllar que la majoria dels bisbes van fer mans i mànigues per governar bé la diòcesi. Un dels deures dels bisbes era, ben segur, la visita a les parròquies. És el que ens interessa aquí. Contràriament al que va passar en un bon nombre de províncies eclesiàstiques, aquí la pràctica de la visita pastoral continuà molt activa. En un segle en comptem gairebé quinze, cosa que representa una mitjana de visita cada cinc anys. Alguns es limitaven a un arxidiaconat especial, d'altres ho feien en el marc de la diòcesi. Per exemple, Andreu Bertran va visitar personalment 234 parròquies entre el 30 de juliol de 1420 i el 14 de març de 1421. Un dels que freqüentà més la visita pastoral fou Joan Casanova que, juntament amb Pere Joan, visità 338 parròquies entre el 3 d'agost i el 15 de desembre de 1432. Bernat de Pau i el seu vicari general van visitar 312 parròquies entre el 19 de març i el 15 de desembre de 1436.

La visita del 1420 permet de veure un cert nombre de fenòmens sota una perspectiva interessant. Es fa palès l'absentisme dels clergues beneficiaris de les grans ciutats, i en especial de Girona,

que es justificava sovint per raons d'estudi. En conjunt, el nivell d'instrucció dels clergues amb plaça era força satisfactori, prova que les escoles episcopals funcionaven bé. Una altra part de l'enquesta episcopal es refereix a les descripcions dels objectes litúrgics i a l'estat dels edificis: el bisbe insistia en la compra o en la refecció de la custòdia, utilitzada especialment per a la processó del Corpus. L'estat dels edificis, comparat a d'altres regions, era força bo. Tot això mostra la gestió de la fàbrica, que es trobava en mans dels laics. Hi havia una separació prou clara des de feia molt de temps a Catalunya entre el càrrec de les ànimes, funció del capellà, i el seu suport material, competència dels obrers. Més enllà d'aquesta enquesta, el bisbe també s'interessà pels aspectes de la moralitat dels capellans i dels laics.

La cúria també efectuà altres enquestes sobre els delmes i les causes piadoses, lligades a l'augment dels testaments en temps de pesta. Els canonges seguiren paral·lelament la gestió del seu patrimoni mitjançant les pabordies, assistiren els pobres i acabaren, parcialment, l'obra de la Catedral: tenien la responsabilitat de l'obra major.

Els ordes mendicants

ELS ordes mendicants estaven ben implantats a Girona. El patriciat apreciava la seva espiritualitat i col·laborava a embellir els seus convents. Aquests ordes —tant franciscans com dominicans— aportaren grans personalitats que van marcar aquests anys. Tanmateix, les dificultats que travessaren alguns d'ells en la cristiandat de l'època, es van fer sentir també a Girona.

Els franciscans, instal·lats al Mercadal, havien vist acabar i fins i tot engrandir el seu convent gràcies especialment als llegats de les famílies patrícies de la ciutat: Bernat de Vic va fundar quatre aniversaris el 1388 als franciscans. Tots els anys, els frares celebraven misses en la seva memòria i en la dels seus parents, a canvi de 100 sous de renda anual. Més tard, les famílies que sempre havien ajudat el convent dels frares menors, com era el cas dels de la Via, continuaren fent-se enterrar a la tomba familiar: el 1427, Francesc de la Via desitjava ser enterrat a la tomba familiar on reposava el seu pare

El convent de Predicadors va esdevenir una caserna militar després de la desamortització. A l'altra pàgina, portada d'una obra de Francesc Eiximenis editada a Girona l'any 1495.

Ramon. Fundà també un aniversari pel qual deixava una quantitat de diverses centenes de sous. Els Sarriera foren també fidels als frares menors.

El convent va estar afectat per les epidèmies, però tenia encara una trentena de frares el 1399, al capdavant dels quals hi havia un superior. Coneixem el paper que van tenir durant les epidèmies i també l'assistència que donaren a la població treballadora i més pobra al Mercadal. Quatre confraries d'oficis hi tenien la seva seu.

Però durant el segle XIV, i particularment cap a final de segle, alguns franciscans consideraren que l'orde s'havia allunyat de l'ideal primitiu. Fins al 1415 no es reconegueren els observadors estrictes a Girona, i els caputxins no s'instal·laren fins després de la Guerra Civil. D'altres ordes mendicants també es veieren afectats per aquest moviment de reforma.

Els dominicans van tenir un paper molt concret tot al llarg d'aquest període. La seva situació a la ciutat, una

mica allunyada dels barris més poblats, justifica que aquest convent tingués menys influència que els franciscans. Això no vol dir, tanmateix, que els gironins oblidessin en les seves intencions els dominicans, perquè, arribats al terme de la seva vida, grans famílies com els Sunyer hi elegiren sepultura. Les confraries també hi eren menys nombroses: pocs testaments feien referència a la Confraria de Sant Pere Màrtir, fundada a principi del segle XIV. La influència dels dominicans s'explica més aviat pels polèmics escrits de frares com Nicolau Eimeric, qui fou Gran Inquisidor de tota la Corona d'Aragó.

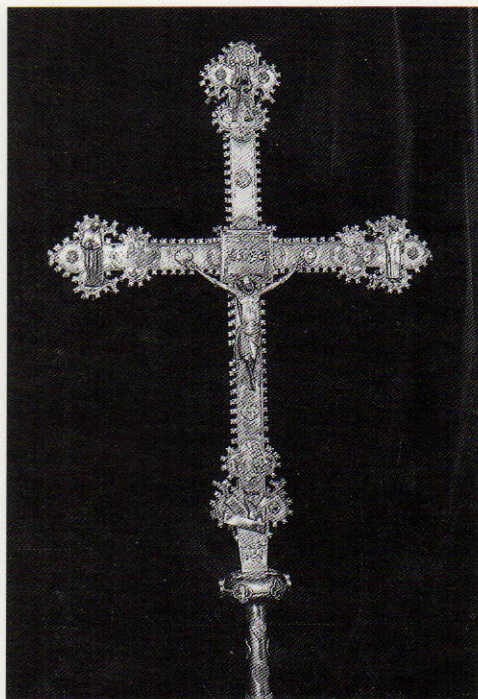
Les obres més importants, com la del carmelita d'origen gironí Felip Ribot, insistien sobre el caràcter de les heretgies, sobre les diferències doctrinals que existien entre cristianisme i judaisme, sobre la ceguesa dels jueus en matèria teològica, però abordaven també temes de competència judicial dels inquisidors sobre els jueus de la Corona d'Aragó davant de la reialesa. No és pas estrany que aquests tractats es redactessin en una època de transició de les relacions entre jueus i cristians. Nicolau Eimeric també va esdevenir il·lustre en la seva lluita contra el lullisme, que guanyava força a final del segle XIV: un dels textos més antil·lullians, text inacabat per cert, fou la *Fascinatio lullistarum*.

Un altre gran autor cristià és d'origen gironí: nascut cap al 1340, a Girona, Francesc Eiximenis fou nomenat mestre en teologia a la Universitat de Tolosa del Llenguadoc, i va residir a València i a Barcelona, fou designat bisbe de Perpinyà per Benet XIII abans de morir el 1409. La seva obra més important és el *Crestià*, dins la qual està inclòs el famós *Regiment de la cosa pública*, veritable tractat de la societat del seu temps.

Les grans festes litúrgiques

LA configuració religiosa de la ciutat, com la de les altres ciutats catalanes, sembla que estava dominada per la competència entre els mendicants i el clergat secular d'una ciutat episcopal. D'una banda, les grans festes religioses eren adequades per acostar clergues i laics en una litúrgia resplendent. D'una altra, el període 1360-1460, està marcat pel desenvolupament de les confraries purament religioses, que patrocinaren sovint els mendicants, i que van fer una crida a una pietat més personal.

El Corpus Christi es va confirmar com la principal festa de la litúrgia: institucionalitzat oficialment pel papa Urbà IV, per honorar la presència real de Crist a l'eucaristia, es va desenvolupar a Girona sota l'episcopat de Bernat de Vilamarí, el 1321, i se celebrava el dijous que seguia l'octava de la Pentecosta. Va arribar al seu màxim esplendor a partir de mitjan segle XIV. El seu ofici es va deure en part a sant Tomàs d'Aquino. Es presentava amb una immensa processó encapçalada pel bisbe i els clergues seculars de la ciutat, caminant darrera l'ostensori que guardava la custòdia i protegit per un pal·li. Seguien els cossos constituïts de la ciutat: jurats, membres del Consell

Creu del segle XIV, anomenada de les processons claustrals, de la Seu de Girona. A l'altra pàgina, la imatge que va rebre el culte de Sant Carlemany.

de la ciutat, confraries i tot el poble cristià. Observem que les despeses de la ciutat per a la festa del Corpus augmentaren al llarg del segle XV. La documentació no és molt precisa sobre el camí que seguia la processó a la ciutat, però de ben segur que no passava pel carrer de la Força, ja que travessava el Call jueu. En canvi, la cerimònia començava a la plaça de la Catedral, sortia per Sobreporta, passava davant de l'església de Sant Feliu, prenia el carrer de les Ballesteries, continuava per l'actual rambla de la Llibertat, girava a la plaça del Vi, tornava pel carrer dels Ciutadans (que al segle XV s'anomenava encara de la Draperia), girava als Quatre Cantons i tornava per les Ballesteries.

En el curs d'aquest període també es van instaurar d'altres festes: el bisbe Arnau de Montrodon instaurà la festa de la Corona de Crist, perquè es venerava ja la Santa Espina, festa establerta per Jaume de Cardona el divendres següent de l'octava de l'Ascensió.

El culte a sant Carlemany fou viu a Girona durant molt de temps. Durant el període del Gran Cisma, va tenir lloc una campanya en favor de la festa de la Concepció de la Verge orquestrada des de Barcelona, que tingué força ressò a Girona, de manera que el Capítol va introduir la festa de la Puríssima el 1430, abans del decret del Concili de Basilea.

A més del calendari litúrgic i les noves festivitats, els gironins podien esplaïar la seva espiritualitat a les confraries religioses, la finalitat de les quals era una mica diferent que les dels oficis. Es podia tanmateix pertànyer a totes dues. Paral·lelament a les confraries ja instal·lades abans del 1360 (Santa Maria a la Seu, Sant Narcís a Sant Feliu), en els convents dels mendicants es desenvoluparen noves estructures confraternals. La Confraria de les 11.000 Verges, creada els anys 1370, tenia la seva seu al convent dels frares menors de Girona. El 1392, estava dirigida per dos pabor-des, anomenats administrador i regent de la dita confraria, i que eren Berenguer Arlovin, apotecari, i Pere Palol, bossier. El 1380 se'n va crear una altra: la de Santa Caterina, a l'Hospital Nou.

No es tractava només d'una característica de la vila; també el camp va conèixer una aparició de confraries, a Sant Aniol, a Sant Andreu de Terri, a Sant Gregori, a Medinyà, a Sarrià de Ter, a Viladasens, etc. Aquestes confraries, autoritzades per la reialesa, especialment durant el regnat de Pere el Cerimoniós, permetien als pagesos que

les constituïen de reunir-se lliurement, cosa que podria explicar l'enfrontament que llavors oposaren, en general, als senyors.

Els marginats

SI hi ha una població difícil de copsar, aquesta és sens dubte la dels marginats. És sempre d'una manera indirecta que ens podem formar una idea de la importància que tenia i de les preocupacions que engendrava a nivell municipal. Així, podem comptar el nombre de pobres per mitjà dels llibres de talles, els que la documentació presenta com a *nichils*; els documents judicials permeten també de situar-ne alguns; finalment, la documentació municipal —edictes i d'altres decisions— ens dóna una idea dels llocs i les condicions en les quals vivien (per exemple, pel que fa referència a la prostitució).

És possible, gràcies a les talles, d'aproximar-nos a la realitat de la pobresa i fins i tot d'una certa marginalitat dins la ciutat. No existeixen registres de *nichils* —és a dir, de no contribuents— com a la regió de Tolosa del Llenguadoc; podem partir del fogatge de l'any 1360 per observar que 624 caps de família contribuïen de 0 a 20 sous; és a dir, el 23 per cent dels contribuents. 189 estan considerats pels escrivans com a pobres, i 168 pagaven una contribució igual o menor a 10 sous. El 1388, la talla imposada per l'Ajuntament reflecteix que el 23'3 per cent dels contribuents pagaven menys de 3 sous, perquè la contribució mitjana era més baixa que el 1360. En nombres relatius, n'hi havia més al Mercadal (41 per cent) que a Sant Feliu i a la ciutat (14 per cent). Aquesta població no vivia a barris determinats, sinó que es trobava integrada en els carrers i barris considerats com a més rics, com ho indica el fogatge.

El bordell era emplaçat en un dels carrers estrets del barri de Vilanova, entre Sant Josep i la Mercè.

Els documents fiscals no fan el cens de tots els caps de família de la ciutat. Hi vivia una població flotant, que es pot qualificar de pobra o marginal. Una forma d'assistència podia tenir lloc localment. Els desemparaments podien conduir a l'abandonament dels infants, com ho testimonia un contracte de final del segle XIV, en el qual l'Hospital Nou trobava una dida per a una criatura abandonada a les seves portes.

Sobre la delinqüència pròpiament dita, l'absència de registres de la cúria (del batlle o del veguer) ens impedeix de saber-ne més detalls. Les formes visibles d'oposició política —els bàndols— es poden considerar un tipus de delinqüència.

Estem una mica més ben informats sobre la prostitució. Encara que és veritat que les meuques no gaudien d'un gran respecte a la ciutat, es consideraven, si més no, un mal necessari. Igual que els malabaristes, es deixaven de banda i les podem considerar marginals, com a dones i a causa de la seva reputació moral. Es trobaven a la mateixa categoria que els jueus, que tampoc podien tocar els aliments dels mercats. En aquest registre, les qualifiquen amb paraules molt dures: els jurats estimaven que *lo qual abús deu ésser remogiut e estirpat, com le participació de dones vils de lurs cors ab dones honestes sia semblant de la aygua podrida e de pomes podrides qui corrompen les pomes bones, car les fembres vils de lur cos vorien que totes les bones, fossen lurs semblants.*

Durant aquest període, el municipi va intentar legalitzar la prostitució, pràctica corrent a l'època. L'emplaçament de la casa pública sembla que va passar d'un costat a l'altre de la ciutat; la primera casa que es menciona estava situada al burg de Sant Pere, prop de

Els jueus, com les dones públiques, no podien tocar els aliments dels mercats.

Santa Eulàlia Sacosta. Més tard, al segle XV, aquesta casa estava situada a la Vilanova, és a dir, al barri sud de la ciutat, entre el convent de Sant Josep i la Mercè. Estava dirigida per hostalers que apareixen a la documentació com a tals.

D'altra banda, un bon nombre d'hostals de la ciutat es poden considerar prostíbuls, com ho testimonien algunes interdiccions municipals. Les prostitutes practicaven el seu comerç una mica per tota la ciutat, prop de les muralles especialment. Els jurats es van veure obligats a recordar que s'havien d'establir *en lo carrer del bordell públich o altres carrers ben separats e remoguts de vehinats e habitacions de dones honestes...* A més, només es podien quedar *demont* del carrer de Vilanova, sota pena de 10 sous de multa.

Assistència i caritat

EL municipi i l'episcopat es repartien l'ajut als pobres de Girona. El primer administrava la institució de l'Hospital Nou, en nomenava el comanador i els cònsols; la segona, per mitjà de la Pia Almoïna i l'Hospital Vell, s'ocupava de les necessitats dels pobres de la ciutat i de la rodalia, assegurant les cures i l'alimentació dels pobres, de la mateixa manera que es portava a terme en la majoria de les seus episcopals catalanes.

Hi ha evidències que la Pia Almoïna s'ocupava de l'assistència diària. Hem evocat les diferents reformes d'aquesta institució: continuà essent activa, perquè el seu patrimoni es va engrandir durant el període marcat per les pestes. Així, lluny de veure disminuir els seus ingressos, el seu pes va créixer a la ciutat i al camp proper. Malgrat les desgràcies dels temps, entre els anys 1375-76 els seus ingressos augmentaren en relació amb els anys anteriors d'abans de la pesta. Gràcies als llegats de patrimonis sencers com els de la família Estruç (1399 i 1406) o els dels Vengut (1426), va poder allargar el nombre de dies de distribució de pa: a començament del segle XV, la Pia Almoïna distribuïa pa des del primer de novembre fins a la primera setmana del mes de maig. D'altra banda, durant la campanya dels anys 1376-1377, va repartir 40.000 pans de 250 g aproxima-

dament, és a dir, de 137 a 336 pans cada dia. Això representà un descens de gairebé el 60 per cent en relació amb el període anterior al 1348.

D'una banda, el nombre de pobres tenia tendència a disminuir en un context difícil; de l'altra, la població gironina que va sobreviure tenia un millor nivell de vida. La distribució destinada a socórrer els pobres anava en relació amb la conjuntura general del preu del gra. Entre el 1381 i el 1391, el nombre mitjà de pans distribuïts era de 49.237 anuals, entre 1392 i 1400 va baixar a 29.314, per augmentar a 45.232 entre els anys 1401 i 1412. Finalment, els cereals utilitzats eren l'ordi que va predominar al principi del període, i el blat que llavors era per als dies de festa. Però des de començament del segle XV, el blat s'utilitzà més sovint.

L'Església administrava també l'Hospital de la Seu o Hospital Vell: amb cada llegat d'importància, el rector podia equipar un llit complet, com ho va fer el sagristà segon de la Seu, Jaspert Folcrand. Segons l'inventari de l'any 1362, hi havia prop d'una vintena de pobres; els llits, els vestits, les reserves d'aliments hi són descrits, i també els béns deixats pel rector que n'era responsable. L'Hospital de Sant Llätzer, situat al camí de Pedret, estava sota la gestió eclesiàstica.

L'Hospital Nou sembla que va tenir, durant aquest període, un creixement important: situat al Mercadal, es va beneficiar de nombrosos llegats de la majoria de personalitats gironines, com ho testimonien els seus arxius. Hi havia una trentena de llits i tenia el suport d'una temporalitat sobre el conjunt de la diòcesi. Dirigit per un comanador (el mercader Nicolau Puig el 1391), estava administrat per tres cònsols, que representaven les tres mans en el curs del

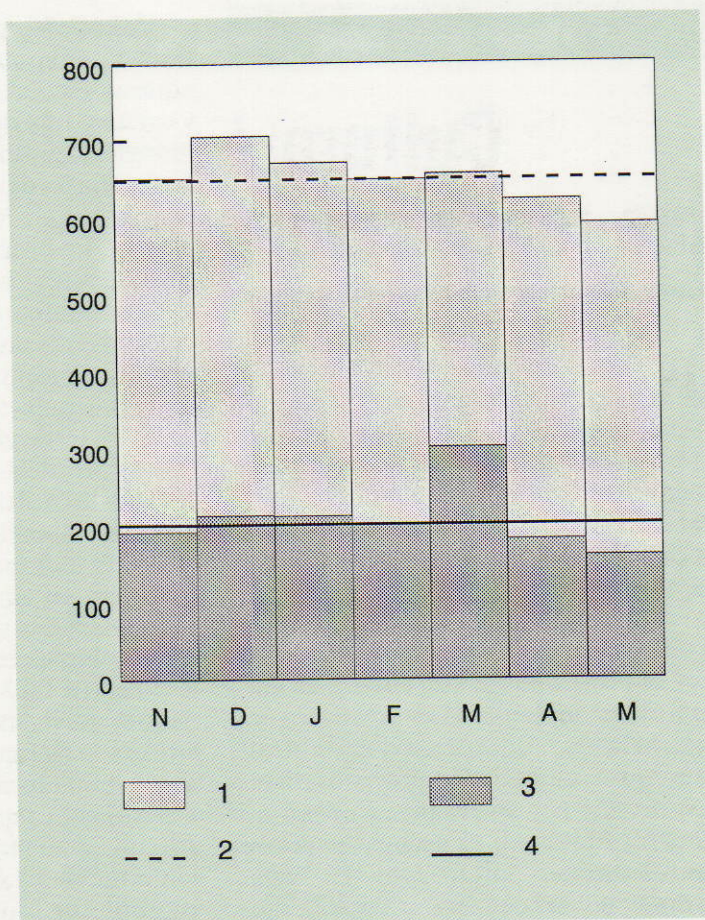
Distribució de pans feta per la Pia Almoïna.

1. Mitjana mensual de pans distribuïts diàriament el 1347-1348.

2. Mitjana d'un any (1347-1348).

3. Mitjana mensual de pans distribuïts diàriament el 1376-1377.

4. Mitjana d'un any (1376-1377).

període. Alguns es feien donat de l'Hospital, com Guillem Esteve el 1391, i així, vivent a costa de l'hospital, participaven en el seu funcionament. No només s'hi allotjaven malalts, pelegrins i pobres, també hi tenien cabuda les criatures abandonades, tal com ho confirma un contracte de final del segle XIV: l'hospital cercava una dida per a una criatura abandonada a les seves portes.

En el burg de Sant Feliu, prop del pont (més aviat pont llevadís) de na Cla-

ra o dels Perolers i del cementiri de l'església de Sant Feliu, hi havia un altre hospital, anomenat Hospital de Sant Jaume o Hospital dels Pobres Pelegrins de Sant Jaume (de Compostel·la). Però es trobava en estat ruïnós a causa de les guerres i, el 1385, el rei Pere el Cerimoniós va intentar revifar-lo. Per fer-ho, demanà que cada any es triessin dos prohoms encarregats de rebre les almoines de tota la diòcesi per reparar l'hospital, augmentar el nombre de llits i d'aquesta manera, poder acollir millor els malalts.

Cultura i pre-renaixement

A final del segle XV, a Girona va penetrar ràpidament la febre de la impremta. Per justificar-ne la difusió a la ciutat, calia no només que hi hagués un terreny, sinó un terreny favorable. Què passà amb les institucions escolars i els medis cultivats durant aquest segle XV?

El Capítol de la Catedral va promoure les primeres escoles de la ciutat. En un primer temps s'hi ensenyava gramàtica i teologia. Les biblioteques importants completaven aquest ensenyament. Hi havia previstos diversos nivells: per als infants, la lectura i el cant. Més tard, s'ensenyaven també les disciplines del *trivium*. El *caput scholae* o cabíscol dirigia l'escola ajudat pels mestres de cant i de gramàtica: ells eren els formadors dels infants que havien rebut ordes menors. El clergat fou, doncs, el passaport per accedir a una instrucció mínima i permetia als fills d'artesans, de mercaders o fins i tot del patriciat, rebre una instrucció adequada. A final del segle XIV, hi havia força demanda, fins i tot una llista d'espera: els registres d'ordinacions mostren un nombre molt important de joves clergues provinents de totes les capes de la societat: el 1378-79, una seixantena de criatures reberen el primer grau dels ordes menors i, per aquesta raó, van poder assolir una instrucció.

A la fi del segle XIV, un document municipal permet de suposar que aquesta escola es trobava entre la torre Cornèlia i la de Sobreporta. D'altres indrets religiosos s'ocuparen també de la formació dels nous membres, com Sant Feliu i els convents dels frares mendicants, les biblioteques dels quals eren considerables. Un altre element que cal tenir en compte en el desenvolupament cultural de la ciutat són les escoles jueves, on s'ensenyava gramàtica, filosofia i, naturalment, la llei mosaica.

L'Església gironina completava la instrucció dels seus futurs clergues enviant-los a les universitats o *studia* properes. Això justificava la seva absència de la diòcesi. Aquells que havien d'ocupar un càrrec de responsabilitat dins l'Església van seguir cursos a les grans universitats: Berenguer Anglesola, bisbe entre 1383 i 1394, va fer els seus estudis universitaris, i particularment jurídics, a Bolonya, com ho testimonia la seva biblioteca. D'altres van estudiar a Montpeller, París, Tolosa del Llenguadoc; una gran majoria, no obstant això, van estudiar a Lleida o a Perpinyà, per qüestions de proximitat. Cal subratllar els lligams que van existir entre Girona i Montpeller en l'àmbit de la medicina fins al segle XIX. El 1450, Joan Bruquera, mestre en medicina, va fundar el Col·legi Gironí a Montpeller, on s'aplegaven els estudiants gironins desitjosos de completar els seus estudis en una de les millors universitats de medicina de l'Occident medieval.

De tota manera, és ben cert que un bon nombre de laics no continuaven estudis universitaris. És el que explica l'obra dels patricis gironins que anticiparen d'alguna manera la creació de l'Estudi General l'any 1446. Ramon Querol, mestre en medicina, va pertànyer a un llinatge que agrupava els

Marcó, Ribot, Sunyer, Boxols, tots els patricis eminents. El 1395 va fundar una escola situada a la plaça de la Catedral on s'ensenyava gramàtica, retòrica, humanitats i la paraula sagrada. Alguns anys més tard, el mercader Jaume Beuda creà un col·legi situat al Mercadal on, gràcies a un sistema de beques, es podia acollir escolars pobres, tot permetent als altres infants de la ciutat d'assistir-hi.

Fou en aquest context que, mig segle més tard, els jurats, d'acord amb el Capítol de la Seu de Girona, escriviren al papa i al rei Alfons el Magnànim per sol·licitar la creació d'una futura universitat, anomenada Estudi General, que no va funcionar plenament fins un segle després. Això també tradueix una

evolució molt forta, una exigència de cultura i de formació que esperaven, des de feia temps, molts medis socials, mercaders, patricis, però també artesans. Durant la primera meitat del segle XV, una ciutat capaç de crear les condicions d'un desenvolupament harmoniós havia de posseir un *studium*, símbol del reeiximent i passaport per a l'esdevenidor.

El capítol catedralici va promoure les primeres escoles de la ciutat. Moltes vegades, a l'edat mitjana, tenir instrucció equivalia a ser home d'església.

Crisis i desenvolupament

Torre del recinte de la Força Vella, que el 1462 va ser refugi de la reina Joana Enríquez.

COM l'any 1285, l'any 1462 va col·locar la ciutat novament sota l'amenaça de les tropes armades: com si la història es volgués repetir! Tanmateix, les circumstàncies polítiques no eren pas les mateixes: el setge de 1285 havia estat l'acció d'una potència estrangera. El 1462, la reina Joana Enríquez es va refugiar a la ciutat amb el primogènit; el comte de Foix (un familiar seu l'havia amenaçada en altres temps) va defensar Girona, mentre les forces del Principat sota comandament del comte de Pallars l'assetjaven. Ens trobem a l'inici de la Guerra Civil.

Però la fisonomia de la ciutat havia canviat: d'entrada, estava protegida per una muralla que englobava els barris separats antigament. La ciutat disposava d'una jurisdicció, reial, comuna. És veritat que el desenvolupament urbà s'havia acabat cap al 1360, i que, com a Barcelona, el perímetre de les muralles era excessiu per a les dimensions de la ciutat. És cert també que entre els anys 1360 i 1460 la ciutat va conèixer un període difícil durant l'últim terç del segle XIV, i que la població va augmentar i posteriorment es va estabilitzar, fins a mitjan segle XV. Ho testimonien l'augment de la immigració i fins i tot en alguns moments els indicadors demogràfics, com és el foc familiar, estudiat a partir del testaments.

L'activitat econòmica també va passar per dificultats entre els anys 1370-1390, per conèixer una innegable puixança seguidament fins a mitjan segle següent. Observant les exportacions ingents de draps produïts en els tallers gironins, ens sorprèn l'extraordinària activitat dels oficis tèxtils. D'altra banda, el camp es va posar al servei de la ciutat i durant aquest període, va tendir a dedicar-se a conreus especulatiu que comportaren un

complement d'ingressos gens menys-preable.

No hi ha dubte que tothom vivia millor, com ho demostren els documents. Globalment, podem considerar que els pobres (els més sensibles a les calamitats del temps) eren menys nombrosos. Tanmateix, la pau social estava assegurada per un bon grapat d'institucions de caritat (sobretot la Pia Almoina) que tenia la ciutat.

Durant aquest període, els artesans gaudiren també d'un major benestar: la documentació indica el nivell de la seva producció i participació en el comerç a distància que va facilitar la integració del port de Sant Feliu de Guíxols a la ciutat. El nivell del dot dels artesans no va parar d'augmentar. El mateix va passar, en una altra escala, naturalment, en el patriciat, que va saber invertir en tots els sectors. Existia, com a tot Catalunya, una certa divisió política.

En relació amb aquest aspecte, el problema de la representació dels grups socials, de mans com es deia a l'època, passà per alts i baixos. La intervenció de la reialesa no va modificar gran cosa. Als períodes de tensió, com entre els anys 1374 i 1383 o cap al 1430, seguien períodes més calmats. En qualsevol cas, el sistema de votació per a l'elecció dels jurats va deixar insatisfeta la població, en un període on el control dels impostos era finalment l'aspecte essencial. De fet, el problema semblava resolt amb la instauració de la insaculació el 1457.

En resum, no observem gaires factors interiors a la ciutat que afavorissin la crisi de l'any 1462. Evidentment, restava el difícil problema remença, que lluny de solucionar-se es va agreujar al llarg del segle, conseqüència de l'ambigua posició de la reialesa, de la noblesa i de les èlites urbanes, que tenien grans

La pau social era assegurada per institucions de caritat com la Pia Almoina.

possessions al camp de la rodalia. Més que una revolució de la pobresa, dóna la impressió que no faltava gaire perquè els pagesos s'integressin a l'escena del món urbà. Per no haver resolt un problema jurídic —els *mals usos*, la remença en definitiva—, insensibles a les flamarades de violència del món rural durant el segle XV, els dirigents catalans van recollir els fruits del que ells mateixos havien sembrat.

Vocabulari

Aljama: Comunitat jueva.

Arsina: Un dels mals usos; implicava el pagament d'una indemnització en cas d'incendi del mas.

Batlle: Oficial del rei o d'un senyor, que en representava l'autoritat en el domini.

Cens: Prestació fixa i perpètua, reconeixedora de la senyoria, deguda per una possessió al senyor territorial.

Censal: Renda perpètua.

Clavari: Oficial municipal encarregat de les finances.

Clavari de les imposicions: Oficial municipal encarregat de la gestió de les taxes indirectes.

Complantació: Contracte emprat sovint per a la vinya, en què el propietari confia la terra a un pagès que s'encarrega de plantar-la, mitjançant una part de la collita o de la plantació.

Cònsol: Magistrat municipal o representant d'un ofici.

Cugucia: Mal ús referent als drets del senyor sobre els béns de la dona adúltera.

Drassana: Lloc on es construeixen, adoben o conserven les naus.

Eixorquia: Dret del senyor a percebre la llegítima de l'herència dels remences que haguessin mort sense descendència.

Firma d'espoli: Autorització onerosa de garantir un dot sobre els béns del mas.

Gasalla: Contracte de parceria entre pastors i ramaders, en què l'arrendador cedeix a l'arrendatari un ramat o els capitals necessaris per comprar-lo. Al final del contracte, ambdós es reparteixen l'augment del ramat.

Gremi: Organització dels oficis.

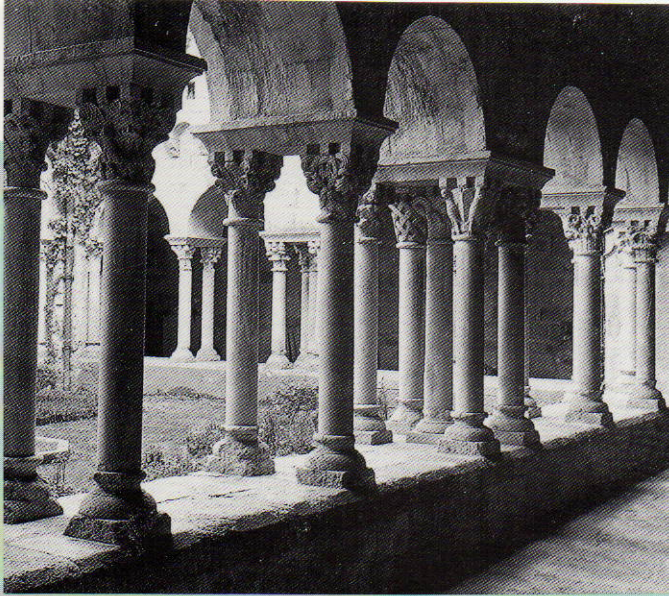
Imposició: Taxa percebuda per qualsevol transacció, fonament del sistema fiscal municipal.

Insaculació: Sistema electoral basat en l'extracció a la sort.

Intestia: Dret del senyor a la tercera part dels béns del remença que moria intestat.

Jurat: Magistrat municipal, amb facultat executiva, elegit per un any.

Mà: Estament.

*Claustre de
Sant Pere de
Galligants.*

Mal any primer: Primera gran fam del segle XIV, al territori de la Corona d'Aragó (1333-1334).

Mals usos: Usurpacions senyorials progressives referides als usatges de la condició servil (cugucia, arsina, firma d'espoli) i d'altres com la intestia i l'eixorquia.

Mostassaf: Oficial municipal encarregat de la vigilància dels mercats.

Ninou: Primer dia de l'any, en el curs del qual es desenvolupaven les eleccions.

Obrer: 1. Laic encarregat del manteniment dels edificis i llibres eclesiàstics.
2. Oficial municipal, elegit per un any, encarregat de la supervisió de l'espai públic i la construcció.

Oïdor de comptes: Oficial municipal, elegit per un any, encarregat de la verificació de la comptabilitat de la ciutat.

Paraire: Artesà que batanava i aprestava el drap.

Patriciat: Grup dels membres més rics i de les famílies més antigues de la ciutat que es repartien els càrrecs més importants del govern urbà.

Pogrom: Moviment popular contra els jueus, acompanyat de pillatges i assassinats.

Remença: Pagès català subjecte al rescat per abandonar l'explotació.

Senyor(ia): Amo de la terra, el qui en té la senyoria territorial; detentador del ban, el qui té el poder d'ordenar, constrènyer i castigar.

Talla: Contribució directa, recaptada per l'autoritat municipal o principesca. Al final de l'edat mitjana designava l'impost directe.

Usatge: Costum.

Veguer: Oficial reial, encarregat localment de les funcions judicials i militars.

Violari: Renda vitalícia, establerta per la durada de la vida de dues persones alhora.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH i FUGUERAS, Ramon; CASTELLS i CALZADA, Narcís: *La població de Girona*. Ed. Institut d'Estudis Gironins, Col. Monografies, núm. 11. Girona, 1985.
- ALBERCH i FUGUERAS, Ramon; GUILLERÉ, Christian; FREIXAS i CAMPS, Pere; CASTELLS i CALZADA, Narcís; MIRÓ i AMETLLER, Joan; VILA, Pep: *Gremis i oficis*. Ed. Ajuntament de Girona. Girona, 1985.
- ALBERCH i FUGUERAS, Ramon; BATLLE i PRATS, Lluís; NEGRE i PASTELL, Pelai: *El Príncep de Girona*. Ed. Gòthia. Girona, 1982.
- BATLLE i PRATS, Lluís: *La cultura a Girona de l'Edat Mitjana al Renaixement*. Ed. Institut d'Estudis Gironins. Col. Monografies, núm. 7. Girona, 1979.
- BRESC, Henri: «La draperie catalane au miroir de la Sicile» dins *Acta Historica et Archeologica Mediaevalia*, 4, 1983, pp. 105-127.
- CHIA, Julià de: *Bandos y bandoleros en Gerona. Apuntes históricos desde el siglo XIV a mediados del XVII*, vol. 1. Girona, 1898.
- CHIA, Julià de: *La festividad del Corpus en Gerona*, 2a ed. Girona, 1895.
- CLARA i RESPLANDIS, Josep: «Les dones públiques de la Girona medieval», dins *Revista de Girona*, 1984, pp. 141-148.
- CLARA i RESPLANDIS, Josep: «Entorn de la personalitat del poeta Francesc de la Via», dins *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 3, 1984, pp. 193-217.
- FERNÁNDEZ i TRABAL, Josep: «Formació del patrimoni rural de la família Bell-Iloc de Girona (1302-1398): De mercaders a terratinents», dins *L'Avenç*, núm. 94, 1986, pp. 42-47.
- FERRER i MALLOL, Maria Teresa: «El patrimoni reial i la recuperació de les senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», dins *Anuario de Estudios Medievales*, 7, 1970-1971, pp. 351-491.
- FREIXAS i CAMPS, Pere: *L'art gòtic a Girona*. Ed. Institut d'Estudis Gironins. Col. Monografies, núm. 9. Girona, 1983.
- GUILLERÉ, Christian: *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*. Ed. Ajuntament de Girona, 1984.
- GUILLERÉ, Christian: *Gérone au XIVE siècle*, Tesi d'Estat manuscrita, París-I Sorbonne, gener 1990, 4 vols.
- GUILLERÉ, Christian: «Une institution charitable face aux malheurs du temps: la Pia Almoína de Gérone (1347-1380)», dins *La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval*, dir. RIU i RIU, Manuel, vol. misceláneo de estudios y documentos, 2, CSIC, Barcelona, 1981-1982, pp. 313-345.
- GUILLERÉ, Christian: «Réaction sociale et agitation 'menestral' à Gérone. A propos d'un privilège de l'infant Joan (1er février 1376)», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, Homenatge a Carles Rahola, XXVI, 1982-1983, pp. 143-158.
- GUILLERÉ, Christian: «Les visites pastorales en Tarraconaise à la fin du Moyen Age (XIVE-XVe s.). L'exemple du diocèse de Gérone», dins *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XIX/1 i 2, 1983, pp. 125-167 i 1 plànol.
- GUILLERÉ, Christian: «Criteris medievals per a l'estudi comarcal: el cas de la Selva, a través de les enquestes episcopals», *XXVIII Assemblea intercomarcal d'Estudiosos*, Santa Coloma de Farners, 22-23 octubre 1983, dins *Quaderns de la Selva*, 2, pp. 85-101.
- Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya*, Girona del 23 al 25 d'abril 1987. Ed. Ajuntament de Girona, col. Història de Girona núm. 4, Girona, 1990.
- PERARNAU i ESPELT, Josep: «Política, lullisme i Cisma d'Occident. La campanya barcelonina a favor de la festa universal de la Puríssima els anys 1415-1432», dins *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 3, 1984, pp. 59-191.

PONS i GURI, Josep M: *Les col·leccions de Costums de Girona*. Ed. Fundació Noguera, Col. Textos i Documents, núm. 16, Barcelona, 1988.

RIERA i SANZ, Jaume: «El Dalfinat de Girona (1387-1388)», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXIX, 1987, pp. 105-128.

SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago: *Societat i estructura política de la Girona medieval*. Ed. Curial, Barcelona, 1975.

SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago; SOBREQUÉS i CALLICÓ, Jaume: *La guerra civil catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*. Vol. 1: *Causas i desenvolupament de la crisi*. Ed. 62. Barcelona, 1973.

VICENS i VIVES, Jaume: *Historia de los remensas en el siglo XV*, Barcelona, 1945.

VILLANUEVA, J.: *Viaje literario a las iglesias de España*, vols. 12-15 (diòcesi de Girona), Madrid, 1850-1851.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES

De l'Arxiu d'Imatges de la Diputació de Girona són les fotografies de les pàgines 14, 22, 41, 42, 61, 69, 77, 85, 89, 90, 91 i 93.

De l'Arxiu d'Imatges de l'Ajuntament de Girona, les de les pàgines 39, 63, 78 i 79.

De la col·lecció de Josep Clara, les de les pàgines 10, 11, 16, 17, 23, 25, 27, 31, 38, 48, 55, 67, 71, 74, 75, 80, 82 i 84.

De J. Segur, les de les pàgines 62, 65 i 76. De Josep M. Oliveras, les de les pàgines 15 i 52.

El mapa de la pàgina 4 és de Salvador Oliva. Els de les pàgines 28 i 35, de l'autor del llibre, i el de la pàgina 43 és tret de la *Història de Catalunya d'Edicions 62*. La gràfica de la pàgina 13 és reproduïda de la *Historia de España y América, dirigida per J. Vicens Vives*. El dibuix de la pàgina 66, del projecte de restauració de Sant Domènec, elaborat per Joan M. de Ribot.

La fotografia de la portada és de Jordi S. Carrera.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona (Prehistòria)

Per Eudald Carbonell i Enriqueta Pons

Girona romana (De la fundació a la fi del món antic)

Per Josep Maria Nolla

Girona goda i sarraïna (476-785)

Per Narcís M. Amich i Josep M. Nolla

Girona carolíngia (Del 785 a l'any 1000)

Per Gabriel Roura

Girona medieval L'etapa d'apogeu (1285-1360)

Per Christian Guilleré

Girona medieval Crisis i desenvolupament (1360-1460)

Per Christian Guilleré

Girona sota el franquisme (1939-1976)

Per Josep Clara

PROPERES TÍTOLS

Girona baix-medieval (1460-1516)

Per Jaume Portella

Girona al segle XVII

Per Joan Busquets i Antoni Simon

Girona 1874-1923

Per Joan Puigbert

Quaderns d'història de Girona és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens i el desenvolupament de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.

Christian Guilleré (*Limoux, 1950*), *catedràtic d'Història Medieval a la Universitat de Savoia, va cursar els estudis d'Història a les universitats de Toulouse-Le Mirall i París I. Es llicencià l'any 1972 amb la tesina La noblesa de la diòcesi de Girona al final del segle XIV i al principi del XV. Després d'una estada de recerca a Catalunya com a membre de la Casa de Velázquez (1980-83), va assolir el Doctorat d'Estat el 1990, a la Sorbona, amb la tesi Girona al segle XIV, dirigida en una primera etapa per Charles Emmanuel Dufourcq, i després, per Georges Duby. És autor de nombrosos articles sobre la Girona baix-medieval, la fiscalitat i les finances de la Corona d'Aragó, a més del llibre en català Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV (1984). En aquesta mateixa col·lecció ha publicat el volum corresponent a l'etapa 1285-1360*

Diputació
de Girona

Ajuntament de Girona